

Natuurhistorisch Maandblad

Speciale uitgave ter gelegenheid van het vijfenzeventigjarig jubileum van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Jaargang 74 nummer 11, november 1985

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Hoofdredactie: Drs. D.Th. de Graaf, Dr. A.J. Lever.

Redactie: Ir. J. den Boer, Mevr. Drs. F.N. Dingemans-Bakels, J.A.M. Heerkens Thijssen, Drs. H.P.M. Hillegers, Drs. A.W.F. Meijer, W. Ogg.

Redactieadres: Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht (tel. 043-213671).

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie.

Door het inzenden van kopij verklaart de auteur dat hij het uitsluitend recht tot uitgeven aan het Natuurhistorisch Maandblad overdraagt; bij afwijzing vallen de rechten terug aan de auteur en wordt hem de kopij teruggezonden.

Naast het Natuurhistorisch Maandblad, dat aan alle leden gratis wordt toegezonden, verschijnen regelmatig afleveringen van de reeks Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Ongezegd verschijnen daarnaast nog de zg. Uitgaven. Op aanvraag is een lijst van door het Natuurhistorisch Genootschap uitgegeven uitgaven met prijsopgave beschikbaar.

Litho's en druk: Stereo+Grafia, Maastricht.

ISSN 0028-1107

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Voorzitter: F.S. van Westreenen, Eckelraderweg 1, 6247 NE Gronsveld.

Secretaris: Drs. D.Th. de Graaf, Saturnushof 45, 6215 XB Maastricht. Tel.: 043-478083 (tot 21.00 uur).

Penningmeester: Mevr. C. Adams - Kaastra, H. van Rodenbroeckstraat 43, 6413 AN Heerlen. Tel.: 045-723169

Administratie: A.G.M. Koomen. Adreswijzigingen, opgave nieuwe leden, inlichtingen over studiegroepen, bestellingen van uitgaven, enz. richten aan: Administratie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht (tel. 043-213671 's ochtend). Postgiro: 1036366.

Lidmaatschap: f 35,— per jaar; jeugdleden t/m 17 jaar f 17,50; gezinslidmaatschap: f 52,50; verenigingen, instellingen e.d. f 105,—.

Losse nummers: f 5,—; leden f 4,—.

Wenken voor kopij-inzending

Diegenen die kopij willen inzenden voor het Natuurhistorisch Maandblad worden dringend verzocht zich zoveel mogelijk aan onderstaande richtlijnen te houden. De redactie ontvangt indien mogelijk naast het originele manuscript gaarne een kopie.

Inhoud: In het Natuurhistorisch Maandblad verschijnen in de regel artikelen over de Biologie en/of de Geologie van Limburg waar enigerlei vorm van onderzoek aan ten grondslag heeft gelegen.

Taal: Nederlands, in uitzonderingsgevallen Engels, Frans of Duits.

Samenvatting: Alle artikelen worden besloten met een Engelstalige samenvatting, niet-Nederlandstalige artikelen bovendien met een Nederlandstalige.

Tekst: Getypt met regelafstand 1½ en ruime linkermarge. Maximaal ca. 5000 woorden.

Latijnse namen van planten en dieren worden gecursiveerd. In het manuscript aan te geven door er een slangelijin onder te plaatsen.

Figuren: Alleen zwart-wit figuren worden opgenomen. In de tekst naar de figuren verwijzen. Figuuronderschriften op een apart vel papier.

Literatuurverwijzingen in de tekst. Alleen auteur en jaartal noemen. Bij twee auteurs beide vermelden verbonden door '&', bij meer dan twee auteurs alleen de eerste gevolgd door 'et al.'.

Literatuurlijst: Bij elk artikel behoort een lijst van geciteerde literatuur. Hierin wordt telkens begonnen met auteur(s), jaartal en titel van het geschrift. Voorbeelden:

BROUWER, A., 1959. Algemene paleontologie. Zeist; W. de Haan N.V.

DRESSCHER, T.G.N. en H. ENGEL, 1946. De Medicinale bloedzuiger. *Natuurhist.Maandbl.* 35 (7/8): 47-49.

VLEGER, T.A. DE, 1978. Het centrale zenuwstelsel. In: S. Dijkgraaf en D.I. Zandee. *Vergelijkende dierfysiologie*, 2e dr. Utrecht; Bohn, Scheltema en Holkema: 431-450.

Overdrukken: 25 overdrukken worden gratis ter beschikking gesteld. Meer exemplaren volgens afspraak en tegen vergoeding.

Verantwoordelijkheid: Voor de inhoud van getekende bijdragen zijn de auteurs verantwoordelijk.

Bij de voorplaat:

De Appelvink (*Coccothraustes coccothraustes*), illustratie uit de publicatie "Vogels in Limburg".
Aquarel: Paul Dorren.

Inhoud:

Het Natuurhistorisch Genootschap bestaat 75 jaar! Een tijd om eventjes bij stil te staan	177
Zitten en voortgaan	177
<i>A.J. Lever en D.Th. de Graaf</i> In den beginne..... Over de wordingsgeschiedenis van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg	178
<i>A.J. Lever en D.Th. de Graaf</i> "Ons Bestuur verheugt het wanneer leden van het Genootschap contact zoeken met elkaar....."	182
<i>D.Th. de Graaf en A.J. Lever</i> "Het Genootschap zal waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten...."	188
<i>W. Minis - van de Geyn</i> Rector P. Jos. Cremers (1873-1951). Zijn rol van 1910-1950	197
De Rector Cremers Penning..... voor Jan Hermans	200
<i>W. Graatsma</i> Natura Artis Magistra	203
<i>F. Schepers</i> De Vogelstudiegroep - verleden, heden en toekomst	205
<i>D.Th. de Graaf, J. Cortenraad en E. Blink</i> Planten kijken; van hobby tot beleid	207
<i>F. Cupedo en E.J.M. Verheyen</i> De Vlinderstudiegroep	209
<i>P.H. Kelderman en W.F. Bult</i> Houtzwammen: Kleurenpracht en vernietigingskracht	211
<i>M.H.G. Vossen</i> Spinnen-onbekend maakt onbemind?	214
<i>A.J.W. Lenders</i> De Herpetologische Studiegroep	216
<i>H. Janssen</i> Bomen als leidend en lijdend voorwerp	218
<i>J.C.A. Knoors en W.G. Vergoossen</i> Het voorkomen van vleermuizen in enkele Midden-Limburgse kerken	220
<i>G.J.M. van Buren</i> De Keverstudiegroep	224
<i>E. de Grood</i> De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven	225

Het Natuurhistorisch Genootschap bestaat 75 jaar! Een tijd om eventjes bij stil te staan

Jubilea zijn vaak aangelegenheden waarbij al het voorgaande in de vorm van een historisch overzicht nog eens onder de aandacht wordt gebracht. Daarom lijkt het me goed om hier..... dat dus niet te doen.

Ik wil de aandacht vestigen op de toekomst. Het Genootschap is weliswaar natuur-historisch, maar de nadruk ligt toch op de natuur. Uiteraard, het verleden vormde het heden, hetwelk weer bepalend zal zijn voor de toekomst. Dit geldt zeker ook voor de natuur en ons Genootschap. Wel bestaat er een wat merkwaardige relatie tussen die natuur en onze vereniging. Gek genoeg valt waar te nemen dat hoe ouder het Genootschap wordt, des te slechter het gaat met de natuur. We zouden toch vooral in Limburg, al was het maar in zeer bescheiden mate, juist het tegenovergestelde mogen verwachten. Wordt onze actuele kennis van de natuur wel goed geïnvesteerd in de toekomst? Kennelijk zijn er nog te veel gekken met andere kennis, die allerlei activiteiten ontplooiën ten nadele van de natuur. Laten we ons hier tegen blijvend verzetten! Het Genootschap moet groeien, de leden moeten meer kennis vergaren en uitdragen, we moeten de toekomst sterker beïnvloeden.

Onder de paraplu van het Genootschap zijn de laatste jaren weer in toenemende mate de handen uit de mouwen gestoken. Dat kan ook onder een paraplu en daarom alleen al verdient het optreden als vereniging in de toekomst bijzondere aandacht. De structuur van Kringen (afdelingen) en Studiegroepen is met nadruk een verenigingsstructuur. De afzonderlijke belangen dienen het algemeen belang (en vervolgens weer omgekeerd). Dit komt misschien wel het duidelijkst tot uitdrukking in het Genootschapsorgaan; een bundeling van kennis weergegeven in de vorm van het Natuurhistorisch Maandblad. Is het u overigens opgevallen dat sinds het Maandblad weer wordt uitgegeven op het oude grote formaat, de activiteiten binnen de vereniging eveneens zijn toegenomen? Of was het andersom? Hoe dan ook, houden zo!

Toch is het goed te beseffen dat er zoiets bestaat als een activiteitsgolf; periodieke opbloei en terugval kenmerken de geschiedenis van het Genootschap. In de toekomst zal het niet anders gaan. Hoe het zal geschieden hangt echter wel van de leden af. Het Genootschap is niet een op zich zelf staand fenomeen. Ik heb de indruk dat dit laatste bij de toekenning van financiële middelen, onder andere door het Provinciaal Bestuur van Limburg, nog steeds onvoldoende tot uiting komt. Helaas worden verenigingen als de onze zonder enige waarde beoordeeld, een norm voor een financiële ondersteuning ontbreekt, maar desondanks kent de politiek geen schroom voor een willekeurige vermindering van die ondersteuning. In dit opzicht staat ons misschien een zeer sombere toekomst te wachten.

Enfin, laten we vooral niet te lang blijven stilstaan. Er valt nog heel veel te doen. Een bezoek aan de jubileumtentoonstelling in "ons" Natuurhistorisch Museum te Maastricht zal dit zeker verduidelijken.

Ing. F.S. van Westreenen,
Voorzitter Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Zitten en voortgaan

Schrijft de Voorzitter van het Genootschap hierboven dat het 75-jarig bestaan iets is om even bij stil te staan. Het is de bedoeling van de Redactie, dat U er vervolgens een hele tijd bij gaat zitten.

Tijdens besprekingen over dit Jubileum-nummer van het Maandblad is als ideaal naar voren gekomen een op z'n minst dubbeldik nummer, dat voor ongeveer de helft aan de historie van het Genootschap gewijd is. De andere helft zou gevuld moeten zijn met de neerslag van hedendaagse activiteiten. Ten behoeve van de eerste helft zijn een aantal mensen in archieven en oude Maandbladen gedoken; voor de tweede helft werden alle Studiegroepen aangeschreven met het verzoek zich in het Jubileum-nummer op enigerlei wijze te presenteren. Uit het feit dat nu bijna een kwart van deze hele jaargang als één nummer verschijnt, kan afgeleid worden, dat op grote schaal aan de verwachtingen voldaan is. Het resultaat is een Maandblad, dat hoewel vanzelfsprekend onvolledig, een goed inzicht geeft in wat het Genootschap was, is en, misschien ook wel, worden kan.

Wellicht dat dit Maandblad tevens een stimulans kan zijn om aan bepaalde activiteiten deel te gaan nemen of om nieuwe te gaan ontplooiën. De golf van activiteiten die de laatste jaren binnen het Genootschap te bespeuren is, moet voortgezet worden!

A.J. Lever

In den beginne.....

Over de wordingsgeschiedenis van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

A.J. Lever, Saturnushof 57, Maastricht

D. Th. de Graaf, Natuurhistorisch Museum Maastricht

Schrijven over het ontstaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg betekent het doornemen van oude Maandbladen en het graven in archieven. Immers, niemand van de eertijds direct betrokkenen is meer in leven.

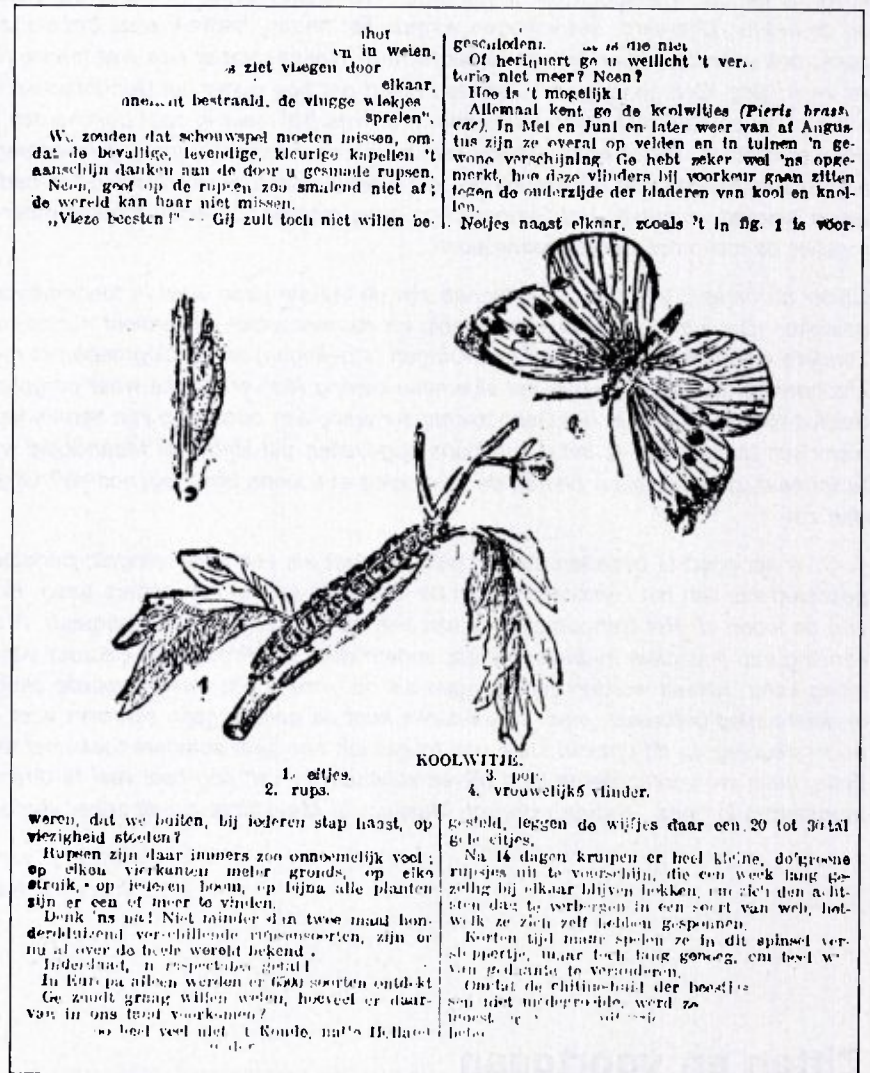
De gegevens die er zijn over de periode die vooraf ging aan de oprichting van het Genootschap brengen een tweetal personen voor het voetlicht: kapelaan (later rector) Jos. Cremers -de man die uiteindelijk veertig jaar voorzitter van het Genootschap zou zijn- en Jac. P. van Term, toenmalig hoofdredacteur van de Limburger Koerier (thans De Limburger), die na de oprichting tijdelijk als (waarnemend) secretaris zal optreden. Veel van de op schrift gestelde gegevens met betrekking tot de eerste periode van het Genootschap zijn dan ook van de hand van Van Term. Uit die gegevens zal hieronder veelvuldig geciteerd worden.

Voorgeschiedenis

Gedurende het jaar 1910 besluiten Cremers, die in de Limburger Koerier een rubriek 'Planten en Dieren in Limburg' (fig. 1) verzorgde, en Van Term een poging te doen op 'tot de oprichting te geraken van een bond van beoefenaren der Natuurlijke historie in Limburg'.

Bij een terugblik ter gelegenheid van het 25 jarig bestaan van het Genootschap (in 1935) beschrijft Jac. van Term deze periode als volgt in het Maandblad:

'De kiem van de stichting was gelegd in de kapelanie te Breust-Eysden, waar de gulle bewoner een toevallig bezoek had van den hoofdredacteur van den Limburger Koerier. De kapelaan, oud-leeraar in de plant- en dier-

kunde, was al een zeer gewaardeerd medewerker van het Maastrichtse blad, waarin hij, in voortreffelijk populair-stijl en met keurige teekeningen versierd, een graag gelezen rubriek voor de levende natuur bij hield. Zoo pratenderwijs kwamen zij tot de vraag, of, nu er zooveel belangstelling voor zulke onderwerpen in de provincie bleek te bestaan, er geen kans zou

wezen een genootschap van natuurvrienden te vormen: men zou onderling leerrijke bijeenkomsten kunnen beleggen, een natuurhistorische boekerij uit schenkingen kunnen bijeenbrengen... misschien zelfs een collectie van studie-materiaal met veler hulp samenstellen.

Jongere mensen zijn optimistisch. Als de steun van het (toenmaals eeni-

ge) dagblad der provincie erachter stond - en dit leed natuurlijk geen twijfel - zou men allicht 'n heel eind in die richting komen."

Een oproep

Aan het einde van 1910 wordt aan een aantal mensen in de provincie een circulaire gezonden om de doelstelling van de op te richten vereniging uiteen te zetten en tevens om ondertekenaars te werven voor het in ruimere kring (onder meer in de dagbladen) te verspreiden bericht. Na de stichtingsvergadering zal dit bericht door bemiddeling van Van Term inderdaad verzonden worden. Hij doet dit met het volgende begeleidend briefje:

Geachte Collega.

Gelieve onderstaanden oproep in Uw Zaterdag 3 Dec. verschijnend no. te plaatsen.

Gelijk verzoek is aan de voornaamste Limburgsche bladen tegelijkertijd verzonden.

Bij voorbaat dankend, met achting

Uw dw.

VAN TERM

De oproep zelf heeft de volgende inhoud:

"Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

De, in breede kringen in ons gewest, toenemende belangstelling voor de Levende Natuur heeft ondergeteekenden ertoe gebracht, uitvoering te geven aan een sinds lang overwogen plan: *nl., tot de oprichting te geraken van een Provinciaal Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.*

In eene Zondag jl. te Sittard gehouden bijeenkomst is dit Genootschap met terdaad tot stand gekomen en gevestigd.

De bedoeling is: allen te vereenigen in ons gewest, die iets gevoelen voor de studie van de Levende Natuur of van hare historie en hulpwetenschappen. Ook de beoefenaren van palaeontologie, geologie enz. zullen daarom in het Genootschap welkom zijn.

De leden zouden tweemaal per jaar op eene telkens te bepalen plaats een algemeene vergadering kunnen houden, waarin, behalve gelegenheid tot persoonlijke kennismaking, het wisselen van gedachten, het doen van mededeelingen ieder op eigen studiegebied, het inleiden en bespreken van

belangrijke onderwerpen aan de orde zou kunnen zijn.

Het ligt in de bedoeling ook een Jaarboekje uit te geven en gezamenlijke excursies te organiseren.

Voorts zou het Genootschap kunnen aanmoedigen of bevorderen:

het tot standkomen van een rondgaande portefeuille of boekerij;

het vergemakkelijken van den aankoop van meer kostbare boek- of plaatwerken voor de leden;

het bevorderen van de - elders reeds zoo nuttig beoefende - fotografie der levende dieren in den natuurstaat;

het bezorgen van natuurkundige uitgaven, door de leden geschreven;

het gepast verzamelen van natuurhistorische voorwerpen;

het totstandkomen van een provinciaal Museum voor Nat. Historie. - Enz.

't Zou op den weg der Vereeniging liggen, te waken tegen de uitroeijing van nuttige dieren en zeldzame planten.

Bij voorkomende gelegenheid zou de aandacht der Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland kunnen gevestigd worden op de ev.

mogelijkheid tot behoud van eenig met slooping bedreigd stuk natuurschoon in onze, onder dit opzicht in

REDACTIE „LIMBURGER KOERIER“ M. T.
WOLFSTRAAT 9. * * * * * 93.

BRIEFKAART.

AAN den Wel. Ed. 29. Heer dr. Willemsse.....

Wel

22 Nov. 1910.

Wel. Ed. Heer

Zaterdag 27 Nov. tegen half over,
kreeft er te Sittard in het Oranje
Hotel een vergadering plaats.

Om het de definitieve oprichting
het Koninkw van een Natuurhistorisch
Genootschap in Limburg.

Wij vertrouwen, dat Wel. Ed.
als mede-ondertekenaar der
Concept-Circulaire deze verga.
Oeffening zult willen bijwonen

Met achting

sp. o. Jos. Cremers.
sp. o. O. de Vries.
Jac. P. van Term.

Figuur 2. De uitnodiging aan dr. A. Willemsse om aan de oprichtingsvergadering deel te nemen.

PLANTEN EN DIEREN IN LIMBURG.

„'N NIEUWE VEREENIGING“.

„Eenige weken geleden is Limburg 'n vereeniging rijker geworden.

„Alweer 'n vereeniging“, zult ge zeggen, „hebben we in Limburg nog geen vereenigingen geboeg?“

„Ja, m'n beste, wat zal ik antwoorden? Liefst... alka! Want kijk, we verzellen zoo licht naar een terrein, waar klimmen en voetangels liggen, en daar houd ik niet van.

„We hebben dus, zoals ik zeg, in Limburg 'n nieuwe vereeniging, 'n vereeniging, die er heusch mag zijn en waarvan gij zeer zeker lid zult worden.

„Naam me daarom niet kwalijk, dat ik 'n oogenblik uw aandacht voor haar kom vragen.

„De kennismaking zal u niet berouwen; integendeel: zo zult me hartelijk dankbaar zijn, als ik haar in m'n „Planten en Dieren in Limburg“ aan u heb voorgesteld.

Hoe de nieuweling heet?

„Natuurhistorisch Genootschap in Limburg“.

„'n Mooie naam hè? Zeker! 'n Naam die klinkt als 'n klok!“

Wat zoe'n Genootschap beoogt?

„Het wil er voor zorgen, dat de Natuurlijke Historie in Limburg meer en meer beoefend worde.

„'n Prijzenwaardig doel!“

„Daarom wordt het zich tot alle mannen en vrouwen en kinderen in Limburg, die iets voor de natuur gevoelen, die belangstellen in levende planten en dieren.

„En wilt het weet, dat er in de Limburgsche grotten en groeven zoovels wezens verborgen liggen, die hier vroeger eens leefden, maar nu zijn uitgestorven, doet het ook een beroep tot allen, die zich bezig houden of willen bezig houden met het onderzoek van de doode, vaak versteende schatten uit 't Limburgsche planten- en dierenrijk; m.a.w. het verzoekt eveneens de paleontologen, zich aan zijne zijde te scharen.

„Overtuigd, dat heel het bestaan van al die levende en doode schepselen allernauwst samenhangt met de gesteldheid van den Limburgschen bodem, noodigt het Genootschap daarbij de geologen uit om de behulpzame hand te bieden.

„Kijk! al die beoefenaren van Natuurlijke Historie wil het tot en bij elkander brengen.

Zal het Genootschap daarin slagen?

„'k Geefoef't wat; het heeft er genoeg prachtige middelen toe.

„Jaarlijks wil het, minstens ééns ledere...“

„Antw., z'n leden bijeenbrengen.“

„at met m... ehende, die et

„Natuurhistorische erbatien, vroeger in Limburg gevonden en in Limburg bijeengebracht, voor Limburg zijn verloren gegaan!“

„Welnu, word lid van het Genootschap!“

Bezocht maakt macht!

„Die macht, waarover de vereeniging zoodoende beschikt, wil ze gebruiken om 'n inrichting van provinciaal belang te helpen tot stand te brengen.

„Moge zo daarin elagen!“

„Ga nu niet meenen, dat ik niet genoeg ben, om te meenen, dat de Idee, om in Limburg een Natuurhistorisch Genootschap op te richten, niet door den een of ander met een medelijdend schouderophalen ontvangen wordt.“

„O neen! ik kan daarvoor m'n Pappenhelmers té goed!“

„Zwartgalligen en kniesoorten zijn er overal.

„Hun ter mediatie en u ter sterking, sluit ik vandaag met 't oude rijmpje:

„Genootschap, als men die wil maeken,

„Segh, dat ale iet beters maeken;

„Laecken en maecken is groot verschil,

„Die niet en kan maecken, moet swijgen stil!“

„Later komen we dan op de nieuwe vereeniging nog wel 'n terug!“

JOS. CREMERS.

worden vastgesteld dan f 2,50 per jaar.

Voor buitengewone leden en voor leerlingen van studie-inrichtingen zal gelegenheid zijn tegen lager contributie toe te treden.

Voor het lidmaatschap kan men zich bij elk der ondergeteekenden aanmelden:

JOS CREMERS, Breust-Eysden.
mr. FREES, Heerlen.

Jac. P. VAN TERM, journalist, Maastricht

dr. DE WEVER, arts, Nuth.
vormende het voorloopig comité.

L. BACKHUYS, leeraar, Rolduc.
dr. A. ERENS, Houthem.

Ern. GADIOT, Sittard.
dr. A.J.M. GARJEANNE, leeraar, Venlo.

EUG. HUPPERETZ, apoth., Weert.
L. DE JONG, leerlaar, Roermond.

J. KAUFMANN, leeraar, Echt.
S. KENTJENS, onderw., Sittard.

W.C. KLEIN, m.-i., distr. geoloog, Heerlen.

H. LATIERS, leeraar, Rolduc.
dr. SCHOENMAECKERS, arts, Sittard.

B. SWART, leeraar h.b.s. en gymn., Mstr.

dr. P. TESCH, distr.-geoloog, Venlo.
dr. WILLEMSE, Well.

Dit bericht werd verzonden aan de Limburger Koerier te Maastricht, de Nieuwe Limburger Koerier te Heerlen, de Nieuwe Koerier te Roermond, de Nieuwe Venlosche Courant te Venlo, de Limburger te Sittard, de Limburgsche Aankondiger te Sittard, het Echter Weekblad te Echt, Kanton Weert te Weert, de Maas en Nierbode te Genep, het Limburgsche Belang te Roermond en het Nieuwsblad voor Kerkrade te Kerkrade.

Deze oproep blijkt effect te hebben. Waren er aanvankelijk 18 leden -de ondertekenaars van de oproep- op 1 april 1911 waren dit er reeds 66!

De Stichtingsvergadering

Op zondag 27 november 1910 vindt in het Oranjehotel aan het Stationsplein te Sittard de stichtingsvergadering

plaats. De ondertekenaars van de oproep (althans tenminste een aantal van hen) worden hiervoor apart uitgenodigd. Eén van deze uitnodigingen - die aan Dr. A. Willemse - is in de archieven van het Genootschap bewaard gebleven (zie fig. 2).

Deze bijeenkomst vond (aldus Van Term in een bericht aan Mr. D. Frees, aan wie hij, nadat deze hem als secretaris was opgevolgd, een aantal bescheiden zond) mede plaats om "voor zoover noodig, tot persoonlijke kennismaking en voorts tot nadere gedachtenwisseling omtrent plan en uitvoering te geraken".

Van Term schrijft ook het verslag van deze bijeenkomst. Dit verslag - dat nog niet eerder gepubliceerd werd - is hieronder integraal opgenomen:

"Alle ondertekenaars waren opgekomen, behalve de heeren Kentjens (Sittard), Schoenmaeckers (Sittard), Tesch (Venlo), Erens (Houthem), Kaufmann (Echt), de Jong (Roermond), Willemse (Well), die kennis hadden gegeven, door verschillende omstandigheden verhinderd te zijn de vergadering bij te wonen.

De heer **Jos Cremers** (Breust-Eysden) opende de vergadering met eene korte aanstipping van het reeds geschetste doel en eene hoopvolle beschouwing van de kansen tot verwezenlijking, die het plan aanbiedt.

Dr. **de Wever** (Nuth) wierp de vraag op, als primordiale, of het te vormen Genootschap een specifiek Limburgsch zou zijn dan wel eene provinciale afdeling van de Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging.

Na ruime discussie bleek de vergadering eenstemmig te zijn in het gevoelen, dat het eigenaardig karakter der Limburgsche bevolking het, ter verzekering van eene talrijke toetreding, ook van dilettanten, raadzaam maakte, het Genootschap althans aanvankelijk een provinciaal-zelfstandig karakter te geven. Samenwerking met de nationale vereniging zou daarbij op den voorgrond staan, en aansluiting, als later de omstandigheden hiertoe mochten leiden, niet zijn uitgesloten. De **waarn. voorzitter**, Dhr. Cremers, deed daarna voorlezing van een door hem samengesteld project van ontwerp-statuten. Uit zijne toelichting

Figuur 3. Delen uit de rubriek "Planten en dieren in Limburg" uit De Limburger Koerier van 10 december 1910 waarin Jos. Cremers op zijn eigen wijze de aandacht vestigt op het nieuwe Genootschap.

Nederland vóóranstaande, provincie. Speciale vereenigingen als de Entomologische, de Ornithologische, de Mycologische en dergelijke zouden onzerzijds, waar doenlijk, tegemoetkoming kunnen vinden. De contributie moge voor niemand uit den beschaafden stand een beletsel zijn om als lid toe te treden en zal dus voor de gewone leden niet hooger

bleek, dat dit project bedoeld was als een leidraad om hier in deze vergadering aangevuld en verbeterd te worden, teneinde later aan de algemeene ledenvergadering als eind-concept te kunnen worden voorgelegd.

De artikelen worden stuksgewijs besproken, en nadat menige wijziging, aanvulling en inkorting was aangebracht, globaal vastgesteld.

Ter verrichting van de verdere werkzaamheden werden als voorlopig comité van organisatie aangewezen Dhrn. Jos. Cremers (Breust-Eysden), dr. de Wever (Nuth), Jac. P. van Term (Maastricht) en -met name ook voor de juridische herziening van de conceptstatuten- mr. Frees (Heerlen).

Aan dit Comité van organisatie werd opgedragen eene oproepings-circulaire te redigeren, deze aan de Limburgsche pers ter plaatsing aan te bieden, en tevens afzonderlijke exemplaren daarvan aan elk der ondertekenaars te doen toekomen, die daarmee, ieder in eigen kring, zouden trachten leden te werven voor het Genootschap.

De contributie werd voorlopig bepaald op f 2,50 voor gewone leden en 50 cents voor 15 à 18 jarige leerlingen van onderwijs-inrichtingen.

Dhr. **Cremers** sloot deze eerste bijeenkomst met een woord van dank aan de opgekomenen, namens wie de heer **Swart** (Maastricht) onder applaus dank bracht aan den heer Cremers voor diens leiding en aan het comité van organisatie voor hun initiatief."

Op deze vergadering werd dus welbewust de basis gelegd voor een zelfstandige provinciale vereniging! Achteraf bezien kan niet anders geconstateerd worden dan dat dit een verstandige keuze is geweest: de vereniging is zeer levensvatbaar gebleken. Daarnaast is de Limburgse natuur (nog) zo rijk en afwijkend van de rest van Nederland dat zij zeker aparte aandacht verdient.

Haast vanzelfsprekend vestigt Jos. Cremers in zijn eerder genoemde rubriek "Planten en dieren in Limburg" ook de aandacht op de nieuwe vereniging. De hele rubriek in het op zaterdag 10 december 1910 verschijnende

4 November 1911

N°. 18.

Uittreksel.

Wij **Wilhelmina**, bij de gratie Gods
Koningin der Nederlanden, Prinses van
Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Beschikkende op de verzoekschriften ter bekoming van erkenning van de daarin genoemde, voor minder dan dertig jaren aangeane, vereenigingen door goedkeuring van hare daarbij overgelegde statuten;

Gelet op de voorschriften der wet van 22 April 1855 (Staatsblad N°. 32) in het algemeen en op art. 6, tweede lid, dier wet in het bijzonder:

Op de voordracht van Onzen Minister van Justitie van den
10 November 1911, 1^e Afdeling B, N°. 506;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

de overgelegde Statuten der navolgende vereenigingen goed te keuren en deze vereenigingen mitsdien te erkennen; te weten:

1^e. enz.

Ge. de vereeniging: "Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg",

gevestigd te Maastricht;

2^e. enz.

Onze Minister van Justitie is belast met de uitvoering van dit besluit, enz.

Het Loos, den 4 November 1911.

(get.) WILHELMINA.

De Minister van Justitie,

(get.) *E. A. H. Regent*

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal bij het Departement van Justitie,

(get.) *H. C. D. Bussche*

Voor eensluidend uittreksel,

De Secretaris-Generaal voornoemd,

H. C. D. Bussche

3.

Figuur 4. Uittreksel uit het Koninklijk Besluit van 4 november 1911 waarin de statuten van het Genootschap worden goedgekeurd. Het Genootschap heeft hiermee rechtspersoonlijkheid verkregen.

Zondagsblad van de Limburger Koe-riër is aan het Genootschap gewijd (fig. 3).

Formaliteiten

Op de eerste algemene ledenvergadering van het Natuurhistorisch Genoot-

schap in Limburg, die op donderdag 29 juni 1911 in Hotel Cuypers te Hout-hem gehouden wordt, worden de statuten en het huishoudelijk reglement vastgesteld. Besloten wordt, aldus de door Mr. Frees gemaakte notulen van de deze bijeenkomst, "Koninklijke goedkeuring der statuten en daardoor de erkenning van de vereeniging als rechtspersoon aan te vragen". Deze

koninklijke goedkeuring wordt verleend bij Koninklijk Besluit nr. 38 van 4 november 1911 (zie fig. 4). Hiermee eindigt de oprichtingsperiode van de vereniging. Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg is een feit!

Tenslotte

Opvallend is het om te zien hoe snel

de doelstellingen die van meet af aan voorop hebben gestaan ook (in eerste aanleg) verwezenlijkt worden:

1910 (november!): eerste aanzet en Stichtingsvergadering.

1911: Koninklijke goedkeuring; het eerste Jaarboek verschijnt (maar omdat men vergeet om tijdens de eerste jaarvergadering een "commissie van redactie" te kiezen verschijnt dit onder de titel "Mededeelingen")

1912: Oprichting van een "Museum van Natuurlijke Historie" (te Maas-

tricht); het eerste Maandblad verschijnt.

Hiermee is in korte tijd een stevig fundament gelegd onder de natuurstudie in de provincie Limburg. Een fundament waarop nog steeds voortgebouwd wordt.

Dankwoord

De heer J.C. Franssen willen wij bedanken voor zijn technische hulp bij de figuren 1 en 3.

'Ons Bestuur verheugt het wanneer leden van het Genootschap contact zoeken met elkaar....'

A.J. Lever, Saturnushof 57, 6215 XB Maastricht

D. Th. de Graaf, Natuurhistorisch Museum Maastricht

Van oudsher is het aan elkaar overdragen van kennis en het verwerven van kennis ten aanzien van de natuurlijke historie één van de doelstellingen van het Genootschap geweest. Op dit moment vinden deze activiteiten voor het grootste deel plaats binnen de drie Kringen (Heerlen, Maastricht en Venlo) en een groot aantal Studiegroepen. Velen zullen nog weten dat voorheen van een andere situatie sprake was, waarin in ieder geval de Studiegroepen een minder prominente plaats innamen.

In dit artikel wordt, aan de hand van grepen uit de rijke geschiedenis van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, inzicht gegeven in de wijze waarop de vereniging in de afgelopen 75 jaar georganiseerd is geweest.

De beginperiode

Bij de oprichting van het Genootschap in 1910 werd in de statuten bepaald, dat een van de middelen die het Genootschap voor het bereiken van zijn doelstellingen kon gebruiken was 'het jaarlijks houden van minstens twee vergaderingen - een zomer- en een wintervergadering - en van excursies'. En zo gebeurde het dan ook tot 1914. Elk half jaar werd op een andere plaats in Limburg bijeengekomen. De bijeenkomsten omvatten een huishoudelijk gedeelte en een 'wetenschappelijk' gedeelte, waarin een spreker een inleiding hield. Reeds op de tweede halfjaarlijkse bijeenkomst, de wintervergadering die op 29 december

1911 gehouden wordt te Sittard, wordt meegedeeld 'dat het Bestuur de wenschelijkheid heeft overwogen om afdelingen op zoologisch, botanisch en geologisch gebied te stichten onder specialisten, welke met de leden in hun omgeving afspreken verschillende werkzaamheden, door het Hoofdbestuur op te geven' (Mededeelingen 1911: 77). Tot aparte bijeenkomsten van specialisten lijkt dit echter niet te leiden.

Kring Grathem

Voor het eerst wordt al in 1912 gesproken over het oprichten van Kringen. In het verslag van de Bestuursvergadering van donderdag 25 april 1912 te

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

INTRODUCTIE-KAART.

Algemeene Wintervergadering

te Maastricht in 't Museum van Natuurlijke Historie, Looiersgracht, op Maandag 29 December 1913.

'AGENDA:

1. Opening der vergadering door den voorzitter 11³/₄ uur.
 2. Voorlezing der notulen van de zomervergadering.
 3. Mededeelingen van het bestuur.
 4. Vaststelling van de zomervergadering 1914.
 5. Rondvraag.
 6. Bezichtiging der in 't Museum aanwezige verzamelingen.
- Pauze tot 2¹/₂ uur.**
7. Voordracht van den heer dr. P. WINTGENS, m. i. ingenieur bij de Staatsmijnen te Heerlen, over: „Het ontstaan der steenkolenlagen" (met lichtbeelden).

De contributie der Natuurhistorische Vereeniging bedraagt fl. 2.50 per jaar.

In de pauze bestaat gelegenheid een broodje te gaan eten.

Het Bestuur:

JOS. CREMERS, Voorzitter.
J. B. GILJAM, Secretaris.

Figuur 1. Introductie-kaart voor de Algemeene Wintervergadering van 1913. Het succes van deze vergadering zou leiden tot het instellen van meandervergaderingen.

Maastricht (Restaurant Kayser) wordt dat als volgt onder woorden gebracht: 'De President brengt het Kringensstelsel ter sprake en deelt mede dat een veertiental leden den kring „Grathem" willen oprichten, en een regle-

ment zullen ontwerpen en ter goedkeuring inzenden. De H.H. Blankevoort en Sprenger achten het wenschelijker dat het Hoofdbestuur zodanig reglement vaststelt. Over 't algemeen verwachten verscheidene Bestuursleden weinig resultaten van dit streven, hetwelk door den heer Frees zelfs vrij bedenkelijk wordt geacht, gevaar opleverend voor afscheiding in de toekomst'. Enthousiast over het Kringen-systeem was het Hoofdbestuur (waarvan Mr. Frees secretaris was) toen kennelijk allerminst. In het 'Verslag over den toestand van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg over de jaren 1911-1912' (Zomervergadering 9 juni 1912) wordt er een heel wat positiever draai een gegeven: 'Het Kringen-systeem.... is alreeds in één opzicht verwezenlijkt. De kring Grathem is opgericht en zal, naar wij hopen, het zijne bijdragen tot den vooruitgang van het Genootschap' (Jaarboek 1912: 205).

Op de Bestuursvergadering van 18 juli 1912 wordt er nog eenmaal op teruggekomen: 'De President brengt het Kringen-stelsel ter sprake en zou hiervan uitbreiding wenschen, door bv. Kringen op te richten te Schinnen en Heerlen, doch wenscht elk officieel optreden om zulks te bereiken te vermijden. Hij wijst er op dat de Kring Grathem in goeden bloei verkeert. De Heer Sprenger wijst er op dat daar een speciaal stelletje onderwijzers is, die gaarne vereenigen, terwijl men elders er niets voor voelt'.

Hierna wordt van Kringen voorlopig niets meer vernomen.

Vaker bijeenkomen

In het Maandblad van januari 1914 treffen wij het volgende bericht aan onder het kopje 'Vergaderingen': 'Naar aanleiding van de zoo uitmuntend geslaagde wintervergadering te Maastricht (waarover we, wegens plaatsgebrek in het Maandblad niet nader kunnen uitweiden), werd ons van 'n paar kanten de vraag gesteld, of 't niet mogelijk zou zijn, dat de leden van 't Genootschap in de gele-

Figuur 2. Deelnemers aan (vermoedelijk) de excursie na de jaarvergadering van 20 mei 1929. Op de achterste rij heren kunnen herkend worden: E. Nyst (2e van links), G.H. Waage (4e van links), voor hem (met witte snor) Ir. C. Blankevoort, Rector Jos. Cremers (5e van links), Dr. A. Erens (3e van rechts), Ir. F. Marres (geheel rechts). Op de voorste rij zittend: H. Ubaghs (geheel links) en E. Caselli (2e van links). (Met dank aan Mw. W. Minis-van de Geyn).

genheid worden gesteld 'ns dikwijler bij elkaar te komen.

„Op 'n algemeene zomer- of wintervergadering, zegt men, is er zoo weinig tijd, om vragen te stellen, antwoorden te geven voorwerpen te demonstren enz. Zorg daarom voor meerdere vergaderingen, liefhebbers voor die bijeenkomsten zullen er telkens genoeg blijken te zijn.” Welnu, we kunnen dat licht probeeren. Wie van onze leden voor dit plan iets gevoelt, gelieve 't aan 't Bestuur te laten weten.

Bij genoegzame deelname (5 tot 6 personen zijn desnoods al voldoende) zullen we b.v. in Sittard, 't welk met het oog op de spoorverbinding 't meest gunstig gelegen is, 's avonds, op een nader te bepalen dag, geregeld een samenkomst houden'.

Aangezien inderdaad van 'verschillende zijden bewijzen van instemming werden ontvangen' vindt op 'Woensdagmiddag, den 1sten April' 1914 om 5¾ uur in het Oranjehotel te Sittard de eerste maandvergadering plaats. Het maandelijks bijeenkomen is een traditie, die tot op de dag van vandaag is voortgezet. Sittard is voorshands de vaste plaats van bijeenkomen.

De Eerste Wereldoorlog

De net ingestelde maandvergaderin-

gen worden al snel gedwarsboomd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Na een laatste bijeenkomst in juli 1914 lezen we in het Maandblad van augustus 1914: 'De Maandelijksche Vergadering te Sittard wordt om dezelfde reden (net als de Zomervergadering: tijdsomstandigheden; AJL) misschien niet gehouden. Mocht echter, wat te hopen is, de toestand dra veranderen, dan zullen wij deze vergadering alsnog tegen 't einde van September uitschrijven'. Dit zal in 1914 niet meer lukken. Eerst op 24 februari 1915 wordt weer een bijeenkomst in Sittard gehouden. Met onderbrekingen gebeurt dit tot in 1916. Daarna niet meer.

Merkwaardigerwijze is het ontbreken van bijeenkomsten geen belemmering voor de toestroom van nieuwe leden. In het jaarverslag over 1918 (Maandblad 7(12) kunnen wij dan ook lezen: '....in 't afgelopen jaar mochten wij niet minder dan v e e r t i g nieuwe leden inschrijven!..... Dit getal vergoedt derhalve ruimschoots de zeer kleine verliezen, welke we door bedanken en sterfgevallen moesten boeken en levert 't bewijs, dat 't Natuurhistorisch Genootschap in Limburg zich meer en meer mag verheugen in belangstelling, zoowel binnen als buiten de provincie'.

Hiermee komt het aantal leden op ca. 300, dat is ongeveer 50 meer dan aan het begin van de oorlog.

Na de oorlog wordt de traditie van het maandelijks vergaderen pas weer opgevat op 3 november 1920: 'Zo is na 'n onderbreking van verschillende jaren onzer maandelijksche vergaderingen deze weer de eerste van haar soort' (Maandblad 9: 13). Deze, en voor lange tijd alle, maandelijksche bijeenkomsten vinden plaats in het Museum te Maastricht, dit ondanks de toevoeging aan het bericht: 'Behalve Maastricht komen natuurlijk ook andere plaatsen, b.v. Sittard, Heerlen, Roermond, Venlo voor de maandelijksche bijeenkomsten in aanmerking'.

Heeren Geestelijken

Het Natuurhistorisch Genootschap kenmerkt zich door het feit dat het mensen verzamelt die eenzelfde interesse hebben. Onder de leden vindt men dan ook vogels van zeer diverse pluimage. Bijeenkomsten binnen het Genootschap van mensen die behoren tot één beroepsgroep zijn dan ook niet voor de hand liggend. In de geschiedenis van het Genootschap is hier echter toch een voorbeeld van te vinden. In het Natuurhistorisch Maandblad van 27 juni 1930 lezen we namelijk onder het kopje 'Excursie naar Epen voor Heeren Geestelijken....' het volgende bericht: 'Waar ons Genootschap onder zijne leden vele heeren Geestelijken telt, waarvan de meesten ten gevolge van ambtsbezigheden zelden, of nooit kunnen deelnemen aan de zomereexcursie, (die op zondag gehouden werd; AJL) heeft 't Bestuur, gehoorgevend aan de talrijke aanvragen van deze leden, besloten, de plaats gehad hebbende excursie naar Epen voor hen te herhalen op Maandag 21 Juli e.k.'. Dat het hierbij om een flinke excursie ging blijkt uit het tijdstip van vertrek (10 uur, Stationsplein, Maastricht) en het beoogde tijdstip van terugkomst (half zeven).

Kring Roermond

25 jaar na het ontstaan van de maan-

delijks vergaderingen te Maastricht treedt de behoefte aan het licht om ook elders in de provincie bijeen te komen, en wel te Roermond. In het Natuurhistorisch Maandblad van 20 mei 1939 wordt dit, in het verslag van de maandvergadering te Maastricht op woensdag 3 mei 1939, als volgt verwoord: 'De Voorzitter opent de vergadering en deelt mede, dat verschillende leden van ons Genootschap uit Roermond en omgeving eens per

Figuur 3. De Voorzitter van het Genootschap en Conservator (Directeur) van het Museum, Rector Jos. Cramars (rechts), samen met Dr. E.M. Kruytzar, die in de jaren vijftig avansaens beide functies zou bakleden.

maand zullen bijeenkomsten op de wijze, als wij dat te Maastricht gewend zijn. De reis naar Maastricht is voor velen uit die omgeving te tijdrovend en te kostbaar om aan de bijeenkomsten hier deel te nemen en nu hebben onze leden, de heeren Mertens en Kruytzar (de latere Voorzitter van het Genootschap en Directeur van het Museum; AJL) 't initiatief genomen, om te Roermond eens per maand te vergaderen. Geen concurrentie dus, zoals sommigen meenen. Ons Bestuur verheugt het, wanneer leden van het Genootschap contact zoeken met elkaar en wanneer daarvoor de betekenissen van ons Genootschap ook in kringen doordringt, die wij vanuit Maastricht moeilijk kunnen bewerken'.

Net als eertijds de Kring Grathem werd ook de Kring Roermond niet onder een gelukkig gesternte geboren. De Tweede Wereldoorlog gooide al snel roet in het eten. Op 29 november 1940 lezen we in het Maandblad: 'De Roermondsche vergaderingen zijn sinds het uitbreken van de oorlog gestaakt. Eerst waren we van plan in September weer te beginnen, doch van wege de verduistering - verschillende bezoekers komen van verre -, hebben we ook van dit plan afgezien. Maar we leven nog en, om dit te bewijzen zijn we nog eens samen op excursie gegaan. Een vijftiental deelnemers vertrok op Zondagmiddag half twee per fiets uit Roermond. Het doel van onze tocht was Meinweg, een der mooiste streken van Midden-Limburg'. Hoe het de Kring Roermond verder verging gedurende de oorlog lezen we in het Natuurhistorisch Maandblad van 27 juni 1963 in het verslag van de jaarvergadering: 'Toch denkt de Voorzitter (Kruijtzar; AJL) met weemoed terug aan de prettige vergaderingen, die de Roermondse Vrienden der Natuur vóór de laatste wereldoorlog elke maand hadden en vooral aan de vele excursies in Midden-Limburg, die onder de oorlog gewoon doorgingen'. Na de oorlog valt echter het doek voor deze Kring.

De Tweede Wereldoorlog

Hoewel door de tijdsomstandigheden bemoeilijkt en soms op ongebruikelijke tijdstippen gaan de maandvergaderingen te Maastricht gedurende de Tweede Wereldoorlog gewoon door. Wel moeten voor vergaderingen en excursies vergunningen worden aangevraagd. In het verslag van de Bestuursvergadering van 16 augustus 1944 lezen wij hierover bijvoorbeeld: 'De Secretaris merkt op, dat de laatste excursies zijn uitgeschreven zonder vergunning aan te vragen bij den Procureur Generaal. Om moeilijkheden te voorkomen, lijkt 't hem raadzaam steeds aanvragen in te dienen. Aldus wordt besloten. Op voorstel van de voorzitter wordt besloten geen excursies uit te schrijven, waarbij een deel

der reis per trein wordt afgelegd in verband met het beschieten der treinen'.

De maandvergaderingen mochten zich intussen verheugen in een groeiende belangstelling (1939: gemiddeld 26 aanwezigen; 1940: 26; 1941: 36; 1942: 43; 1943: 46; en 1944 tot de bevrijding: 55). Na de bevrijding loopt het aantal bezoekers weer terug. In het jaarverslag over 1946 vinden we o.m. het volgende opgetekend over de wederwaardigheden van het Genootschap gedurende oorlog: 'Dit jaar, 1946, is het eerste jaar, waarin ons land, en ook onze gehele provincie, bevrijd is. Het is daarom nu een goed ogenblik om de gang van zaken in onze vereniging tijdens en na de bezetting eens goed te bekijken. Tijdens de bezetting vielen veel mogelijkheden tot onspanning weg en als gevolg daarvan nam de belangstelling voor ons normaal verder werkend en van vreemde smetten vrijblijvend Genootschap toe, het geen tot uitdrukking kwam in een toenemend aantal leden, drukker bezoek aan de vergaderingen en groter belangstelling voor de excursies'.

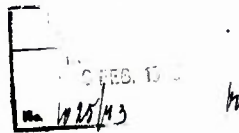
Er is geen tijd waarin het aantal leden van het Genootschap zo snel toenam als juist gedurende de oorlog. Het aantal verdubbelde en bedroeg aan het einde van 1945 617.

Bijeenkomsten der Entomologen

In de Bestuursvergadering van 16 augustus 1944 brengt de heer M. Mommers het vormen van aparte secties ter sprake: 'Zo is er een stem opgegaan om naast de reeds bestaande entomologische sectie, een ornithologische te stichten'. Besloten wordt dat het Bestuur 'voorlopig een afwachtende houding' zal innemen, omdat 'De waarde der maandelijkse vergaderingen zal dalen, wanneer in aparte sectie vergaderingen mededelingen worden gedaan. De Voorzitter vindt groepsvorming ook minder gewenst, maar wil toch geen besluit nemen'. Enthousiast over het oprichten, van wat wij nu studiegroepen zouden noe-

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP
IN LIMBURG
SECRETARIAAT
HOOFDREDACTIE
NATUURHISTORISCH MAANDBLAD
Registratienummer 520.243
van het Commissariaat voor
niet-commerciele vereenigingen
en instellingen.

MAASTRICHT, 4 Februari 1943.
PROF. P. WILLEMSTRAAT 41 - TEL. 3605.

Aan het Parkst van den Procureur-Generaal,

te

'SHERTOGENBOSCH.

Mamens het Bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg deel ik U mede, dat op Zondagnamiddag 14 Maart a.s. (van 2-6 uur) door ongeveer een 40-tal leden een botanische excursie zal gehouden worden naar de tuin van Ir. A. Dinger, Valkenburgerweg te Heerlen.

GEEN BEZWAAR.
'S Hertogenbosch, den
Procureur-Generaal,
Eind-Procureur van Politie.

FEB 1943

(G. H. Waage)
Secretaris van het Natuurhistorisch
Genootschap in Limburg
te Maastricht.

Figuur 4. Tijdens de Tweede Wereldoorlog gingen de activiteiten van het Genootschap gewoon door. Wel moest voor elke bijeenkomst of excursie toestemming worden gevraagd.

men, was men toen kennelijk allerm minst. Van de sectie entomologie vernemen we voor het eerst weer iets in het Natuurhistorisch Maandblad van 25 februari 1949: 'Op verzoek van verschillende entomologen zullen de 3-maandelijkse vergaderingen hervat worden; Majoor Rijk is bereid gevonden weer de leiding op zich te nemen'. In eerdere Maandbladen is over deze bijeenkomsten van de entomologen niets te vinden. In het verslag van de eerstvolgende bijeenkomst (17 maart 1949) lezen we echter dat Majaar J.C. Rijk (die ere-lid was van het Genootschap) de hoop uitspreekt, 'dat de samenwerking nog even prettig zal zijn als voor de bezetting'. Voor de oorlog kwamen de entomologen dus ook reeds apart bijeen. Als zodanig kunnen deze georganiseerd bijeenkomsten

de entomologen als de eerste studiegroep binnen het Genootschap beschouwd worden.

Na het overlijden van Majoor Rijk op 29 april 1950 wordt zijn omvangrijke vlindercollectie geschonken aan het Natuurhistorisch Genootschap ter opneming in het Museum.

Ook na de dood van Majoor Rijk gaan de bijeenkomsten der entomologen nog enige tijd door. De laatste vergadering waarvan verslag wordt gedaan in het Maandblad is die van 10 oktober 1953 (Natuurhist. Maandbl. 42:98).

Kring Heerlen

In het Maandblad van 13 maart 1945

Figuur 5. Majoor J.C. Rijk, voorzitter van de Bijeenkomsten der Entomologen, met zijn vlindernet.

valt als 'nagekomen bericht' onder de kop 'Kring Heerlen van het Natuurhistorisch Genootschap' te lezen: "Nu het verkeer met Maastricht zo moeilijk is, hebben eenige leden van ons Genootschap het plan opgevat in Heerlen bijeenkomsten te organiseren". De bijeenkomsten vinden plaats in het Geologische Bureau.

Op de eerste bijeenkomst op 14 april blijkt dat de voorzitter, F. van Rummen, het (verre) verleden niet vergeten is, getuige zijn woorden: 'Het is geen novum, dat er een nieuwe onderafdeling van het Natuurhistorisch Genootschap in het leven wordt geroepen. Reeds eerder is er te Graetem, later in Roermond een groep leden geweest, die vergaderde en excursies hield'. Als reden voor het oprichten van de Kring voegt hij hier aan toe: 'De behoefte aan een nauwer verband der Heerlensche Genootschapsleden is gegroeid eensdeels door de tijdsomstandigheden, die het contact met Maastricht niet mogelijk maakten, doch ook uit toenemende belangstelling om de kennis van eigen streek te verruimen'.

Dat aan deze verwachtingen is beantwoord blijkt uit het feit, dat de Kring Heerlen 40 jaar later nog in blakende welstand verkeert.

Jeugdige leden

Aparte bijeenkomsten voor jeugdige leden worden voor het eerst aangekondigd in het eerste nummer van het

Maandblad dat in 1946 verschijnt: 'Voor onze jeugdige leden wordt op den 2den Woensdag der maand om 7 uur in het Museum een bijeenkomst gehouden'. In het Jaarverslag 1942 tot 1945 (Natuurhist. Maandbl. 35: 25) lezen we wat daarvan de reden is: 'Van de zijde van eenige jeugdige leden kwam de wensch naar voren aparte excursies en vergaderingen te mogen houden. Het bestuur heeft gemeend hieraan steun te moeten verleen'.

De groep jeugdige leden werkt 'onder een zelf gekozen bestuur, onder leiding van Drs. P.J. van Nieuwenhoven' (Natuurhist. Maandbl. 36: 48).

De jeugdgroep is meteen bijzonder actief. Er worden excursies en vergaderingen georganiseerd. En gedurende enkele jaren is er sprake van zomerkampen, waarbij men er gedurende een week samen op uit trok.

In het begin van de jaren '50 taant de belangstelling, in het Jaarverslag over 1951 lezen we: 'Over de jeugdafdeling valt dit keer niet veel goeds te vertellen..... Er zullen wegen moeten worden gevonden om de continuïteit in deze afdeling te verzekeren'. Deze wegen worden niet gevonden: de laatste geregistreerde bijeenkomst vindt plaats op 14 november 1951.

Comité voor Vogelbescherming

Nadat eerst in het Maandblad zo nu en dan aankondigingen verschijnen van vergaderingen voor 'ornithologische leden', treffen we in de aflevering van 1 december 1950 ineens aan het jaarverslag over 1949 van het 'Comité voor Vogelbescherming uit het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg'. Het verslag maakt de indruk alsof het Comité al eerder bestond. In oudere Maandbladen zijn echter geen verslagen te vinden. Het Comité, dat onder voorzitterschap stond van M. Mommers, hield zich met een groot aantal activiteiten bezig. Het deed aan propaganda en voorlichting ter verbreiding van de vogelbeschermingsgedachte door deelname aan tentoonstellingen, door berichten in de

pers en via uitzendingen van de Regionale Omroep Zuid. Tevens hield het zich bezig met 'Nestkastcultuur', dit blijkt bijvoorbeeld uit het volgende: 'Onze bemoeiingen bij het Stadsbestuur van Maastricht voor het aanschaffen van nieuwe nestkastjes in de parken en plantsoenen hadden tot resultaat dat de Directeur van Gemeentewerken.... door de Gemeente Maastricht gemachtigd werd over te gaan tot de aanschaf van een aantal nestkastjes' (Natuurhist. Maandbl. 39: 124).

Het Comité leidde ook mensen op voor het examen voor controleur-vogelwet 1936. Ook was het actief bij de 'wintervoeding' van vogels, het kwam in actie 'zo gauw door sneeuw, ijzel of strenge vorst voor vogels een noodtoestand zou uitbreken' (aldus de heer Mommers op de jaarvergadering van 24 mei 1959). Het laatste bericht over het Comité is te lezen in het verslag van de jaarvergadering van zondag 13 juni 1965: 'Van Mej. T. Blankevoort is een schrijven ontvangen om ingelicht te worden over de activiteiten van het Comité voor Vogelbescherming uit het Natuurhistorisch Genootschap: "Daar het Comité na het schrijven in 1951 ten gunste van de boekvinkenconcoursen aan de Minister van O.K. & W. voor de buitenwereld nog altijd als weinig positief t.o.v. vogelbescherming te boek staat, en dit misschien ten onrechte." (Verwezen wordt hier naar een brief ten gunste van het houden van boekvinkenconcoursen die op 17 juli 1951 verzonden werd; AJL.) 'Daar er ter vergadering geen leden van het Comité aanwezig zijn, wordt de kwestie gedelegeerd aan het bestuur'.

Figuur 6. Kijkje in het zomerkamp dat door jeugdleden georganiseerd werd te Geysteren van 24 juli tot 1 augustus 1949.

Figuur 7. Bijeenkomst van de Kring Maastricht op 3 oktober 1985 in het Natuurhistorisch Museum.

Hierna wordt niets meer vernomen van het Comité en is een einde gekomen aan het bestaan van een actieve groep.

Echt, Roermond, Venlo Weert

Na de Tweede Wereldoorlog vinden we in het Maandblad ongeregeld aankondigingen van, met name, excursies, maar ook wel bijeenkomsten in of in de buurt van Echt, Roermond, Venlo en Weert. In deze plaatsen opereren, zoals dat wel genoemd werd 'afdelingen' van het Genootschap in samenwerking met lokale verenigingen van 'Vrienden der Natuur' (Echt: Pepijnsland). Veelal zal het zo geweest zijn dat Genootschapsleden deelnamen aan de activiteiten van de lokale verenigingen, waarvan zij dikwijls ook lid waren. Ongeregeld verschenen ook berichten van deze bijeenkomsten in het Maandblad. Zo

werden verslagen van bijeenkomsten van 'Pepijnsland' bijvoorbeeld jarenlang afgedrukt in het Maandblad. In de loop der jaren zijn de contacten met met name Venlo zo innig geworden, dat formele aansluiting bij het Genootschap gezocht werd. In een nieuwjaarswens van het Bestuur op pagina 1 van het Maandblad van 1975 lezen we: 'Voor ons Genootschap is het nieuwe jaar zeer goed begonnen. We zijn, zeer tot onze vreugde, partner in een fusie. De zo actieve vereniging „Vrienden der Natuur, Venlo” zal onder behoud van haar eigen naam, met ingang van 1 januari 1975, als afdeling van ons Genootschap gaan optreden. Gaarne roepen wij deze Venlose groep een hartelijk welkom toe. Moge dit een begin zijn van een nauwe samenwerking van allen, die belangstelling hebben voor onze zo veelzijdige natuur, en die bezorgd zijn voor het behoud van die natuur'. In feite betekent het toetreden van de 'Vrienden der Natuur, Venlo' dat het Genootschap voor het eerst vaste

grond onder de voeten krijgt in het Noorden der Provincie.

Veld-werk-groep

In het begin van de jaren '70, het Genootschap maakt dan een periode van snelle groei door (aantal leden einde jaren '60: 680; 1973: 974), ontstaat de behoefte om meer structureel aandacht te gaan schenken aan veldwerk. Als eerste exponent hiervan verschijnt de 'Veld-werk-groep'. Deze heeft als doel 'regelmatig excursies te organiseren. De gedachte gaat uit naar een „open werkgroep”, waar alle belangstellende leden van het genootschap steeds van harte welkom zijn, zowel op excursies als op bijeenkomsten (zie Natuurhist. Maandbl. 60 (1971): 150). Kort hierna vindt de oprichting plaats van de 'Werkgroep Maaskant-inventarisatie' die systematisch onderzoek gaat doen aan de flora en fauna langs de Maas. Beide

wergroepen zijn een initiatief van Ir. C. van Geel. De werkgroepen, die met name gedragen worden door leden uit de omgeving van Heerlen, kennen slechts een kort bestaan. In de omgeving van Heerlen gaat het behoud van de Schinveldse Bossen de aandacht opeisen (mededeling C. van Geel).

quête betekent de start voor het oprichten van studiegroepen. Alhoewel enkele van deze groepen inmiddels weer verdwenen zijn, is het aantal studiegroepen de afgelopen jaren toch steeds toegenomen. Het heeft er toe geleid dat een steeds groter aantal leden bij de activiteiten van het Genootschap betrokken is geworden.

bestuur geformeerd.... Deze ontwikkeling werd door de overige leden van de Kring, bij monde van de secretaris (van het Genootschap; AJL) H. Gillissen toegejuicht. Daardoor krijgt de Kring Maastricht de reeds lang gewenste grotere zelfstandigheid'.

Studiegroep

Op pagina 85 van het Maandblad van juni 1975 lezen we: 'Op de bijzondere vergadering van 20 december 1974 (een fout: de vergadering vond plaats op zaterdag 14 december; AJL) waren de aanwezige leden unaniem van oordeel dat een poging gedaan moest worden om de activiteiten van ons Genootschap te vergroten. Ter verkrijging van het hiervoor zo noodzakelijke inzicht in de mogelijkheden van ons ledenbestand, boden de heren Hensels, Meyer en Moonen aan een enquête te houden. In januari werd daartoe aan alle persoonlijke leden een door Meyer en Moonen samengesteld enqueteformulier toegezonden'. Als resultaat hiervan verklaren 119 personen zich bereid mee te doen aan eventueel op te richten werkgroepen. Het positieve resultaat van deze en-

Kring Maastricht

Is er voor de Kring Heerlen een duidelijke oprichtingsdatum aan te wijzen en is ook voor de Kring Venlo het moment van deelnemen in het Genootschap duidelijk bepaald; voor de Kring Maastricht is geen duidelijke oprichtingsdatum aan te geven. Feitelijk vormt zij de voortzetting van de maandelijks Genootschapsvergaderingen die sinds 1920 in Maastricht gehouden werden. Nog heel lang vormde het Dagelijks Bestuur van het Genootschap tevens het bestuur van de Kring Maastricht. Pas in 1981 verandert dit. In het verslag van de maandelijks bijeenkomst te Maastricht op 4 juni 1981 is te lezen: 'Na enkele bijeenkomsten zonder voorzitter te hebben gefunctioneerd hebben binnen de Kring Maastricht enkele leden een

Een vergelijking

Wanneer we de beginperiode van het Genootschap vergelijken met de huidige, dan valt met name de enorm toegenomen activiteit op. Kwam het Genootschap toentertijd twee maal per jaar bij elkaar, tegenwoordig komen tientallen malen per jaar Genootschapsleden bijeen. Waren de plaatsen van bijeenkomen in de beginjaren beperkt tot hooguit twee, nu vinden op een groot aantal plaatsen bijeenkomsten plaats, verspreid over de gehele provincie.

Deze ontwikkeling geeft hoop voor de komende 75 jaar. Het schept verwachtingen bij de buitenwacht en het betekent voor de leden een verplichting zich in te spannen, te bewaren en uit te bouwen wat anderen tot stand brachten.

"Het Genootschap zal waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten....."

D. Th. de Graaf, Natuurhistorisch Museum Maastricht

A.J. Lever, Saturnushof 57, Maastricht

"Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg steit zich ten doel de beoefening der Natuurlijke Historie in Limburg te bevorderen. Onder Natuurlijke Historie wordt hier verstaan de kennis niet alleen der Levende Natuur, doch ook de kennis van Geologie en Palaeontologie." Zo luidt artikel twee van de tijdens de eerste algemene ledenvergadering op 29 juni 1911 te Houthem vastgestelde en op 4 november van datzelfde jaar bij Koninklijk Besluit goedgekeurde statuten van het een

jaar eerder opgerichte Genootschap. Artikel drie van het hoofdstuk Doel en Middelen somt vervolgens de wegen op die de nieuwe vereniging kan bewandelen om het gestelde doel te bereiken. Als achtste van de tien punten wordt de zinsnede genoemd die gebruikt is als titel voor deze jubileumbijdrage: "Het Genootschap zal waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten." Hoewel toen onbewust (?) hiermee de bescherming van natuur en milieu als

middeel werd gezien om de enige doelstelling -het bevorderen van de beoefening der Natuurlijke Historie te verwezenlijken, blijkt uit de geschiedenis van de activiteiten van het Genootschap op het gebied van de natuur- en milieubescherming dat "het waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten" niet (alleen) voortkwam uit opportunistische beweegredenen. Velen hebben dit juist als een van de doelstellingen ervaren.

In de loop van de achter ons liggende

Figuur 1. "In het Ven van Schinveld 1916. Foto: De Gier." Op de achterzijde lezen we: Natuurmonument afgestaan aan 't Natuurh. Genootschap in Limburg door den heer Jean Beckers". Deze foto is vermoedelijk het enige dat bewaard is gebleven van "'n stuk veen tusschen Schinveld en Gangelt".

75 jaar is het Genootschap actief geweest op vele fronten in de strijd voor het behoud van natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische waarden. In dit artikel wordt ingegaan op een van de minder bekende wegen die het Genootschap daarbij heeft bewandeld: het door aankoop, schenking of pacht verwerven van in natuurhistorisch opzicht waardevolle maar ernstig bedreigde gebieden.

'n stuk veen tusschen Schinveld en Gangelt

"Alweer 'n natuurmonument bedreigd." Onder deze aanhef schrijft de toenmalige "President" van het Genootschap en redacteur van het Natuurhistorisch Maandblad, rector Jos. Cremers, in juli 1914 het volgende:

"Tot de plaatsen in Limburg, die op botanisch gebied als de meest rijke mogen beschouwd worden, behooren zeer zeker de veengronden tusschen Schinveld en 't naburige Gangelt. Vooral Dr. de Wever heeft er menige zeldzame plant ontdekt. Welnu, er is groot gevaar, dat binnen weinige jaren, de flora aldaar verdwenen zal zijn. De gemeente Schinveld toch, heeft al die gronden verhuurd aan 'n

consortium, 't welk het plan heeft om daar ter plaatse groote ontginningen tot stand te brengen. Reeds dit jaar zou men er, naar verluidt, reeds mee beginnen. Mogen de heeren ontginners zooveel voor 'n Limburgsch Natuurmonument gevoelen, dat ze aan ons Genootschap 'n klein stukske van al die Hectaren afstaan. We zouden dan in de gelegenheid zijn vele zeldzaamheden op dat lapje grond over te planten en zoo kunnen reddend voor algeheele uitroeijing." (Natuurhist. Maandbl. 3 (7): 8).

Duidelijk ligt hier het accent op de in het verleden algemeen gebruikelijke bescherming van soorten. Van een integrale bescherming van biotopen is nog geen sprake. Cremers suggereert hier zelfs dat "een klein stukske van al die Hectaren" voldoende is om "vele zeldzaamheden" voor de toekomst veilig te stellen. Tot die zeldzaamheden behoorden waarschijnlijk o.a. de Grote, Plompe, Moeras- en Kleine wolfsklauw, Malaxis, Teer guichelheil, Zaagblad, Rechte knolrus, Breed en Slank wollegras, Zonnedauwsoorten en diverse Blaasjeskruiden.

De oproep van Cremers blijkt niet vergeefs. Nog geen vijf maanden later kan hij in het verslag over 1914 namens het bestuur het volgende mededelen: "De belangrijkste aanwinst, welke de Vereeniging in 't afgelopen

jaar gewerd, achten wij 'n stuk veen, tusschen Schinveld en Gangelt, ons belangloos afgestaan door 't "Consortium Beckers". (...) De heeren ontginners hebben bewezen iets voor natuurmonumenten te voelen. Dank aan hunne vrijgevigheid kan 't Genootschap beschikken over 'n lap gronds, waarop we de bedreigde planten in veiligheid kunnen brengen." (Natuurhist. Maandbl. 3 (12):4).

In zijn verslag over 1915 herhaalt Cremers met enige voldoening deze geslaagde poging om "'n lap gronds, waarop we de bedreigde planten in veiligheid kunnen brengen" voor het Genootschap in bezit te krijgen: "Aan 't slot gekomen van 't Botanisch overzicht kunnen wij niet nalaten in herinnering te brengen, hoe 't Natuurhistorisch Genootschap in Limburg ook stappen gedaan heeft tot behoud van Natuurmonumenten. Die pogingen werden met goeden uitslag bekroond. Immers onder de gemeente Schinveld kwamen we in 't bezit van een uitgestrekt terrein, 't welk ons welwillend werd afgestaan door 't "Consortium Beckers", 't welk daar in de buurt veengronden ontgint." (Natuurhist. Maandbl. 4 (12):4).

Maar tegelijk met deze constatering valt ook het doek over deze "belangrijke aanwinst" uit 1914. Een opmerking van A. de Wever in 1917 waarin hij in de voltooid verleden tijd schrijft over het afstand doen door 't Consortium Beckers van een klein stukje laagveen (Natuurhist. Maandbl. 6 (2):10) is tevens de laatste. Noch in oude Maandbladen, noch in notulen van bestuursvergaderingen komen we "'n stuk veen tusschen Schinveld en Gangelt" weer tegen. Het enige dat bewaard is gebleven is een foto van het gebied (fig. 1). Het "klein stukske van al die Hectaren" is vermoedelijk echter spoedig geruisloos ontgonnen.....

Heuglijk nieuws

Tijdens de maandelijkse vergadering van het Genootschap op tweede Pinksterdag 1915 bracht M. Ver Straeten (fig. 2) uit Weert de grote bedreigingen voor de Noordlimburgse veen-

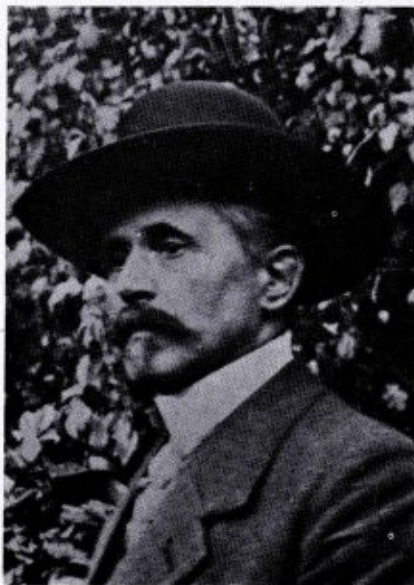
gebieden in het algemeen, en voor de Zomerschroeforchis (*Spiranthes aestivalis*) in het bijzonder, aan de orde. In 1914 werd hier in een korte notitie in het Natuurhistorisch Maandblad (3 (7):8) al de aandacht op gevestigd, vermoedelijk naar aanleiding van de goede contacten tussen Ver Straeten en Rector Cremers.

De Zomerschroeforchis werd door L. van de Sande Lacoste in 1873 voor het eerst in ons land gevonden in de omgeving van Stamproy. Sedertdien is er op de verschillende vindplaatsen door vele gerenomeerde floristen herbariummateriaal verzameld. De omgeving van Weert was met recht tot een waar floristisch paradijs gepromoveerd, nadat er eerder al verscheidene vormen van de zeldzame Biesvaren waren gevonden. "Een mooie plant is de *Spiranthes* niet maar als buitennissigheid is zij toch een heele aanbeveling voor Weert", schrijft P. Th. Coebergh in 1907 (De Lev. Nat. 11:218). En Prof. C.A.J.A. Oudemans schrijft in 1916 aan Ver Straeten: "indien mijne tachtigjarige beenen mij veroorloofden vijf minuten te gaan, wilde ik, voor ik sterf, de plaats nog zien, waar in Nederland die planten groeien." (De Lev. Nat. 20:471).

Verbetering van de afwatering en normalisatie van de Tengelroyse beek en ontginningen overleefde de Zomerschroeforchis in het terrein waar zij voor het eerst werd gevonden, de Vlood of Vloet, echter niet.

In 1916 beschrijft Ver Staeten in De Levende Natuur (20 : 427-430, 471 - 474) echter hoe *Spiranthes* (fig. 3) na vele jaren zoeken (in 1904) weer (door zijn vrouw Aletta Alida Zom) werd gevonden. Het betreft nu drie terreinen "rondom de Swartbroeker Peel, -die helaas, thans alle sedert 1913 en '14 door de gemeente-ontginning zijn vernietigd" (details hierover gaf Ver Straeten al eerder in De Levende Natuur van datzelfde jaar, waar hij op blz. 328-330 onder de titel "Merkwaardige kinderen onzer flora in 't gedrang" de ondergang van de heide- en veengebieden uitvoerig beschrijft). Maar hij vervolgt: "In 1911 is intusschen in de gemeente Ell-Hunsel, ongeveer 10 K.M. zuidoostelijk van Weert de *Spiranthes* nog ontdekt op een aan die

gemeente behorend heideveld, waar de plant bij enkele exemplaren verspreid voorkomt over eene uitgestrektheid van verscheidene hectaren. *Spiranthes aestivalis* bestaat dus nog in Nederland! (...) Maar 't gevaar voor haar verdwijnen, -en dan zou 't misschien voor goed zijn, -blijft even groot. Bedoeld heideveld is nl. in percelen verpacht en reeds hebben verschillende pachters hun perceel geheel of gedeeltelijk ontgonnen. Doortastende maatregelen zijn dus onverwijld noodig (...) om zeldzame planten en een stuk natuurgrond in wezen te

Figuur 2. M. Ver Straeten (1851-1922) slaagde erin om, in afwachting van verdere stappen van het Genootschap, de laatste vindplaats van de Zomerschroeforchis (tijdelijk) veilig te stellen.

houden in eene streek, waar binnen afzienbaren tijd het landschap van aanschijn en van karakter totaal zal zijn veranderd."

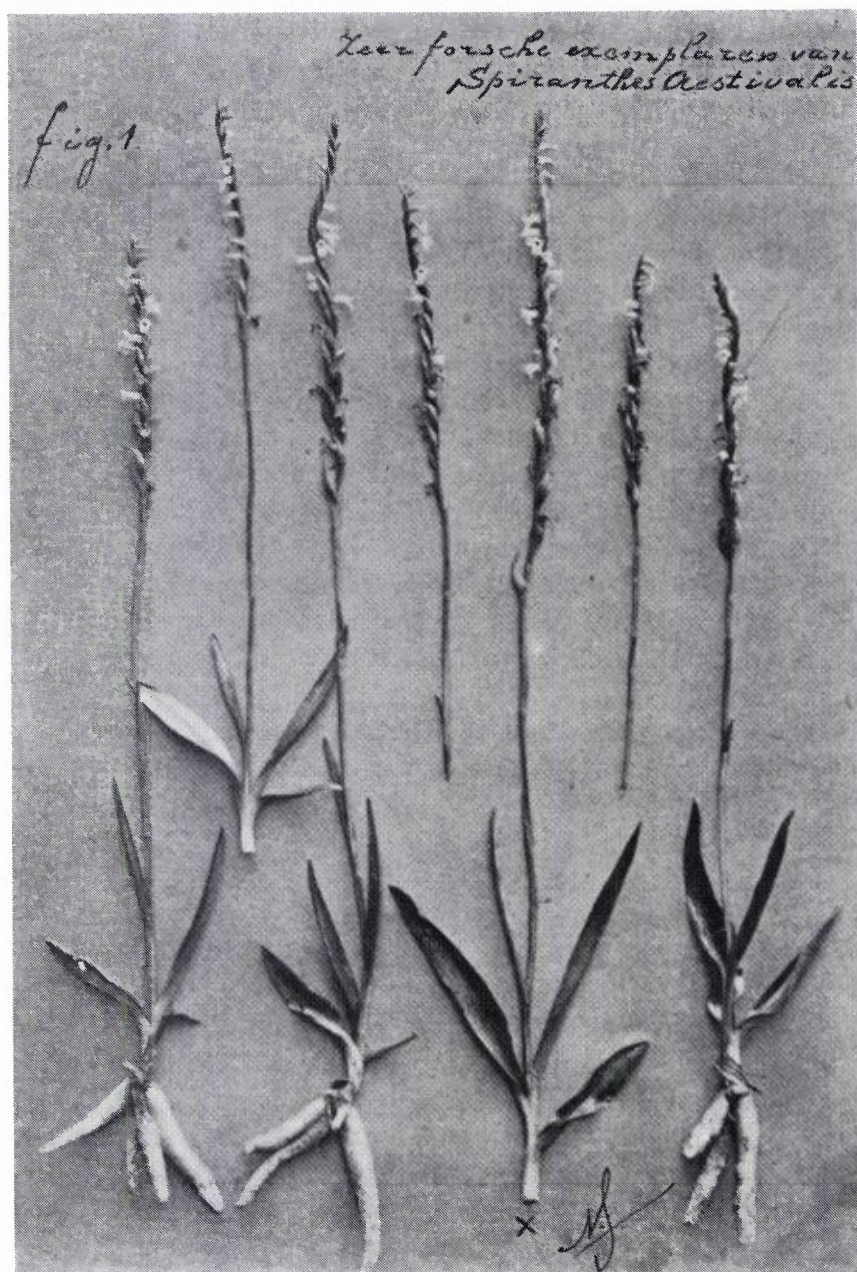
Tijdens de eerder genoemde maandelijks vergadering van het Genootschap op tweede Pinksterdag (24 mei) 1915, dringt Ver Straeten ook al aan op snel handelen. Na een discussie over "'n soort collecte onder de leden" en "'t vormen van een fonds, tot aankoop van natuurmonumenten" kreeg Ver Straeten "opdracht -en hij nam ze welwillend op zich- om intusschen stappen te doen welke bedoelde terreinen in 't bezit zouden doen komen van 't Natuur-Hist. Genootschap." (Natuurhist. Maandbl. 4 (7): 4).

Ver Straeten laat er geen gras over

groeien en slaagt erin de door hem gewenste "doortastende maatregelen" zeer snel te nemen. Nog geen twee maanden later laat hij het bestuur van het Genootschap het volgende -in de rubriek "Heuglijk nieuws" van het maandblad (4 (7):4) gepubliceerde resultaat weten: "Met de hulp van mijn ambtgenoot Custers en van pastoor Munnecom, te Ell, is 't mij gelukt voor de Natuurhistorische Vereeniging in handen te krijgen, het eenige mij nog (van de 7!) bekende terrein, waar *Spiranthes aestivalis* groeit. 't Perceel behoort toe aan de gemeente en was in stukken verpacht aan verschillende boeren voor 15 jaren. Die pacht van 't bedoelde stuk heb ik voor de Vereeniging overgenomen, ruim 2 H.A. voor f 2,40 per jaar. De pacht duurt nog 7 of 8 jaar. Intusschen kan gezorgd worden, dat de Vereeniging het in eigendom verkrijgt."

Het laatste bericht over deze geschiedenis vinden we in het Maandblad van december van datzelfde jaar. Rector Cremers beschrijft daar "hoe 't Natuurhistorisch Genootschap in Limburg ook stappen gedaan heeft tot behoud van natuurmonumenten. Die pogingen -hij noemt hier ook de schenking" van het veengebied bij Schinveld; zie hiervoor- "werden met goede uitslag bekroond. (...) De heer Ver Straeten heeft zich moeite gegeven om 't Genootschap in 't bezit te stellen van terreinen in de nabijheid van Weert, waarvan 't om de vele zeldzame planten die er groeien, te betrouwen zou zijn als ze bebouwd gingen worden. Zoodra 't Genootschap over de noodige gelden beschikt zal 't er toe overgaan, om op de meest doelmatige wijze deze Natuurmonumenten in ongeschonden toestand te doen blijven voortbestaan." (Natuurhist. Maandbl. 4 (12):4).

De inspanningen van Ver Straeten hebben niet mogen baten. Hoewel hij (op eigen kosten) tijdelijk de hand wist te leggen op de laatste twee hectaren grond waarop de Zomerschroeforchis nog voorkwam (G.C.M. Egellie in De Lev. Nat. 75 (1):12-14) zijn deze terreinen veranderd in akkerland, doorsneden met keurig rechtgetrokken, genormaliseerde beken.....

Figuur 3. Zomerschroeforchis. "Foto op ruim 1/2 der ware grootte, van enige forse exemplaren. De schroefvormige stand der bloempjes is goed te zien. Het exemplaar met een x getekend is buitengewoon groot." Uit: De Lev. Nat. 20: 428.

maanden later verschijnt- ontnemt de vermeende gulle gever ons echter de illusie dat het Genootschap het Streeperbosch zou hebben verworven: "Mijn vriend A. de Wever zwaait mij in het Februari-nummer van het Maandblad onverdienden lof toe. Ik heb aan niemand afstand gedaan van een deel van het Streeperbosch, om de eenvoudige reden, dat 't mij niet toebehoort en ik er dus niet over beschikken kan. Dit neemt niet weg, dat ik van ganscher harte hoop -en wat ik daartoe kan bijdragen zal ik niet achterwege laten- dat bedoeld bosje nog langen tijd ongerept moge blijven." Deze wens van Mr. Haex bleek ijdel: ook het Streeperbosch ("In de Streep" is de officiële naam op oude topografische kaarten; fig 4) is verloren gegaan. Op de nieuwe topografische kaarten staat nu Schaesberg...

Figuur 4. De ligging van het Streeperbosch, rechtsboven eengeduid als "In de Streep" (Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000, blad 62, 1864).

Het Streeperbosch

In de oude Maandbladen komen we al spoedig aan een volgend terrein dat aan het Genootschap zou hebben toebehoord. In een bijdrage van A. de Wever onder de titel "Verdwindend Natuurschoon" (Natuurhist. Maandbl. 6 (2):3-10) vraagt de auteur zich af of er dan niets meer te redden valt. Hij geeft zelf ook het antwoord: "We vreezen zeer. De terreinen zijn in 't alge-

meen te klein om door de Vereen. tot beh. van Natuurmonumenten te worden overgenomen. Edelmoedig afstand doen van een klein gedeelte, zooals dat geschied is met 't laagveen door 't consortium Beckers en met 't Streeperbosch door Mr. Haex, zijn maar zelden voorkomende buitenkansen. Gelukkig behoren nog 't Rotspark en de Schaesberg aan hen in wier bezit we ze veilig weten."

In het eerstvolgende Maandblad (6 (3-6):11) -dat door de papierschaarste tijdens de wereldoorlog pas vier

Het Acerasterrein

Blijken de hiervoor genoemde pogingen om een deel van de bedreigde veen-flora tussen Schinveld en Gangelt en de Zomerschroeforchis bij Weert te zijn gestrand, in 1927 en volgende jaren wordt opnieuw geprobeerd een terrein veilig te stellen. Het betreft het zogenaamde Acerasterrein, hoewel op sommige plaatsen sprake is van twee Acerasterreintjes.

In de jaarvergadering op woensdag 29 juni 1927 te Bemelen zet de secretaris, de heer G.H. Waage (figuur 5) uiteen waarom het Genootschap "haar volle sympathie" zou moeten betuigen met een door de "Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland" opgestelde memorie over "Wettelijke maatregelen tot Bescherming der Natuur". Een concept brief dienaangaande aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen werd vervolgens goedgekeurd. Waage besluit dit deel van het verslag

Figuur 5. G.H. Waage, secretaris van het Genootschap van 1924 tot 1945 en hoofdredacteur van het *Natuurhistorisch Maandblad* van 1931 tot 1945, speelde o.e. een leidende rol in de pogingen om het Acerasterrein te redden.

daarna als volgt:

"Hoe noodig een dergelijke wet is, blijkt wel uit 'tgeen we in den laatsten tijd in Limburg hebben meegemaakt. En wat staat ons nog te wachten? 't Plekje op den Putberg, de Noordelijkste Vindplaats van de Poppenorchis, wordt deze winter met de ondergang bedreigd. Reeds een gedeelte is veranderd in cultuurland. Kunnen we dit mooie stukje, waar we enkele weken geleden op enkele vierkante M. gronds nog een honderdtal van deze zeldzame orchideeën vonden, nog redden?" (*Natuurhist. Maandbl.* 16 (7):86).

Wat was dit voor bijzondere plaats en welk deel van de Putberg werd hier bedoeld? Nergens in het Maandblad

lezen we meer details over de precieze vindplaats van deze zeldzame orchidee. Ook in andere publicaties wordt omzichtig vermeden de precieze vindplaats te vermelden. "Indien er geen tweede groeiplaats wordt bijgevonden, is het wenselijk de juiste groeiplaats nog niet te publiceren." schrijft E. Heimans in 1913 in *De Levende Natuur* (17:102), nadat van de Poppenorchis door E. Giljam in 1912 "tusschen Valkenburg en Heerlen een vijftigtal bijeen" gevonden waren. Ook C. Sipkes *et al.* vermijden het noemen van de vindplaats: "Heerlen, 23 mei 20" vermeldt het onderschrift bij de foto's van de Poppenorchis (figuur 6) die een verslag van een botanische tocht door Zuid-Limburg illustreren (*De Lev. Nat.* 25 (7):158-168). En Grégoire schrijft een veertigtal jaren later over deze vindplaats van de Poppenorchis: "Deze vindplaats werd onder de oudere botanici zoveel mogelijk geheim gehouden." (*Natuurhist. Maandbl.* 50 (3-4):41-43).

Toch is het mogelijk aan de hand van verspreide notities en manuscripten - m.n. de aantekeningen van De Wever (archief *Natuurhistorisch Museum Maastricht*)- ons een beeld te vormen van het Acerasterrein.

"De rijkste groeiplaats was hier vroeger ongetwijfeld die te Voerendaal tusschen de Daelhoeven en de hoeve Keversberg, op de heuvels zoowel op de hellingen als op de plateaus (Schelsberg, Putberg, Keversberg). Hier kwam 't Krijt bijna aan de oppervlakte, alleen bedekt door een dun laagje diluvium en wat humus - hierin groeiden alleen schrale grassen, *Ononis*, *Prunus spinosa*, Bramen, maar alles in dorre gedrongen ex. Korte grassen, *Polygala comosa*, *Thymus serpyll.*, *Coeloglossum*, *Aceras*, *Ophrys apifera* en *muscifera*, *Anacamptis pyramidalis*, *Orchis militaris* en *coriophora*, *Hermidium*, enz. *Gymnadenia conopsea*. *Aceras* groeide er over ruim 1 hectare in zeer groote hoeveelheid (...)", aldus De Wever.

Ook Sipkes *et al.* noemen in 1921 het Hondskruid, de Bijenorchis (19 ex.), de Vliegenorchis ("vrij veel") en *Hermidium* ("ongeveer een 50 stuks") voor de groeiplaats van de Poppenorchis. Het moet een waar botanisch

Figuur 6. "*Aceras anthropophora*, Ubechsberg, Mei 1920" was het onderschrift bij deze foto die de maker, C. Sipkes, naar De Wever zond. Op de achterzijde schreef Sipkes: "Is U bekend of er reeds eerder een foto van gemaakt is? In Hegl staat er geen, ik geloof dat ik de eerste ben."

paradijs geweest zijn, zeker waard om voor het behoud ervan te strijden.

In de maandelijkse vergadering van 2 november 1927 wordt de strijd daadwerkelijk aangebonden. De heer Van Rummelen deelt daar het volgende mee: "Nu weer dreigen 2 prachtplekjes verloren te gaan, n.l. de bekende Acerasterreintjes bij Ubachsberg. Nu is 't toch zeer jammer, dat er een Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten bestaat in Nederland, die zich, naar sprekers meening, bitter weinig gelegen laat liggen aan Z.-Limburg. Waarom zitten wij hier in den verwaarloosden hoek? Juist omdat die Vereeniging zo weinig deed en doet voor Z.-Limburg, is spreker en met hem vele andere Limburgers nooit lid willen worden er van. Wat kan er gedaan worden voor een der 2 Acerasterreintjes? ('t eene is reddeloos verloren)." (*Natuurhist. Maandbl.* 16 (11):52).

Het verloren gegane terreintje is wellicht het deel bij de oude kalkoven. Sipkes *et al.* schrijven hier in 1921 over dat dit deel erg beschadigd was (*De Lev. Nat.* 25 (7):160) en De Wever schrijft dat (o.a.) de Wantsenorchis daar door de aanleg van een weide is

verdwenen (Archief Natuurhist. Museum Maastricht).

Na een felle discussie over de rol en de taak van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, tracht de voorzitter, Rector Cremers, de gemoederen te sussen en onthult Waage de reeds genomen stappen tot behoud van het gebied en de stellingname van "Natuurmonumenten" in deze zaak: "Onmiddellijk nadat bekend was, dat bedoelde terreinen verloren zouden gaan, heeft hij zich gewend tot de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Deze schreef terug en verzocht inlichtingen over bedoelde terreinen (grootte, ligging, prijs, eigenaar(s)). Dankzij de hulp van Dr. de Wever kon spreker alle gewenste inlichtingen geven. De Ver. beantwoordde dit laatste schrijven en spr. zou deze zaak nog niet ter sprake hebben gebracht, indien de heer v. Rummelen er niet over was begonnen. Over deze aangelegenheid wordt nog gecorrespondeerd. Echter wil spr. wel mededeelen dat de Ver. zich principieel op 't standpunt stelt, dat alleen grotere terreinen in aanmerking komen en dat de Ver. niet hier en daar liputterreintjes kan en wil aankopen." (Natuurhist. Maandbl. 16 (11):152).

De secretaris slaagt er zelfs in om de aanwezigen ervan te overtuigen dat "Natuurmonumenten" de aangewezen organisatie is om aankoop te realiseren en niet over te gaan tot de oprichting van een "Limburgsche Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten" zoals tijdens de vergadering herhaaldelijk gesuggereerd werd. Vervolgens draagt de vergadering de secretaris op "alle moeiten te doen om te trachten 't Acerasterreintje te doen aankopen door de Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland".

Een maand later kan Waage medelen dat er een brief is binnengekomen van "Natuurmonumenten". Deze brief "houdt onder meer in, dat het onmogelijk is voor de Ver. tot behoud van Natuurmonumenten 't Acerasterreintje van 1/8 H.A. aan te kopen. Wel verklaart de vereniging zich bereid een bijdrage te schenken, indien een plaatselijke corporatie 't terreintje

ONS 1e NATUURMONUMENT.

In de Bestuursvergadering van 11 Mei i.l. werd besloten over te gaan tot aankoop van 't „Acerasterreintje" in de buurt van Ubagsberg. Dit buitengewoon gunstig gelegen terreintje (4000 m²) bevat een schat van planten, de één al zeldzamer dan de ander, terwijl bovendien en dat is de hoofdreden, waarom 't bestuur tot aankoop overgaat, hier *Aceras anthropophora*, de zeer zeldzame Poppenorchis groeit. 't Is een plicht dit terreintje als natuurmonument te behouden.

De Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland schonk f 200.—. De rest moet bijeen gebracht worden door vrijwillige bijdragen. Nog ontbreekt f 200.—. Helpt ons met groote en kleine giften dit bedrag bijeen brengen. Giften zullen door de Bestuursleden dankbaar worden aanvaard. Nimmer nog deed 't Genootschap een beroep op Uwe goedgeefschheid. Daarom geeft ditmaal vlug en naar draagkracht. 't Gironummer van ons Genootschap is 125366 Maastricht.

Voor het Bestuur,
de Secretaris,
G. H. WAAGE.

Figuur 7. De mededeling over de aankoop van het Acerasterrein (Natuurhist. Maandl. 19 (5): 49).

wil aankopen. 't Schrijven wordt als kennisgeving aangenomen en aan 't Bestuur wordt opgedragen langs andere wegen te geraken tot behoud van 't bewuste plekje." (Natuurhist. Maandbl. 16 (12):171).

Helaas is de correspondentie tussen "Natuurmonumenten" en de heer Waage niet bewaard gebleven, noch bij het Genootschap, noch bij "Natuurmonumenten". Wel blijkt uit een notitie in de archieven van 'Natuurmonumenten dat Prof. Weevers (toenmalig bestuurslid) eind 1927 een onderhoud heeft gehad met Waage. Weevers kenschetst Waage in deze notitie als "in zekeren zin "verbitterd" door allerlei omstandigheden". Interessant is bovendien dat "Natuurmonumenten" vermoedelijk mede op advies van niemand minder dan De Wever heeft afgezien van aankoop van het Acerasterrein! Uit de zojuist genoemde notitie blijkt dat Prof. Weevers ook met De Wever gesproken heeft en dat deze "het Aceras-terrein ook niet een plaats, aangewezen voor behoud, omdat het veel te klein is" vindt.

Waage strijdt echter door. Begin 1928 kan hij medelen "dat waarschijnlijk iemand bereid gevonden zal worden 't Acerasterreintje bij Ubagsberg aan te kopen en dit dan te schenken aan 't Nat. Hist. Genootschap." (Natuurhist. Maandbl. 17 (2):16).

Daarna gaat er een jaar voorbij waarin we niets meer vernemen over het Ace-

rasterrein. Pas in 1930 wordt de berichtgeving hervat. Als eerste in De Limburger Koerier van 8 mei (eerste blad, p 11), waarin in het verslag van de maandelijkse bijeenkomst van het Genootschap is te lezen: "Besloten werd met subsidie van de Vereniging tot bescherming van Natuurmonumenten in Limburg, tot aankoop van een uit botanisch oogpunt belangrijk stukje land onder Ubachsberg, dat anders niet behouden zou blijven."

Uiteraard wordt hieraan ook in het Maandblad vol trots aandacht besteed. Onder de optimistische kop "Ons 1e natuurmonument" laat Waage weten dat het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg tot aankoop van het Acerasterreintje zal overgaan voor een prijs van (omgerekend) 0,10 per m²! (zie figuur 7).

De inzamelingsactie verloopt aanvankelijk voorspoedig. "De belangstelling hiervoor is groot en met genoegen lees ik U 't volgende telegram voor: 'Utrechtsche biologen-excursie gereert 25 gulden voor natuurmonument'", aldus Waage tijdens de jaarvergadering in juni 1930 (Natuurhist. Maandbl. 19 (6):63). "Deze mededeling wordt met applaus begroet. Met den wensch, dat nog vele giften mogen binnenkomen, om, indien noodig meerdere natuurmonumenten aan te kopen (Heimansgroeve, Krijtots) eindigt spr. zijn verlag."

Weer een maand later, in juli, blijkt het volgende "natuurmonument" al te zijn aangemeld: "Weer een noodkreet! Een van de allermooiste orchideeënveldjes van Zuid-Limburg wordt bedreigd. Koopsom f 400,—. Laat 't Genootschap het toch kopen! f 300,— zeggen we jullie toe. Laten jullie mensen f 100,— bijeenbrengen! Zoo luidt een brief aan ons Bestuur", schrijft Waage (Natuurhist. Maandbl. 19 (7):73) om te vervolgen met "Prachtig aangeboden, maar... 't geld voor 't Acerasterreintje is nog niet eens bij elkaar. Worden wij in onze verwachtingen beschaamd? Waar in andere provincies voor duizenden wordt bijeengebracht, krijgen wij in Limburg dan geen honderden los? Natuurlijk, maar de oproep was alweer vergeten!"

Inmiddels hebben de "deelnemers

aan de excursie onder leiding van Prof. Dr. de Graaff, door Z.-Limburg" een bijdrage van f 38,— geschonken.

Het duurt weer bijna een jaar voordat het volgende bericht over het Acerasterreintje verschijnt:

"Wat den aankoop van 't Acerasterreintje aangaat, 't volgende: 't Terreintje is thans opgemeten en in kaart gebracht door Ir. v. Schaik, zoodat de notaris, die opdracht heeft 't terrein te koop, thans alle gegevens bezit", schrijft Waage in zijn jaarverslag (Natuurhist. Maandbl. 20 (6):82). En daarmee valt in het Maandblad tevens definitief het doek over het Acerasterrein.

In de (slechts voor een klein deel bewaard gebleven) archieven uit die tijd komen we het Acerasterrein echter nog enkele keren tegen. In de notulen van de bestuursvergadering van 1 mei 1932 staat vermeld dat bij de wisseling van het penningmeesterschap naar aanleiding van het ingeleverde kasboek "nog inlichtingen moeten worden verstrekt" over de post "Acerasterrein f 112,50". Of het inkomen of uitgaven betreft is niet te achterhalen. Het doek is definitief gevallen.

Naar de afloop van deze poging om "te waken tegen de uitroeiing van zeldzame planten" kunnen we slechts gissen. De oplettende lezer zal hierbij opmerken dat De Wever (hiervoor geciteerd) in zijn beschrijving van het terrein in de verleden tijd schreef en daardoor wellicht vermoeden hoe het de Poppenorchis uiteindelijk is vergaan.

Merkwaardig is echter dat De Wever toch een paar zinnen aan de pogingen van het Genootschap om het terrein te (laten) kopen wijdt en deze als volgt beëindigt: "In 1930 definitief aangekocht. Het kleine zuidelijke dal v/h terrein." De Wever baseert zich hierbij klaarblijkelijk op de mededeling in het Maandblad van mei 1930 (zie figuur 7), want uit bovenstaande moge duidelijk zijn dat in 1932 de zaak nog steeds niet rond was.

Wij moeten u echter definitief de illusie ontnemen dat het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg toch eigenaar zou zijn (geweest) van dit voor-

malig botanisch paradijs. Bij het kadaster is het Genootschap nooit geregistreerd geweest als eigenaar of (erf-)pachter van welk terrein in Limburg dan ook.

Wat is er dan wel met het Acerasterrein gebeurd?

Reeds De Wever schreef over de nivellering en het "omgraven" van "deze dorre grasvlakten" om ze "in weide te veranderen, zoowel van de Daels-hoeve als van de Keversberghoeve uit". De toenmalige voorzitter van afdeling Amsterdam van de (nu Koninklijke) Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging, de heer Dorsman, schreef in 1929 in een brief aan het Bestuur van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland: "Naar men mij heeft medegedeeld, loopt bv. het poppenorchisterrein bij den Ubachsberg groot gevaar, beplant te worden met hakhout, terwijl dit terrein met geringe kosten gered zou kunnen worden".

Het laatste bericht in de archieven van het Genootschap over het Acerasterrein dateert van 2 februari 1949. In de notulen van de bestuursvergadering van die datum lezen we: "De onverdeelde boedel, waarvan het deel uitmaakt, schijnt intussen verdeeld te zijn.

Grégoire schrijft in 1961 over de Putberg: "Ofschoon ik meermalen heb geconstateerd, dat er knollen waren uitgegraven, lijkt het mij, dat vooral kunstmest hier de hoofdoorzaak is. In 1960 hebben wij het terrein zorgvuldig afgezocht, doch geen enkele orchidee meer kunnen vinden. Geruime tijd geleden (\pm 15 jaar) was er in de laaggeleden delen ervan ook nog de Grote Muggenorchis (*Gymnadenia conopsea* R. Br.) te vinden. Deze verdween het eerst. (Natuurhist. Maandbl. 50 (3-4): 41.

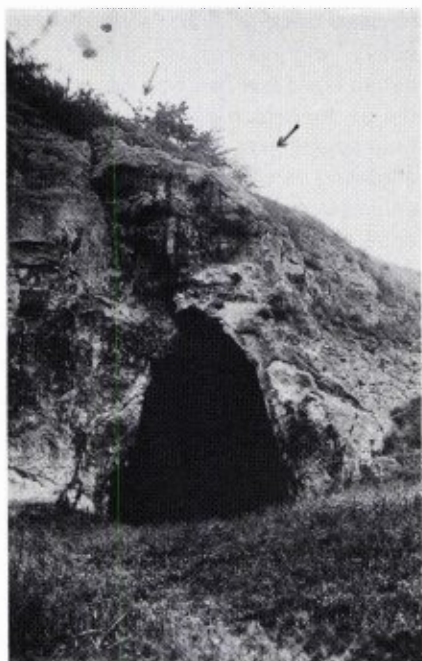
Sinds 1958 zijn zijn grote delen van de Putberg uiteindelijk door het Staatsbosbeheer aangekocht. *Aceras* was toen al verdwenen.....

De Bemelerberg

Veel leden van het Genootschap zullen verbaasd zijn de Bemelerberg aan te treffen in dit opstel over pogingen die het Genootschap heeft ondernomen om natuurreservaten in eigendom of in pacht te verkrijgen. In het Natuurhistorisch Maandblad is hierin tegenstelling tot de hiervoor besproken terreinen niets over gepubliceerd, terwijl de acties aanvankelijk tot een positief resultaat leidden.

Het eerste (en binnen het Genootschap enige bericht) over de bemoeienissen van het Genootschap met de Bemelerberg is te vinden in de door Waage gemaakte notulen van de bestuursvergadering van 13 februari 1938. Daar komen we het volgende kort en bondig geformuleerde besluit tegen: "De heer Beckers wordt gemachtigd voor f 1,— namens het Genootschap te deelen in de eventuele pachtkosten van een deel der helling met rotsingangen te Bemelen, (groeiplaats van *Teucrium montanum*), met het Limb. Landsch. en de Ned. Bot. Ver." (fig. 8 en 9).

Toch moet hier uitgebreid en langdurig overleg aan vooraf zijn gegaan. Zo heeft het gemeentebestuur van Bemelen volgens raadsbesluit van 14 januari 1938 de toenmalige burgemeester, Martin Hermens, al gemachtigd een pachtovereenkomst aan te gaan voor het "terrein (...) gelegen in de gemeente Bemelen, kadastraal bekend in Sectie A no 424, Sectie B nummer 17 en genaamd Strooberg." Ook moet er uitvoerig overleg geweest zijn tussen het Genootschap, de Stichting het Limburgs Landschap en de (nu Koninklijke) Nederlandse Botanische Vereeniging. Laatstgenoemde heeft bijvoorbeeld in haar begroting voor 1938 (die toch in 1937 moet zijn vastgesteld) al een bedrag van f 40,— uit het Kok Ankersmit-Fonds gereserveerd voor het "terrein Bemelen" (Nederl. Kruidk. Arch. 48:63). Mogelijk is het overleg tussen de drie genoemde verenigingen en de gemeente Bemelen enigszins kort gesloten doordat de heer Beckers bestuursfuncties vervulde in alle drie de verenigingen.

Figuur 8. De enige (in 1922 ontdekte) groeiplaats van de Berggamander in Nederland, de Bemelerberg, anno 1931. Fotoarchief De Wever, Natuurhist. Museum Maastricht.

Figuur 9. Berggamander op de Bemelerberg, 1 augustus 1931. Foto-archief De Wever, Natuurhist. Museum Maastricht.

In het jaarverslag over 1938 van "de Botanische" (zoals de vereniging gemakshalve vaak genoemd werd en nog wordt) schrijft M.J. Sierks dan ook "in samenwerking met het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg en met het Limburgsch Landschap werd een hellend terrein te Bemelen gepacht, teneinde "zekerheid" te hebben dat dit terrein niet beschadigd zou worden." (Ned. Kruidk. Arch. 49:3). Ook Jan G. Sloff, secretaris van de Commissie voor de bescherming van de wilde flora van "de Botanische" schrijft over het behaalde succes van de gezamenlijke inspanning: "Daarnaast kwam dan de helling van de Bemelerberg als eerste botanisch natuur-reservaat in Zd.-Limburg, onze voortdurende aandacht vragen. Na schier eindeloze besprekingen en correspondenties hebben onze medeleden Dr. H.J. Beckers en Dr. J. Heimans, ter zijde gestaan door Ir. D.C. van Schaik, het zover weten te brengen, dat dit terrein van de gemeente Bemelen gepacht kon worden." (Nederl. Kruidk. Arch. 49:58). Prof. Heimans beschrijft in een bijlage bij dit verslag de grote floristische en vegetatiekundige waarde van het pas door pacht verworven gebied (Nederl.

Kruidk. Arch. 49:59: 63). Het eerste natuurreservaat* in Zuid-Limburg was een feit! Maar Heimans besloot zijn in december 1938 geschreven opstel met de volgende waarschuwing: "Met het pachten van het terrein is het ongeschonden voortbestaan nog lang niet afdoende verzekerd. De pacht kan steeds worden opgezegd, maar we hebben een opzegtermijn van een jaar bedongen en zijn daardoor enigszins gevrijwaard tegen onverwachte ingrijpende veranderingen en onherroepelijke beslissingen, die het terrein voor mergel-exploitatie of iets anders zouden kunnen bestemmen". Voorlopig was de poging om te "waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten" geslaagd. Ook de kosten vielen reuze mee: f 40,— per jaar waarvan "de Botanische" f 34,—, de Stichting Het Limburgs Landschap f 5,— en het Genootschap f 1,— voor hun rekening zouden nemen.

De vreugde was echter van korte duur. Nog in dezelfde aflevering van het Kruidkundig Archief is een als "voorjaar 1939" gedateerd naschrift opgenomen: "Kort nadat bovenstaand verslag was uitgebracht moesten wij tot onze ontsteltenis ervaren, dat het gemeentebestuur van Bemelen de

pachtovereenkomst abusievelijk had overtreden, door een van de grotten op het door ons gepachte terrein voor champignonkwekerij af te staan. In de omgeving van die grot, ook door de erheen gelegde weg is de vegetatie reeds thans zeer geschonden. Tenslotte heeft het Gemeentebestuur ons de gehele pacht opgezegd (tegen Maart 1940). Nog geven wij de pogingen tot redding niet op en trachten nog verder te onderhandelen over bescherming, al is het maar van een kleiner gedeelte van het terrein." (Nederl. Kruidk. Arch. 49:63-64).

De gemeente Bemelen hield echter voet bij stuk: "Het aanbod van de Ned. Botanische Vereniging, om een deel van het terrein van de gemeente te kopen, is tenslotte ook van de hand gewezen, zoodat onze rechten met 1 Maart 1940 aflopen", schrijft Heimans in januari 1940 (Ned. Kruidk. Arch. 50:5). En daarmee was het enige natuurreservaat in Zuid-Limburg dat tenslotte verkregen was, alweer geschiedenis geworden. "Wij kunnen nu alleen nog maar hopen, dat het mee zal vallen met de verdere vervuiling en vernietiging van het terrein. Maar wij vrezen het ergste.", aldus Sloff op 31 december 1939 (Ned.

Kruidk. Arch. 50:67), die daar een jaar later aan toe voegt: "Hoe het sindsdien met het terrein gesteld is weten wij niet. De tijdrovende treinverbindingen maakten het ons onmogelijk de tegenwoordige stand van zaken op te nemen." (Ned Kruidk. Arch. 51-47).

De afloop kennen we inmiddels allemaal. De Stichting Het Limburgs Landschap is uiteindelijk eigenaar van de Bemelerberg geworden en na een aanvankelijke verwaarlozing door gebrek aan kennis over het te voeren beheer is het terrein nu weer een reservaat van grote allure geworden (Publ. Natuurhist. Gen. Limb. XXXIV (1-5): 1-92).

Enigszins voorbarig -zo bleek later pas- werd in het Jaarverslag van den eersten secretaris over 1941 door A.H.W. van Herk de volgende passage aan de Bemelerberg gewijd: "De helling bij Bemelen voor welks bescherming wij sedert jaren veel moeite hebben gedaan, is thans gekocht door de Stichting Het Limburgs Landschap. Moge deze aankoop strekken tot ongerepte instandhouding van de interessante flora!" (Ned. Kruidk. Arch. 52:9).

Van Herk juichte te vroeg. In een met "October 1942" gedateerd rondschrijven doet het Dagelijks Bestuur der Stichting het Limburgsch Landschap nog een beroep op velen om door giften de benodigde aankoopssom ("een bedrag van enkele duizenden guldens, waarvan een belangrijk deel door subsidies van Overheidswege zal worden gedekt") bijeen te brengen. Van Herk komt hier uiteraard in zijn volgende jaarverslag op terug en kan dan na het rechtzetten van zijn vergissing meedelen "dat de aankoop heeft plaats gehad, zoodat gehoopt mag worden dat dit terrein behouden blijft." (Ned. Kruidk. Arch. 53:4). Ook

Sloff hoopt "dat aan dit terrein nu verder de onaangename wederwaardigheden bespaard zullen blijven, zoals die, welke het in de tijd van ons beheer moest ondergaan." (Ned. Kruidk. Arch. 53:18).

De hoop van velen, zoals verwoord door Van Herk en Sloff, is gelukkig niet ijdel gebleken. "Ons eerste natuurmonument" bleek twaalf jaar na de enthousiaste mededeling van Waage over het Acerasterrein (zie fig. 7) uiteindelijk De Bemelerberg te zijn geworden. En "ons" blijkt nu te staan voor allen die willen "waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten".

Alweer een natuurmonument bedreigd

"Alweer een natuurmonument bedreigd" schreef Rector Cremers toen het Genootschap amper 4 jaar oud was. Helaas moeten we nu, 71 jaar later, constateren dat deze verzuchting nog steeds kan worden geslaakt en wellicht zullen velen zich nog met Van Rummelen afvragen "Waarom zitten wij hier in den verwaarloosden hoek?".

"'t Stuk veen tusschen Schinveld en Gangelt", de laatste groeiplaatsen van de Zomerschroeforchis en het Acerasterrein zijn ondanks de bemoeienissen van het Genootschap verloren gegaan. Alleen daar waar aanvankelijk alle krachten gebundeld werden is inderdaad een terrein (uiteindelijk door de Stichting Het Limburgs Landschap) in eigendom verworven, nadat het Genootschap eerst (mede-)pachter is geweest.

In deze bijdrage naar aanleiding van het 75 jarig jubileum van het Genootschap is slechts één weg beschreven die de vereniging bewandeld heeft in haar pogingen om "te waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten". Talloos zijn echter de andere wegen die het Genootschap bewandeld heeft en haast niet te beschrijven is de inzet van al diegenen die de strijd voor het behoud van natuurgebieden in Limburg zijn aangegaan. Wellicht wordt hier in een volgende bijdrage nog eens op ingegaan.

Het Genootschap zal het "waken tegen de uitroeiing van nuttige dieren en zeldzame planten", dat na enkele statutenwijzigingen in de loop van 75 jaar wat moderner is geformuleerd, binnenkort vermoedelijk ook als middel om haar doel te breken verlaten. In de nog aan de leden voor te leggen vernieuwde statuten is het "waken" een expliciet geformuleerde doelstelling geworden: "De vereniging stelt zich ten doel de beoefening van de biologische en geologische wetenschappen te bevorderen alsmede natuurwetenschappelijke en cultuurhistorische waarden te beschermen".

Dankwoord

De heren E. Blink (Gronsveld), H. Piek (Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland), F.S. van Westreenen (Staatsbosbeheer, Roermond) en C. Sipkes (Oostvoorne) verschaffen waardevolle informatie of verifieerden onze conclusies. Mevr. M.J. Baars gaf waardevolle adviezen bij het eerste manuscript.

* De op geologische gronden in 1936 als "monument" benoemde Heimansgroeve bij Epen wordt hier buiten beschouwing gelaten.

Rector P. Jos. Cremers (1873-1951)

Zijn rol van 1910-1950

W. Minis - van de Geyn,

Bonnefantenstraat 5, Maastricht

Bij gelegenheid van het afscheid van burgemeester Baeten verscheen enkele maanden geleden het boek "Tussen twee bruggen". De directeur van het Natuurhistorisch Museum, dr. M. Bless, schrijft hierin een bijdrage, getiteld: "Het Natuurhistorisch Museum te Maastricht: van Genootschap tot Maastrichtian Approach".

Als 'n rode draad loopt door het goedgedocumenteerde artikel 'n zekere distantie tussen genootschap en museum, zij het dat dit gevoel heel wat vriendelijker verwoord wordt: "ons" museum wordt in de loop der jaren "het" museum, aldus Bless. Meer dan eens constateert hij dat de explosieve ontplooiing van het museum, die zich in de laatste decennia voltrok, ontstaan is uit een langdurig ontwikkelingsproces waarvoor Rector Cremers zonder nadere aanduiding alle eer wordt gegeven.

De persoon van Cremers wist een soort drie-eenheid in zich te verenigen: voorzitter van het Genootschap, Conservator van het museum en redactielid van de diverse uitgaven. Dat de verschillende disciplines nog door één persoon konden worden behartigd heeft in die beginperiode de overlevingskansen gunstig beïnvloed, het was zelfs een *conditio sine qua non*. Jos. Cremers was in wezen het prototype van een zelfmademan, *in optima forma*. Als jong priester werd hij in 1899 tot eigen verbazing met een benoeming te Rolduc tot "professeur en histoire naturelle" overvallen, voor hem volledig *terra incognita*. Op kloosterscholen was dit een gebruikelijke gang van zaken die stoelde op het principe: al smedend wordt men smid of in de Rolduc voertaal: la position "fait" l'homme.

Dit Leitmotiv heeft de Rector steeds voor ogen gestaan, heeft hem gestimuleerd bij zijn natuurhistorische studie. Zijn enthousiasme dat daaruit voortspoot maakte het mogelijk de uitgebreide stof van het vak meester te worden, met een duidelijke voorkeur voor de eigen limburgse flora, fauna en gea.

Zijn kennis dienaangaande beschreef hij met vlotte pen in populaire artikelen in de landelijke Maasbode, en later, na zijn overplaatsing naar Eijsden in 1909, in de Limburger Koerier. Van die tijd stamt ook zijn kortdurende

vriendschap met Jac. P. van Term, journalist bij die krant. Getweën hebben ze samen met de plantensystematicus dokter A. de Wever uit Nuth het initiatief genomen tot oprichting van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, november 1910 te Sittard.

Het zal in 1985 menigeen verbazen dat de wieg van het genootschap niet in Maastricht stond; ook de eerste stappen lagen elders in de provincie.

De eerste 100 genootschapsleden kwamen uit het abonneebestand van de krant, toendertijd alleen gelezen - *contradictio in terminis* - door 'n "uitgelezen" publiek. Schaarse foto's van deelnemers aan excursies verraden hun maatschappelijke status; scholieren en studenten voelden er zich niet thuis; pas in de oorlogsjaren '40 - '45 komt de eerste toeloop van jeugdige personen.

Een van de eerste studenten, die 20 jaar oud, in 1930, als lid toetrad en inmiddels zijn gouden lidmaatschap heeft bereikt is drs. P.J. Bels.

Vanwege zijn interesse voor vleermuizen waagde hij het contact op te nemen met zo'n eerbiedwaardige figuur als Rector Cremers. Deze was immers een der eerste vleermuisonderzoekers in Limburg; in 1909 publiceert dr. L.F. de Beaufort namens Cremers enige zijner waarnemingen in het Tijdschrift der Nederlandsche Dierkundige Vereeniging dl. XI. Bels heeft op zijn beurt met succes het verdere vleermuisonderzoek op gang gebracht bij de medewerkers van de Rijksuniversiteit te Utrecht.

Aanvankelijk observeerde 'Cremers kleine zoogdieren en publiceerde hierover. Later ontwikkelde hij meer belangstelling voor vlinders en wantsen die hij zijn levenlang heeft behouden. Op de grote biologische tentoonstelling, de eerste in haar soort in Limburg, 9 juni 1912 te Heerlen kon Cremers al 'n tiental dozen vlinders laten zien. Deze expositie had als thema

curriculum vitae van P. Jos Cremers

geboren 12 juni 1873 Hoensbroek

priester gewijd 1899 Roermond

leraar Rolduc 1899 - 1909

kapelaan Eijsden 1909 - 1913

rector Raath - Bingelrade 1913 - 1917

voorzitter Natuurhistorisch Genootschap in Limburg 1910 - 1950

conservator Natuurhistorisch Museum Maastricht 1917 - 1938

overleden Maastricht 28 december 1951

flora, fauna en geologie van de Brunsummerheide, met als bezienswaardigheid een natuurgetrouw heidepanorama; hiervoor waren vijf karrevrachten plaggen, zilverzand en mos aangevoerd benevens eenentwintig drie meter hoge dennen, twintig berkjes en de nodige plantjes. Overal stond tekst en uitleg bij, zodat 's anderendaags de excursie naar Brunssum o.l.v. de heer Blankevoort, mijningenieur, zijn educatief nut zou afwerpen. Voor zover men niet tot de "vlugge wielrijders" behoorde, kon de tocht vanuit Heerlen met een van de vier rijtuigen gemaakt worden. Het was een evenement van de eerste orde, de krant stond er vol van. Niemand minder dan Dr. Felix Rutten wijdde er in de Maasbode een artikel aan, twee kolommen lang.

Nu kon Maastricht toch niet achterblijven?

Als beau geste stelde het stadsbestuur nog hetzelfde jaar het Grauwzusterklooster, tot dan toe schildersatelier, als museum ter beschikking.

Als adres werd nu eens Looiersstraat, dan weer Looiersgracht opgegeven, zelden of nooit de ingeburgerde lokale naam "Heksenhoek". Rector Cremers rekende het zich tot 'n jeugdzonde dat hij die oude naam heeft laten veranderen in Bosquetplein.

Meteen al stroomden geschenken en

bruikleengevingen in natura en geschrift het nieuwe onderkomen binnemen, ter aanmoediging met naam en toenaam vermeld in de rubriek aanwinsten van het in datzelfde jaar opgerichte huisorgaan, het Natuurhistorisch Maandblad. Een museum moet attractief zijn, dus toog Cremers op pad om na moeizaam onderhandelen de hand te leggen op het spectaculaire skelet van de *Chelonia Hoffmanni*, sinds 1913 het pronkstuk van het museum. Toen Cremers in 1917 door de stad Maastricht als conservator van het museum werd benoemd kon hij pas goed zijn schouders onder de uitgroei van het museum zetten. In dat jaar vestigde hij zich in de nabijheid van het museum in de Looiersgracht, een vacature in het rectoraat van de kapel in Raath-Bingelrade achterlatend. Vanaf 1913 was Jos. Cremers rector van die kapel geweest. Uit de eerste jaren van het conservatorschap dateert onder andere de collectie "uitheemsche vogels" van Hub. de Wever, gemeenteraadslid en "ad capiendam benevolentiam" al sinds 1914 bestuurslid van de museumcommissie. Zijn vader, apotheker in Nuth, had deze vogels zelf geprepareerd; ook de Oehoe van het museum, die in Nuth strandde, is door hem opgezet.

Via de bekende ornithologen vader en zoon Dubois, die eerst in Aken en later

in Brussel woonden verwierf hij dubletten van exotische vogels in ruil voor inlandse exemplaren. In tien vitrinekasten waren de vogels in bonte kleurenpracht en elegante vlucht te bewonderen. Deze taferelen waren eertijds alleen bedoeld om het interieur van een deftige salon te verfraaien, het museumzaaltje dat met deze vitrines was aangekleed ademde de sfeer van een antiek rariteitenkabinet, aanvankelijk bewonderd, later verhuisd, dan weer geroemd als historisch unicum. In het bonte gezelschap zaten enkele met uitsterven bedreigde exemplaren; wat hun verdere lotgevallen betreft zij verwezen naar het in het begin van deze bijdrage genoemde artikel van de heer Bless.

Al waren genoemde blikvangers welkom, toch werd tezelfdertijd met heel wat meer voldoening en waardering gewag gemaakt van de schenking van de collectie Pergens (Bryozoen) en de verhuizing van het omvangrijke herbarium van Dr. A. de Wever, 'tesamen met een schat aan moeilijk leesbare aantekeningen en een uitgebreid fotoarchief van Nuth naar Maastricht. Alle onderdelen worden nog steeds geconsulteerd en geprezen.

Deze gigantische hoeveelheid materiaal had gediend voor de samenstelling van de "Lijst der wildgroeïende planten in Zuid-Limburg", onder voortdurende instigatie van het redactielid Cremers gereed gemaakt voor publicatie in de Mededelingen van 1911 en de Jaarboeken van het Natuurhistorisch genootschap 1912-1920/23; deze vervolgartikelen zijn voor specialisten een blijvende bron van gegevens over de Limburgse flora.

De Jaarboeken moesten volgens Cremers, bedacht als hij was op een betere presentatie van het Genootschap naar de wetenschappelijke wereld, een afspiegeling zijn van de kennisvermeerdering van de Limburgse natuurhistorie. Zo worden er van de Limburgse flora en fauna onder andere beschreven de levermossen (A.J.M. Garjeanne), de sprinkhanen (C. Willemse), roofvogels (C. Riotte), hydracarien (G. Romijn), biologisch onderzoek van de Maas en haar oevers (D.L. Uyttenboogaart, J. Hermans, G. Romijn), de phoriden (H. Schmitz), ke-

vers (F. Rüschkamp). Een bestseller, veel verkocht als overdruk uit het jaarboek 1915, was het zogenaamde mierenboekje van pater Schmitz, uit het Duits vertaald door de bibliothécaris Eyck, doch kenners zien er meteen de hand van Cremers in.

Toen burgemeester Hens van Valkenburg opperde om zijn lijvig werk over de Limburgse Avifauna door het Genootschap te laten uitgeven, ging Cremers meteen op diens voorstel in om het Jaarboek vaarwel te zeggen; immers de te reproduceren vogeltekeningen eisten een groter formaat en zouden in het Maandblad beter tot hun recht komen. Maar dan moest er wel een deskundige hoofdredacteur komen, dat werd in 1923 de Duitse jezuïet, pater Schmitz die door de jaren heen kind aan huis is geweest zowel bij het museum als bij Rector Cremers op de Looiersgracht. De relatie dateerde al van 1912 toen pater Schmitz in Sittard verbleef. Vanwege de Kulturkampf (1872) waren de Duitse jezuïeten op diverse plaatsen in de provincie Limburg neergestreken (Exaeten, Bleijenbeek, Wynandsrade, Aalbeek, Watersley) maar het belangrijkste centrum werd het Ignatius College in Valkenburg waarvoor in 1892 de eerste steen werd gelegd; de bouw kostte één miljoen DM.

Het was hier dat pater Schmitz de langste tijd verbleef; in hetzelfde klooster waar ook de bekende mierenpater Dr. E. Wasmann een onderzoekcentrum had gecreëerd, met medewerking van 'n groot aantal entomologisch georiënteerde mede-broeders, amateurs of biologen van professie. Voor zover bekend zocht pater Wasmann nooit contact met Genootschap of Museum; sterker nog, toen er eens bij uitzondering een maandvergadering in het jezuïetenklooster in Valkenburg werd gehouden, werd wel omstandig het entomologisch laboratorium bezichtigd, maar de naam Wasmann werd niet vermeld.

Destemeer valt het op dat de Duitse paters-biologen pas in relatie komen met Genootschap en Museum na de dood van pater Wasmann in 1929.

Hun onderzoeksterrein bestreek bij voorkeur de provincie Limburg, dus animeerde Cremers hen tot publicatie

van deze streekgebonden waarnemingen over te gaan; het beschreven materiaal werd aan het museum geschonken. De volgende paters schreven artikelen in het Maandblad: H. Dettmer over cynipiden, H. Klene over diptera, F. Rüschkamp over kevers, Ch. Boetskes over krijtfossielen, W. Soïka over Trichogramminen, A. Raignier over mieren.

Achteraf beschouwd is het mooi, dat de eigen collectie van pater Wasmann toch definitief in het Maastrichtse museum staat!

Aktiviteiten op entomologisch gebied van Genootschapsleden, o.a. van de heren Kortebos, Rijk, Maessen en Van Boven - ze legateerden hun verzamelingen ook aan het Museum-, werden door Cremers op de voet gevolgd.

Vanzelfsprekend werd in dit geologisch goed bedeed stukje vaderland alle prioriteit verleend aan de uitbouw van de geologische afdeling van het museum, waarbij de enorme rugschilden van *Chelonia*, de botten van de Mosasaurus, het afgietsel van de kop uit Parijs, de skeletstukken van de mammoet op het publiek de meeste indruk maakten. Het meer gedetailleerd systematisch en stratigrafisch onderzoek op de diverse vindplaatsen kwam nog maar traag op gang, maar is toch terug te vinden in het Maandblad in de bijdragen van J. Bonnema en J.E. van Veen (ostracoden), J. Hofker (foraminiferen), J.J.A. Bernsen en A. Schreuder (Tegelen) en W. van de Geyn (Elsloo).

Aan expositie, registratie, etikettering e.d. kon nauwelijks tijd besteed worden, opdrachten doorsluizen naar medewerkers bestond niet in het éénmansbedrijf.

Het waren bij uitstek de maandvergaderingen waarbij men ten volle kon genieten van de ongelooflijke presence van Rector Cremers; de verslagen zijn er maar flauwe afspiegelingen van. De bijeenkomsten werden altijd trouw gehouden, geheel in overeenstemming met de statuten en het huishoudelijk reglement dat al binnen het jaar koninklijk werd goedgekeurd. Om verzekerd te zijn van een professionele aanpak was als secretaris 'n jurist aangetrokken nl. Mr. D. Frees, griffier bij het kantongerecht te Heer-

len. Tot 1922 zat er nooit een bioloog in het Genootschapsbestuur, wel o.a. een mijningenieur, een huisarts, een oogarts en een rijksstambouwer. Toen werd de biologieleeraar aan het Stedelijk Gymnasium en de Gemeentelijke H.B.S., de heer Funke, tot secretaris benoemd; binnen het jaar werd deze door zijn eigen opvolger aan die scholen opgevolgd nl. de heer G.H. Waage, die tot aan zijn vroege dood in 1945 het secretariaat, vanaf 1932 tesamen met het redacteurschap op onnavolgbare wijze heeft vervuld. Daarna heeft een van zijn collega's, de wiskundeleeraar drs. R. Kofman, al vanaf 1939 een actief genootschapslid, tot zijn vertrek in 1949 naar Haarlem deze functie bekleed.

Een van de kwesties die toen veel aandacht vroeg was de Sint Pietersberg, waarvoor Cremers reeds in 1918, maar vooral in 1925 en 1926 in de bres was gesprongen. De bemoeienissen van de heer Kofman resulteerden in de deelname van het Genootschap aan de "Commission scientifique belgo-néerlandaise pour la protection de la montagne St. Pierre". Uit deze jaren stamt ook de instelling van de "Commissie inzake wetenschappelijk onderzoek van de Sint Pietersberg", die onder leiding van het trouwe genootschapslid Ir. D.C. van Schaik onderzoek deed op verschillend gebied; wat de floristiek en faunistiek betreft zijn daarover een elftal artikelen in het Maandblad verschenen van diverse specialisten verbonden aan het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie en het Rijkssherbarium te Leiden.

De daadwerkelijke steun en medewerking van niet-Limburgers aan zijn creaties werd door Cremers zeer gewaardeerd en graag bevorderd. Hij verstond de kunst om dankzij zijn mensenkennis en zijn levensstijl iedere bezoeker van het museum voor zich te winnen. Hechte vriendschappen uit de beginjaren zoals met E. Heimans (Amsterdam) tot diens dood in 1914, maar vooral met professor Max Weber (eveneens uit Amsterdam) bevestigden zijn succesvol streven. Zijn latere hartelijke connecties met hoogleraren aan de universiteiten van Leiden en Utrecht stoelden op het feit

dat materiaal uit de museumcollectie in enkele proefschriften werd bewerkt. Een jaar voor zijn dood (1951), droeg Cremers het voorzitterschap van het Genootschap over aan zijn vriend dokter C. Willemse.

Als priester van het bisdom Roermond werd Rector Cremers in het jaarlijks uitgegeven diocesaan directorium - een soort adresboek - vanaf 1917 ondergebracht in de rubriek "rustend geestelijke".

Hij trooste zich met een zijner geliefde slogans uit Ovidius:
Tarda solet magnis rebus inesse fides.
Het vertrouwen in grote zaken groeit slechts langzaam.

De Rector Cremers-Penning

Geen toekomst zonder verleden; in 1910 nam Joseph Cremers (1873-1951) het initiatief voor de oprichting van een Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Op 27 november van dat jaar kreeg zijn wens gestalte: een Genootschap dat zich zou inzetten voor de bestudering en de bescherming van de Limburgse natuur en het landschap. We zouden de heer Cremers, die wegens zijn functie doorgaans als Rector Cremers werd aangesproken, beslist tekort doen door alleen van het thans 75-jarige Genootschap de oprichting te memoreren. Zijn doelstelling was veel ruimer dan hier in één regel is samenge-

vat. Bovendien had Rector Cremers meerdere wensen en het is opmerkelijk hoe hij erin slaagde om in Genootschapsverband zijn gedachten ook te verwezenlijken. Rector Cremers gaf vorm en inhoud aan de vereniging gedurende vele jaren. We zouden kunnen zeggen: het Genootschap? - dat was Cremers! Wie er meer over wil weten doet er goed aan om het Natuurhistorisch Maandblad uit 1960 (49e jaargang nr. 9-12) nog eens op na te slaan (dat in het kader van het 50-jarig bestaan ruime aandacht schonk aan de beginjaren van de vereniging).

Met het oog op de toekomst; in 1985

besloot het Bestuur van het Natuurhistorisch Genootschap tot het instellen van een "Rector Cremers-Penning". Als een blijk van waardering en een blijvende herinnering aan Joseph Cremers, zal voortaan deze penning kunnen worden toegekend aan hen die in overeenstemming met onze doelstelling zich op een bijzondere wijze hebben gemanifesteert. Tevens hoopt het Bestuur dat een dergelijke symbolische prijs een stimulans kan zijn voor hen die nu en in de toekomst zich inzetten voor de Limburgse natuur.

..... voor Jan Hermans

Het klinkt misschien merkwaardig maar toch: Jan Hermans is als amateur een veelzijdige specialist. Hij ziet veel, weet veel, schrijft veel en is bij dit alles altijd zeer bescheiden. Zou die bescheiden houding voortkomen uit zijn interesse voor de "echte minima"? Hoe kleiner de planten en beesten, des te groter wordt het enthousiasme van "onze" Jan. Het bezitelijk voornaamwoord "onze" is niet misplaatst, velen hebben in meer of minderen mate wel iets van de kennis van Jan Hermans verworven. Vakbekwaam doceert hij luid en duidelijk en etaleert tegelijkertijd zo'n ongekende gedrevenheid, dat zijn toehoorders bijna automatisch de oren spitsten.

Gewoonlijk is Jan meer bezig met waarnemen en registreren (en tekenen!), dan op een fanatieke wijze de Limburgse natuur daadwerkelijk te beschermen. Wel stelt hij anderen, door de overdracht van wetenschap, in staat zich hiervoor in te zetten. Namens die anderen lijkt me de toekenning van de eerste "Rector Cremers-Penning" aan Jan Hermans beslist op haar plaats!

Jan Hermans (links) tijdens een excursie van de Herpetologische Studiegroep in 1985. Als gewoonlijk waarnemend én registrerend.
Foto: A. Lenders.

F.S. van Westreenen
voorzitter N.H.G.L.

Tekstzijde penning.

Natura Artis Magistra

William Graatsma,
directeur Jān van Eyck Akademie,
Werkplaats van Beeldende Kunsten Maastricht

Als kind passeerde ik vrijwel dagelijks deze, voor mij toen indrukwekkende, monumentaal in steen gehouwen tekst boven de aquariumingang van de dierentuin te Amsterdam.

Later heb ik mij, geïnteresseerd als ik was in zowel natuur als kunst, meerdere malen afgevraagd welke diepere betekenissen er achter deze drie woorden wel schuil mochten gaan.

Nú wordt ik dagelijks gekonfronteerd met in ieder geval het Artis Magistra, maar geloof niet meer dat de natuur de enige leermeesteres van de kunst zou zijn, immers daarvoor is er in de

Reconstructie Carbonwoud (Wandtafijl in het mijnmuseum te Bochum).

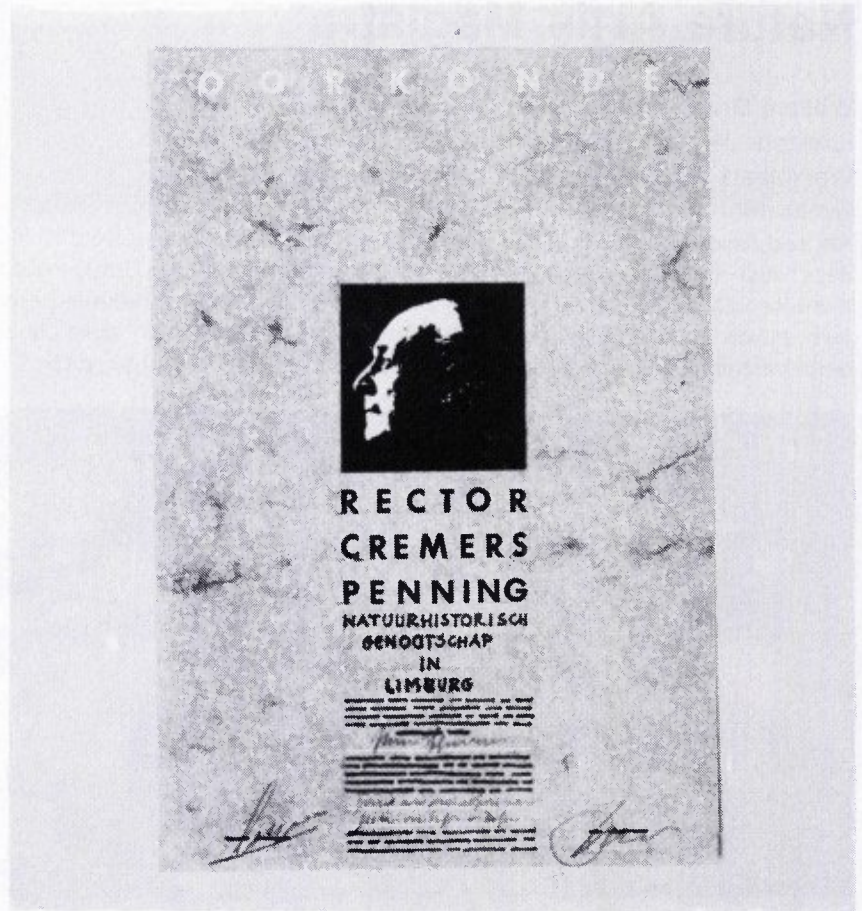
twintigste eeuw teveel met natuur en ook kunst gebeurd.

Het is de Rector Cremers Penning die mij deze korte bespiegeling ingeeft, want de lezer moet weten dat niet zo lang geleden Natuur en Kunst samen aan tafel zaten toen Douwe de Graaf van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg mij vroeg of de Jan van Eyck Akademie bereid was de jaarlijks uit te reiken penning te ontwerpen.

Een eervol en aantrekkelijk verzoek, een uitdaging ook, zeker wanneer men bedenkt dat de gestelde randvoorwaarden zó ruim waren dat ze de ontwerper een optimale artistieke vrijheid garandeerden.

Zo kon het gebeuren dat het portret van Rector Cremers een plaats kreeg op de bij de penning behorende oorkonde, terwijl de beeldzijde van de bronzen penning een even onverwachte als oorspronkelijke voorstelling toebedeeld kreeg.

Geïnspireerd door de begrippen natuur en historie uit de naam van het genootschap en denkend aan de cilindrische vorm waarmee penningen gewoonlijk geassocieerd worden, stelde de aan de academie verbonden grafisch vormgever Stefan Graatsma voor om het splijtvlak van de kern van een van de vele proefboringen waaraan Zuid-Limburg op zoek naar haar bodemschatten zo rijk is, te gebruiken

Schetsontwerp van de oorkonde door Stefan Graatsma.

voor de beeldzijde van de penning. Deze gedachte bleek een ware vondst toen een bezoek aan dr. H. van Amerom van het Geologisch Bureau en -Museum van de Rijks Geologische Dienst te Heerlen een schat aan fos-

siele beelden opleverde uit de historie van de welhaast astronomisch lang geleden, in het gebied dat we nu Limburg noemen, levende natuur. Boring LXXVII uit de omgeving van Roermond leverde uiteindelijk het fossiele beeld genummerd 49832 op dat op een diepte van 789,70 meter in de kern werd aangetroffen en om inhoudelijke-, esthetische- alsook motieven van technische aard werd uitgevonden om als beeldenaar van de Rector Cremers Penning te gaan fungeren.

Beschouwen we het hoogrelief van de beeldenaar nader dan ontwaren we de ribben en groeven van stengels alsmede de insnoeringen -die in werkelijkheid verdikkingen waren want deze fossielen zijn immers de natuurlijke afgietsels van binnenkanten- waaruit de bladeren ontsproten van de tot de familie van de varens behorende, maar inmiddels uitgestorven, reuzepaardestaart (*Calamitus carinatus*) die een hoogte van 27 meter kon bereiken.

Geologisch Museum met v.l.n.r. de ontwerper Stefan Graatsma en Dr. H. van Amerom.

Kennis die tot de verbeelding spreekt, zeker wanneer we daarbij bedenken dat deze reuzenplant 315.000.000 (driehonderdvijftien miljoen!) jaren geleden deel uitmaakte van de moerasige carboonwouden die het gebied waar wij anno 1985 leven en wonen, geheel bedekten.

De beeldhouwer Rodin, die aan de wieg van de moderne kunst stond, konstateerde eens dat niets fantastischer is als de werkelijkheid van de natuur, een uitspraak die ik in dit ver-

band volledig onderschrijf.

Bekijken we vervolgens de in diepreliëf uitgevoerde tekstzijde van de penning dan zien we dat de ontwerper Stefan Graatsma deze keer niet de natuur maar de techniek tot zijn medewerker maakte. Overeenkomstig hun importantie bewegen de, gewoonlijk voor technische tekeningen gebruikte, DIN-letters zich in afnemende grootte, spiraalsgewijs rond het middelpunt

van de ronde schijf, om te eindigen bij de naam van de be kroonde, daarmee aangevend dat deze penning geen links of rechts, geen boven of onder kent.

De Rector Cremers Penning was hiermee op de uitvoering na gereed, een uitvoering in brons volgens het cireperdue procedée door Pie Sijen, de specialist in giettechnieken van de Jan van Eyck Akademie.

De Vogelstudiegroep - verleden, heden en toekomst

F. Schepers,
Putstraat 70, Sittard

Nu is het dan eindelijk zover, Vlak voor het verschijnen van dit jubileumnummer van het Natuurhistorisch Maandblad werd het ei van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg (in samenwerking met de Vogelwacht Limburg) gelegd: een boekwerk over 'Vogels in Limburg'.

En boekwerk dat nogal wat voeten in de aarde heeft gehad. Enkele jaren Intensief veldwerk, uitgevoerd door Limburgse vogelaars, vormde de grondslag voor deze publicatie die een overzicht tracht te geven van een aantal zaken wat betreft het vogellevens in de provincie.

Na het veldwerk volgde een fase van bureauwerk, welke voor ons, veldmensen, moellijker dan verwacht bleek te zijn: vergaderen, rekenen, tekenen, schrijven en het redaktionele werk bleek een zware klus te zijn. Bij deze mijlpaal in de geschiedenis van de Vogelstudiegroep is het misschien interessant terug te blikken op de voorafgaande periode en eens te kijken in de nabije toekomst. Immers, bij het verschijnen van 'Vogels in Limburg' lijkt een periode in het bestaan van de studiegroep te worden afgesloten. Maar breekt daarmee ook een nieuwe periode van vogelonderzoek in Limburg aan?

De oprichting van de Vogelstudiegroep gaat terug naar 1976, toen een club enthousiastè vogelaars het idee opvatte haar krachten te bundelen en allerlei vogelonderzoek her en der in de provincie te gaan opzetten en coördineren. Hoe het initiatief tot oprichting van een Vogelstudiegroep tot stand kwam is overigens beschreven in hoofdstuk 1 van het boek. Door een 'stuurgroep', waarin naast leden van de Vogelstudiegroep een vertegenwoordiger van de Vogelwacht Limburg en W. Ganzvles als vaste medewerker van het Natuurhistorisch Genootschap zaten, werden de activiteiten op poten gezet.

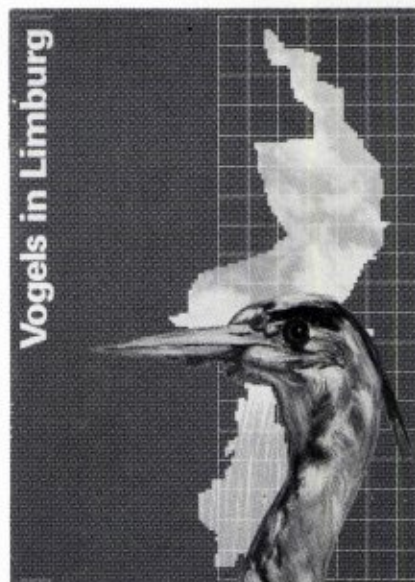
De onderzoeken die de Vogelstudiegroep verrichtte vonden deels plaats in het kader van landelijke projecten (SOVON-project voor Broedvogels 1973-1977, Atlasproject voor Winter- en Trekvogels 1978-1983, PTT-tellingen 1978 e.v., roofvogeltellingen in de winter 1978-1983, Internationale Waterwildtellingen, Landelijke rivierentellingen 1977-1983, enz.), deels ook uit eigen initiatief (bekentellingen, trekvogeltellingen, broedvogelonderzoek, onderzoek naar bepaalde soorten zoals Roek, Dodaars, Fuut, Grote gele kwikstaart).

Naast al deze systematisch verzamelde gegevens werden nog eens duizenden losse waarnemingen in een

archief opgeslagen.

Al dit veldwerk leverde uiteraard veel gegevens op. Een aantal vogelaars zag er de zin van in hiervan regelmatig verslag te doen, en ze vonden hiervoor - naast het Natuurhistorisch Maandblad - een mogelijkheid in het tijdschrift 'In Vogelvlucht', dat vanaf 1978 vier maal per jaar verscheen en in vergelijking met andere regionale tijdschriften kwalitatief op een niet on aardig niveau stond.

Andere media naast 'In Vogelvlucht' waren bijeenkomsten en excursies waar informatie werd uitgewisseld,

lezingen werden gehouden en vogelaars hun ideeën en ervaringen kwijt konden. Kortom, in de periode 1976-1984 leidde de Vogelstudiegroep een bloeiend bestaan. In de laatste jaren is de aandacht voor het grootste deel gericht geweest op het schrijven van een boek waarin de resultaten zouden worden gepubliceerd. Aanvankelijk stond ons een traditionele avifauna voor ogen, met per soort een bespreking van het voorkomen. Al spoedig bleek dit idee onhaalbaar, omdat systematisch veldwerk over de gehele provincie niet kon worden georganiseerd. Daarom werd besloten een andere ingang te kiezen en werd het boek opgedeeld in hoofdstukken die ieder een vorm van onderzoek, en de resultaten ervan, beschrijven.

Vogels in Limburg

Bereidgesteld door
Wim Ganzewies, Fred Hustings, Frans Schepers, Jacques Ummels en Willem Vargopoulos
met medewerking van
Hans Bekkers, Philip Bossenbroek, Walthar van der Coelen, Paul Dorren, Ruud Foppen, Jos Hoogveld, Leo Linnartz, Willem Scheres en Rin Schols

Natuurhistorisch Genootschap in Limburg in samenwerking met de Vogelwacht Limburg
Publicaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg
Reeks XXXV s'levering 5-15

Daarnaast is lang gediscussieerd over de vraag of het vanwege de herkomst van het gros van de gegevens niet verstandiger was een boek over 'Vogels in Zuid-Limburg' te schrijven. Uiteindelijk werd toch besloten voor een boek dat de hele provincie besloeg. Door al het werk ten behoeve van het boek bleek het helaas niet mogelijk de andere activiteiten in ere te houden, zelfs 'In Vogelvlucht' kon wegens tijdgebrek niet meer verschijnen. Nu 'Vogels in Limburg' het licht heeft gezien is het nog maar de vraag of de ingesluitte activiteiten weer worden opgepakt en of er nieuw leven in de Vogelstudiegroep kan worden geblazen. Voor de samenstellers van het boek is er een periode van hard wer-

ken afgesloten en nieuwe initiatieven zullen in eerste instantie door nieuwe of andere vogelaars moeten worden aangezwengeld die zich vol energie storten op het opzetten van nieuwe activiteiten.

Het lijkt er dan ook op dat de Vogelstudiegroep alleen kan blijven bestaan als nieuw bloed in haar aderen gaat stromen. Dit bloed zou van mensen van de Vogelwacht Limburg, welke bestaat uit een grote, nog steeds groeiende groep vogelaars, afkomstig kunnen zijn. Door het meewerken aan de verschillende landelijke SOVON-projecten sterk te stimuleren kan het vogelonderzoek in Limburg eveneens weer van de grond getild worden. Hier ligt een belangrijke taak van de districtscoördinatoren van deze vereniging!

Van groot belang is bovendien via welke organisatiestructuur eventueel nieuw onderzoek opgezet wordt. Ervaringen hebben geleerd dat de langgerekte vorm van onze provincie hierbij nadelig werkt. De hele provincie als werkterrein lijkt daarom niet werkbaar. Een indeling in lokale groepen, opgesplitst in Noord- en Zuid-Limburg of Noord-, Midden- en Zuid-Limburg lijkt een veel betere organisatiestructuur. Deze lokale groepen kunnen dan uiteraard nauw contact met elkaar houden voor wat betreft de activiteiten via een overkoepelend bestuur.

Ondanks een aantal pogingen daartoe is de Vogelstudiegroep er niet in geslaagd een provinciaal broedvogelonderzoek op te zetten, behoudens inventarisaties van bepaalde soorten. Desondanks blijft het een belangrijke taak van de Vogelstudiegroep broedvogelonderzoek te stimuleren of op te zetten. Hier ligt dan ook in te toekomst - indien mogelijk - een omvangrijk werkterrein. Broedvogelinventarisaties zijn van groot belang als het gaat om bescherming van gebieden, biotopen of vogelsoorten. Relatief is er erg weinig bekend van Limburgse broedvogels.

Door provinciale overheden (Provinciale Planologische Dienst, Provinciale Waterstaat, Consulentschap voor Natuur-, Milieu- en Faunabeheer, Staatsbosbeheer) wordt in onze provincie eveneens vrijwel geen broedvo-

gelonderzoek verricht. Dit is in tegenstelling tot diverse andere provincies in den lande, waar betaalde krachten veel werk verzetten en waarmee in een aantal gevallen een degelijke basis is gelegd voor streekavifauna's (bijvoorbeeld Vogels van de Grote Rivieren, Randstad en Broedvogels, Avifauna van Drenthe). Via deze provinciale milieukarteringen, waarin broedvogelonderzoek onderdeel is, kunnen ingrepen in het landschap beter worden afgewogen. Dit soort onderzoek op grotere schaal ontbreekt in Limburg geheel en een wending in positieve zin is nog niet in zicht.

Zo is het opvallend dat in de landschapsecologische kartering ten behoeve van het nieuwe streekplan voor Zuid-Limburg broedvogelonderzoek wederom ontbreekt. Ook bij onderzoek ten behoeve van ruilverkavelingen ontbreken vrijwel steeds gegevens over broedvogels.

Het is te hopen dat in de toekomst bij genoemde instanties initiatieven geboren worden en geld beschikbaar komt voor kwantitatief broedvogelonderzoek. Een samenwerking met provinciale en lokale groeperingen van vogelwaarnemers lijkt daarbij onontbeerlijk.

Moge 'Vogels in Limburg' daartoe een belangrijke steun zijn.

Vogelstudiegroep

Contact-adres: De Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht.

Planten kijken; van hobby tot beleid

D. Th. de Graaf, Natuurhistorisch Museum Maastricht

J. Cortenraad, Heerderweg 86H, Maastricht

E. Bliink, Pius XII straat 20, Gronsveld

Binnen het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg heeft de studie naar de verspreiding van planten in de provincie Limburg (en omstreken) altijd een belangrijke plaats ingenomen. Wellicht is dit mede te danken aan het min of meer statische karakter van planten als onderwerp van studie: van gevonden plantesoorten kun je doorgaans zeggen "daar staat hij", terwijl bij andere biologische disciplines het "ik zag" of "daar vloog" meer gebruikelijk is. Belangrijker oorzaak van de populariteit van de plantenstudie in Limburg lijkt ons echter het enthousiasme waarmee de Limburgse floristen van het eerste uur bezield waren en de wijze waarop zij dit in woord en geschrift uitdroegen. Gerenommeerde floristen uit de tijd vóór het Genootschap in 1910 werd opgericht zorgden ervoor dat Limburg tot ver buiten de (huidige) provinciegrenzen beroemd werd als floristisch lustoord. L.J.G. Dumoulin (1798-1870), J.L. Franquinet (1788-1872) en P.W.L. Rieker (1873-1944) mogen hier niet onvermeld blijven. Nog steeds wordt bij de studie naar de flora van Limburg gerefereerd aan hun werk!

Tot de floristen van het eerste uur binnen het Genootschap behoorden o.a. A. de Wever (1874-1947; fig. 1), L.H. Grégoire (1892-1975) R. Geurts (1897-1977) en S.J. Dijkstra (1906-1982).

De resultaten van hun onderzoek zijn vastgelegd in vele tientallen bijdragen in de Jaarboeken van het Natuurhistorisch Genootschap (die van 1911 tot 1923 werden uitgegeven) en het Natuurhistorisch Maandblad.

Totdat op 14 december 1978 binnen het Natuurhistorisch Genootschap de Plantenstudiegroep werd opgericht, werd het floristisch onderzoek vooral verricht door individuele leden, die onafhankelijk van elkaar hun hobby uitoefenden. Sinds 1979 wordt het onderzoek in verenigingsverband gedaan, waardoor een betere coördinatie en verdeling van het werk mogelijk werd en waardoor de onderlinge contacten tussen de individuele leden gestimuleerd werden.

Figuur 1. A. de Wever, een der grootste floristen uit Limburg, was mede-oprichter van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Van zijn hand verschenen tientallen bijdragen in de Medelingen, de Jaarboeken en het Natuurhistorisch Maandblad van het Genootschap. Nog steeds vormt zijn botanische neuletenschap een rijke en veel geciteerde bron van floristische kennis.

Activiteiten

Bij de Plantenstudiegroep ligt het accent op inventarisaties, o.a. om te komen tot een zo volledig mogelijk beeld

van de verspreiding van plantesoorten binnen de provincie Limburg. Deze inventarisaties worden zowel door de individuele leden als in verenigingsverband tijdens de gezamenlijke excursies

uitgevoerd. Voor de aanduiding van de vindplaatsen wordt daarbij gebruik gemaakt van de indeling van Nederland in zogenoemde uur- en kilometerhokken, vierkanten van 5 x 5 respectievelijk 1 x 1 km, die elk met een eigen codenummer worden aangeduid.

Het noteren van de waargenomen soorten in een bepaald "hok" gebeurt op verschillende manieren. Wanneer in een hok alle waargenomen soorten worden genoteerd, komt hiervoor de landelijk gebruikte "streeplijst" in aanmerking, waarop alle in Nederland voorkomende inheemse of ingeburgerde soorten met hun codenummer staan vermeld. De namen van de gevonden soorten kunnen erop worden doorgestreept terwijl de codenummers zichtbaar blijven, hetgeen van belang is voor de verwerking van de gegevens per computer.

Hele zeldzame, plaatselijk zeldzame of andere opmerkelijke vondsten kunnen ieder apart genoteerd worden op waarnemingskaartjes.

Wanneer het niet nodig is of wanneer de tijd ontbreekt om in een hok alle soorten te noteren op een streeplijst, kan een zogenoemde schrijflijst worden gebruikt waarop de meest opmerkelijke soorten (met eventuele bijzonderheden) kunnen worden vermeld. Deze schrijflijst is door en voor de leden van de Plantenstudiegroep ontworpen om het "gat" tussen streeplijst en waarnemingskaartje te overbruggen.

Om de blik te verruimen en de kennis van de verschillende soorten te vergroten, worden jaarlijks ook enkele excursies over de grenzen georganiseerd. Noord Frankrijk, de Noord-Eifel en uiteraard verschillende delen van aangrenzend België boden hiertoe reeds dankbare studieterrains. Ver weg gaan is hierbij echt niet nodig: enkele kilometers ten zuiden van Limburg komen al verscheidene soorten

voor die in Zuid-Limburg niet (meer) voorkomen. Daarbij gaat het niet alleen om planten uit bossen of graslanden, ook andere terreinen bieden leuke vondsten. Zo werd tijdens een excursie afgelopen voorjaar op een spoorwegterrein bij Gemmenich het gras *Apera interrupta* gevonden - een naaste verwant van de in graanvelden groeiende Windhalm (*Apera spica-venti*) - dat in de wijde omgeving voor het laatst in de negentiende eeuw bij Maastricht en Aken werd waargenomen.

Naast de excursies worden ook (vooral 's winters) avondbijeenkomsten belegd waarop de leden gegevens uitwisselen, herbariummateriaal bespreken of dia's van belangwekkende vondsten vertonen. Soms worden sprekers uitgenodigd een bepaald thema of een bepaalde groep ("moeilijke") soorten nader te belichten. Een aantal leden legt ook -daartoe gestimuleerd en van karton, omslagvellen en etiketten voorzien door het Genootschap- herbaria aan. Deze verzamelingen gedroogde planten dienen niet alleen als "bewijsmateriaal" maar leveren ook waardevolle informatie op wanneer bijvoorbeeld de opvattingen over de systematiek of naamgeving van soorten verandert. In 1986 zal door de Plantenstudiegroep een floracursus worden opgezet om jongeren, zowel leden van het Genootschap als andere geïnteresseerden, de beginselen van het botaniseren bij te brengen.

Resultaten

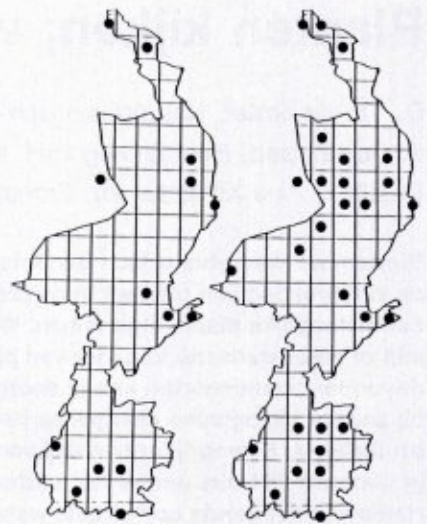
De Plantenstudiegroep werd, zoals uit het voorgaande blijkt, in het midden van het winterseizoen opgericht; een voor veldwaarnemingen van planten weinig geschikte tijd. Toch werd er die winter geïnventariseerd: de leden startten een gedetailleerd onderzoek naar de verspreiding van de halfparasiet Vogellijm of Maretak (*Viscum album*), die, omdat hij in de winter groen blijft, uitstekend zichtbaar is in de dan kale bomen. Uit dit onderzoek kwam o.a. naar voren dat de Maretak in Zuid-Limburg in de loop van deze

eeuw sterk achteruit was gegaan hoewel dit op basis van het aantal uurhokken niet waarneembaar was.

Een project dat in het eerste voorjaar gestart werd, was het project "Zuid-limburgse stinseflora". Met stinseflora -een uit het Fries afkomstige term- worden planten bedoeld die aanvankelijk aangeplant zijn bij kastelen, op landgoederen en buitenplaatsen, e.d. Hierbij kan het gaan om siergewassen die inmiddels ingeburgerd zijn maar ook om oorspronkelijk inheemse soorten. Onlangs verscheen hierover een rapport waarin de waarnemingen van de Plantenstudiegroep opgenomen zijn.

De projecten "Enci-groeve" en "Grindgaten" werden ook in het eerste veldseizoen gestart. Het laatste project mislukte echter wegens gebrek aan belangstelling zowel bij de leden als bij de provinciale overheid. In de Encigroeve echter wordt nog steeds ieder jaar de plantengroei geïnventariseerd en worden in een aantal permanente proefvlakken vegetatieopnamen gemaakt. Op deze wijze wordt geprobeerd de veranderingen in flora en vegetatie van de groeve vast te leggen zodat kan worden nagegaan welke maatregelen op de afgewerkte delen zouden moeten worden genomen om voorwaarden te scheppen voor het ontstaan van soortenrijke en waardevolle vegetaties. Begin 1986 verschijnt over de bevindingen van de Plantenstudiegroep een verslag dat ook aan de ENCI zal worden aangeboden.

Twee projecten van jongere datum zijn het Geuldalproject en het Maasproject. Het eerstgenoemde omvat het inventariseren van terreinen, meest hooi- en weilanden, in het Boven-Geuldal die eigendom zijn van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Het ligt in de bedoeling om de effecten van het gevoerde beheer op de vegetatie in de loop van de jaren te volgen door bijvoorbeeld tweejaarlijks deze terreinen intensief te inventariseren. De oorspronkelijke opzet van het Maasproject, het inventariseren van kilometerhokken langs de Maas, is tot nu toe vooral geslaagd in het zuidelijkste deel van de provincie door de grote in-

Figuur 2. Doordat de floristische krachten in Limburg gebundeld werden, kon de Plantenstudiegroep veel aanvullingen geven op de door het Rijksherbarium te Leiden gemaakte "voorlopige verspreidingskaartjes". Links zo'n voorlopig kaartje met gegevens sinds 1950 van de Gevlakte orchis (*Orchis maculata*) dat o.a. door de Plantenstudiegroep met 13 uurhokken kon worden eengevuld, weerdoor het eenmaal bekende uurhokken bijna verdubbeld (rechter kaartje).

zet van slechts enkele leden. Daarnaast heeft de grotere aandacht voor het stroomgebied van de Maas een groot aantal interessante ontdekkingen opgeleverd, waaronder twee nieuwe vindplaatsen van Polei (*Pulegium vulgare*) en vondsten van o.a. Rivierfonteinkruid (*Potamogeton nodosus*), Maasraket (*Sisymbrium austriacum* subsp. *chrysanthum*), Knolbeemdgras (*Poa bulbosa*), Bruin Cypergras (*Cyperus fuscus*), Klimopwateranonkel (*Ranunculus hederaceus*), Gestreepte klaver (*Trifolium striatum*) en Slijkgroen (*Limosella aquatica*). Ook is de aandacht voor "Maasadventieven" sterk herleefd.

De Plantenstudiegroep leverde in de afgelopen jaren een belangrijke bijdrage aan de Atlas van de Nederlandse Flora -waarvan deel I in 1980 en deel twee dit jaar verscheen- door bijvoorbeeld het aanvullen van voorlopige verspreidingskaartjes van plantesoorten die in deel twee van de atlas zijn opgenomen (zie fig. 2). Samen met vondsten van andere zeldzame of anderszins interessante planten -gedaan tijdens gezamenlijke of (in belangrijker mate!) individuele excursies- werden deze aanvullingen op de

atlas gepubliceerd in de rubriek "Uit de Flora van Limburg". Deze rubriek zal eerstdaags in gewijzigde vorm worden voortgezet.

Van hobby tot beleid

Door de bundeling van krachten en de daarmee gepaard gaande hoeveelheid waarnemingen beschikt de Plantenstudiegroep over een uitgebreide kennis van de Limburgse flora. Dit komt niet alleen tot uiting in het aantal artikelen op het gebied van flora en vegetatie in (o.a.) het Natuurhistorisch Maandblad. Steeds vaker doen, naast de leden, zowel particuliere organisaties als rijks- en provinciale overheden een beroep op de verzamelde kennis binnen de Plantenstudiegroep. De bij het beoefenen van een boeiende hobby verzamelde gegevens blijken steeds meer van belang te zijn bij het formuleren van beleid in de meeste

ruime zin. Voor bijvoorbeeld beheersplannen voor reservaten en wegbermen maar ook voor plannen naar aanleiding van al uitgevoerde of nog uit te voeren ontgrondingen wordt de laatste jaren vaker aangeklopt bij de Plantenstudiegroep voor gegevens over de flora in een bepaald gebied. Floristen zijn echter merendeel "buitenmensen". Administratie en verwerking van gegevens wordt vaak ervaren als een noodzakelijke maar vervelende bezigheid. Zeker waar het gaat om de gebundelde gegevens is het met de hand bewerken van het opgebouwde waarnemingenarchief niet goed meer mogelijk. Zowel ten behoeve van de eigen leden als ten behoeve van organisaties en instellingen die (vaak op heel korte termijn - "heeft u gegevens over....."-) antwoord willen hebben, is in 1984 gestart met de administratie en verwerking per computer. Momenteel wordt onder leiding van J. den Boer door studenten van de HTS te Heerlen en de HEAO te Sittard de

laatste hand gelegd aan een "op maat gesneden" en voor alle mogelijke bewerkingen (combinaties van soorten, vindplaatsen en data) geschikt computerprogramma. Zodra het programma operationeel is kan adequaat op alle vragen antwoord worden gegeven.

Planten kijken zal voor leden van de Plantenstudiegroep altijd een hobby blijven, zij het dat het geen vrijblijvende hobby meer is. Inventariseren kan overal, maar steeds vaker wordt geïnventariseerd in meer of minder bedreigde gebieden. Steeds vaker ook wordt geïnventariseerd in reservaten als ondersteuning van de werkzaamheden van de terreinbeherende instanties.

Planten kijken is niet meer los te denken van beleid.

Plantenstudiegroep

Secretariaat: De Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht.

De Vlinderstudiegroep

F. Cupedo, Processieweg 2, Geulle

E.J.M. Verheyen, Havenweg 74, Born

De Vlinderstudiegroep, opgericht in mei 1981, telt momenteel een 25-tal leden die zich bezig houden met de studie van zowel dag- als nachtvlinders, waarbij de nadruk vooral op de eerste ligt. Tijdens de maandelijkse bijeenkomsten in het Natuurhistorisch Museum Maastricht (doorgaans de tweede woensdag van de maand) worden onderling ervaringen en gegevens uitgewisseld. Hoewel de in Limburg voorkomende vlinders hierbij bijzondere aandacht krijgen, is de belangstelling niet tot onze provincie en zelfs niet tot Nederland beperkt.

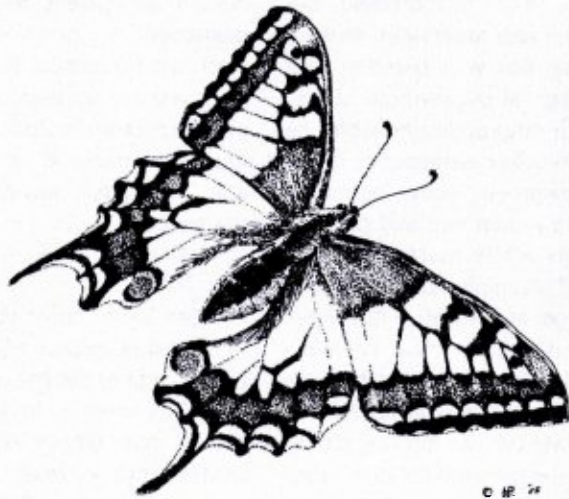
De studie van insecten heeft natuurlijk vele kanten. De activiteiten van de vlinderstudiegroep spitsen zich vooral toe op de volgende facetten:

Inventarisatie

Van een aantal gebieden binnen Limburg wordt de vlinderfauna systematisch geïnventariseerd. Naast de dagvlinders worden daarin ook de nachtvlinders betrokken. Omdat van deze laatste het soortenaantal vele malen groter is, en de vliegtijd van de afzonderlijke soorten bovendien gespreid is over een veel groter deel van het jaar, zijn met deze inventarisaties vaak vele jaren gemoeid. Gebieden waarvan op dit moment de vlinderfauna vrij goed bekend is zijn onder andere de Meiweg in Midden-Limburg, het Bovenste Bos bij Epen, en het Bunderbos bij Geulle.

Van schaarse soorten, of soorten die

dat anderszins verdienen, worden alle waarnemingen geregistreerd, om eventuele uitbreiding of achteruitgang tijdig te kunnen signaleren. Van enkele soorten moet op dit moment helaas worden geconstateerd dat ze sinds jaren niet meer zijn waargenomen, bijv. het Klaverblauwtje (*Cyaniris semiar-gus*), de Weegbree-melitaea (*Melitaea cinxia*), het Dwerg-dikkopje (*Thymell-cus acteon*) en mogelijk uit Zuid-Limburg verdwenen zijn. Gelukkig blijken andere soorten, na jarenlang onopgemerkt te zijn gebleven, toch nog aanwezig te zijn (bijv. de Bosparelmoevlieder, *Mellicta athalia*, de Letterpage, *Strymonidia w-album*, het Spiegeldikkopje, *Heteropterus morph-eus*). Omdat enkele leden van de groep vooral in het aangrenzend deel van België actief zijn, kon voor ver-

Figuur 1. Koninginnepage (*Papilio machaon*). Tekening: Herman Peeters.

schillende andere soorten worden vastgesteld dat de toename van het aantal waarnemingen gedurende de laatste jaren terug te voeren is op een expansie van de Belgische populaties, bijv. de Koninginnepage, (*Papilio machaon*), het Dambordje (*Melanargia galathea*), en de Spaanse Vlag (*Euplagia quadripunctaria*).

spreiding in Zuid-Limburg van de Berkepage (*Thecla betulae*). Deze mooie vlinder onttrekt zich veelal aan waarneming, maar zijn voorkomen is goed vast te stellen aan de hand van de witte eitjes die op de voedselplant, de Sleedoorn (*Prunus spinosa*), gemakkelijk te vinden zijn.

Het kweken van vlinders

Een aantal leden legt zich intensief toe op het kweken van zowel dag- als nachtvlinders. Dit levert een schat aan ervaringsgegevens, die meer inzicht geven in de biologie van de soort, en aan de eisen die deze stelt aan zijn natuurlijk biotoop. Vooral waar het de nachtvlinders betreft is de kennis hierover vaak nog zeer onvolledig. Verschijnselen als seizoensdimorfie, en vragen naar de erfelijke basis van bepaalde kenmerken kunnen bijna niet bestudeerd worden zonder dat men de soorten kweekt. Er zijn zelfs soorten waarvan de vlinders, in tegenstelling tot de rupsen, zo sterk op elkaar lijken dat men gedwongen is de dieren te kweken om te weten welke soort in een bepaald gebied voorkomt.

In andere gevallen levert het verzamelen van de jeugdstadia (ei, rups, pop) belangrijke aanvullende informatie over de verspreiding van een soort. Zo heeft de studiegroep inmiddels een reëlijk beeld opgebouwd van de ver-

Figuur 2. Dambordje (*Melanargia galathea*). Tekening: Herman Peeters.

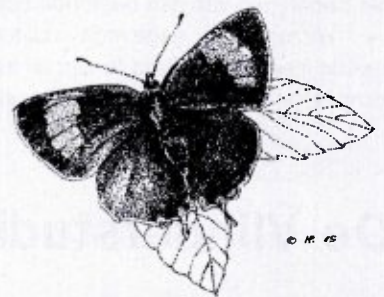
Niet-inheemse soorten

De belangstelling van de meesten gaat verder dan uitsluitend de in Nederland voorkomende vlindersoorten. Zo kent de groep leden die zich verdiepen in de hele familie van de Pages (*Papilionidae*), van de Blauwtjes (*Lycaenidae*), de Parelmoervlinders (*Argyninae*) en het geslacht *Erebia* (een alpiene groep Zandoogjes). Terwijl dus ieder individueel zich beperkt tot de studie van een bepaalde

soortengroep, of van de vlinderfauna van een bepaald gebied (bijv. de Eifel, de Alpen), staan, alles bijeengenoemen, de vlinders van heel West-Europa in de belangstelling.

In dat ruimere verband ontmoet men uiteraard weer nieuwe problemen, vooral op het gebied van de taxonomie en de zoogeografie, die uitnodigen om zich er in te verdiepen. Omdat de determinatie van verwante soorten, evenals bij andere insectengroepen, vaak alleen mogelijk is door onderzoek van de genitaliën, stelde het Natuurhistorisch Genootschap de studiegroep een stereomicroscop voor permanent gebruik ter beschikking.

Determinatieproblemen, een obstakel voor elke beginnening, behoren daarvoor vrijwel tot het verleden.

Figuur 3. Berkepage (*Thecla betulae*). Tekening: Herman Peeters.

Bijdrage aan bestaande projecten

Natuurlijk leveren de leden van de groep hun bijdrage aan projecten die in een groter verband plaatsvinden. De belangrijkste landelijke projecten zijn: het onderzoek naar het jaarlijkse voorkomen van trekvlinders, sinds tientallen jaren gecoördineerd door dhr. B.J. Lempke, en de in 1980 gestarte inventarisatie van de in Nederland voorkomende dagvlinders. Deze inventarisatie, die in het kader van het European Invertebrate Survey wordt uitgevoerd door de Vakgroep Natuurbeheer van de Landbouwhogeschool te Wageningen, zal binnenkort worden afgerond met de publikatie

van een atlas der Nederlandse dagvlinders. Het zal dan mogelijk zijn de huidige dagvlinderstand te vergelijken met de situatie van 1957, toen de vorige grondige inventarisatie, het dagvlindergedeelte van Lempke's Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera, werd afgerond. De toegenomen kennis van de oecologie van veel

soorten, gekombineerd met een juist beeld van hun huidige verspreiding, zal het dan wellicht mogelijk maken in een aantal gevallen de geconstateerde achteruitgang te stoppen of te beperken.

Samenvattend moet worden geconstateerd dat er binnen de Vlinderstu-

diegroep een grote diversiteit aan interessen en activiteiten bestaat. De maandelijkse bijeenkomsten worden dan ook voor een groot deel gevuld met het uitwisselen van kennis en nieuwe ervaringen.

Vlinderstudiegroep

Secretaris: E.J.M. Verheyen, Havenweg 74, 6121 CN Born.

Houtzwammen: Een onmisbare schakel in de levenscyclus van het bos

P.H. Kelderman, Herkenbroekerweg 3, Valkenburg

W.F. Bult, Bredastraat 37, Heerlen

Bij het zoeken naar een onderwerp voor de jubileumtentoonstelling viel onze keuze op paddestoelen, die op bomen voorkomen en wel in het bijzonder de "houtzwammen". Bij deze groep is de hymeniale laag (het deel van de paddestoel, waar de sporen gevormd worden) moeilijk van de rest van het vruchtlichaam te scheiden.

Zij zijn in ieder jaargetijde te vinden. Ze kunnen soms zelfs in een droogteperiode vruchtlichamen vormen en verkeren vaak meerdere keren per jaar in het groelstadium naar gelang de weersgesteldheden en de toestand van het substraat.

Ook in het verleden had men belangstelling voor deze groep en experimenteerde er mee. Met welke soorten dat daadwerkelijk gebeurde zal wel niet meer te achterhalen zijn. We weten alleen met zekerheid dat de Tondelzwam (*Fomes fomentarius*) als grondstof gediend heeft voor het vervaardigen van de "tondel".

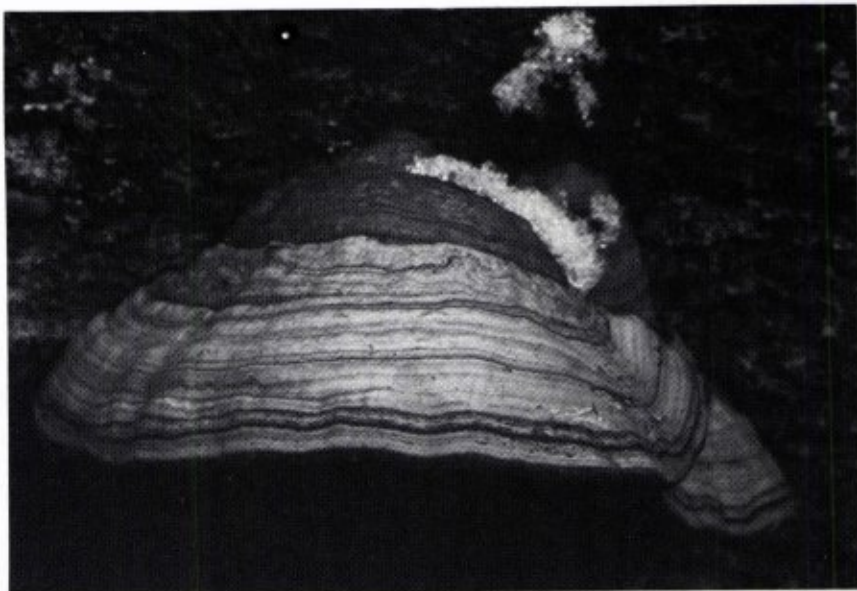
Na verwijdering van de korst en de buisjeslaag werd de kern geweekt, in plakken gesneden, gekookt, gedroogd en met een houten hamer geklopt, totdat ze zacht en pluizig was. Deze tondel gebruikten de "chirurgen" zoals wij onze katoenwatten om bloed op te nemen en bloedingen te stelpen. Deze tondel werd ook gebruikt voor het maken van vuur met een vonken geslagen vuursteen die de tondel deden gloeien. De tondel kon beter ontvlambaar worden gemaakt door er salpeter en kaliumchloraat aan toe te voegen.

De tondeldoos is niet weg te denken in de huishoudens van weleer. Andere soorten houtzwammen zullen daarentegen wel verfoeid zijn als doders van het kostbare hout, dat meer nog dan nu een onmisbare grondstof was.

Vaak ten onrechte hebben boomzwammen in het verleden het predicaat parasiet meegekregen.

Obligate parasieten, die uitsluitend van levende cellen kunnen leven, komen onder deze paddestoelen niet voor. Deze echte parasieten vindt men o.a. bij de brand- en roestzwammen (Ustilaginales en Uredinales).

Bij boomzwammen is het vaak moeilijk een scherpe grens te trekken tussen een parasitische- en een saprofietische levensvorm.

Echte tonderzwam (*Fomes fomentarius*). Dal van de Helle (B.), 1973. Foto: H. de Vries.

Meestal leven ze in het beginstadium als wondparasiet. Is de boom dood, dan leven ze saprofietisch verder, waarbij soms opvalt dat dit levenstadium het vormen van vruchtlichamen ten goede komt. Men ziet een gestage toename in aantal en omvang. Door het afsterven van de moeilijk "aan te pakken" levende cellen, is er een grote voedselvoorraad vrij gekomen. Zo vormt de Tondelzwam lange rijen vruchtlichamen, nadat de stam gevallen is.

De houtparasieten zijn facultatieve parasieten, ook saproparasieten genoemd of zwakte-parasieten, als ze zich alleen op verzwakte waardbomen kunnen vestigen. Behalve de reeds genoemde Tondelzwam, behoren hier toe: de Zwavelzwam (*Laetiporus sulphureus*), de Biefstukzwam (*Fistulina hepatica*), de Eikevuurzwam (*Phellinus robustus*) en vele andere. Deze paddestoelen kunnen geen stobben en stammen van geveldde gezonde bomen aantasten.

Er zijn ook zwammen, die de omgekeerde richting volgen. Ze nestelen zich eerst op de dode delen van levende bomen. Ze leven dus eerst als saprofieten om dan over te gaan in parasitisme. Daarbij wordt vaak de weg in de levende delen voorbereid door de afscheiding van toxische stoffen. Deze doden de cellen van de "waard", waardoor uitbreiding van het mycelium mogelijk gemaakt is. Deze soorten kunnen in tegenstelling tot de vorige groep ook uitsluitend van dood hout leven, ze zijn dus overwegend saprofiet, voorbeelden hiervan zijn: Bittere kaaszwam (*Tyromyces stipticus*), Reuze zwam (*Meripilus giganteus*), Elfenbankje (*Trametes versicolor*).

Er is nog een andere groep van facultatieve parasieten, die in levende bomen kunnen binnen dringen, echter ook dood hout, vooral van stobben kunnen bezetten. Tot hen behoren de meest schadelijke paddestoelen, de Honingzwam (*Armillaria mellea*) en de Dennenmoorder (*Heterobasidio annosum*). Hun veelzijdigheid blijkt ook nog uit hun waardspektrum, dat uit verschillende soorten van zowel loof- als naaldhout bestaat. Hierbij dient opgemerkt te worden, dat sinds kort ontdekt is, dat "de" Honingzwam, die

In het jubileumjaar van het Genootschap, bestaat de Paddestoelenstudiegroep 10 jaar! Op 7 oktober 1975 werd ze opgericht door de Kring Heerlen. Enkele leden van die afdeling hadden al lang een zwak voor paddestoelen. Ontmoedigend was, dat boeken te kort schoten bij het determineren. Zeer duidelijk werd dat ervaren bij een poging de mycoflora van de Schinveldse Bossen te inventariseren. Een zeer bleke trechterzwam met donker centrum, waar het bos vol mee stond, was onmogelijk op naam te brengen.

Mej. Th. Blankevoort nam daarom contact op met de Nederlandse Mycologische Vereniging en in 1974 leerden we de heer P.B. Jansen kennen. Deze maakte ons wegwijs in de literatuur en het gebruik van de microscoop.

Spoedig zouden we zelf onze weg in de mycologie gaan zoeken. Die weg voerde wel eens met een boog om groepen paddestoelen heen, zoals bij vele trechterzwammen, als de literatuur te kort schoot.

Een in 1975 gehouden instructiedag voor het determineren van paddestoelen op het terrein van Blankevoort, leverde nieuwe leden op, waarbij de heer P.H. Kelderman. Het aantal enthousiaste mensen was nu groot genoeg om een Paddestoelenstudiegroep op te richten.

Van het voornemen de bossen van het Gulpdal te gaan inventariseren werd afgeweken. We ontdekten, dat de steenbergen van de mijnen rijke vindplaatsen waren van zeldzame soorten kleine parasolzwammen (Lepiota's).

De steenbergen gingen verdwijnen en alle beschikbare tijd werd gegeven aan het verzamelen van deze paddestoelen. Het materiaal werd beschreven en gedroogd door P. Kelderman, die ook het Herbarium van de Studiegroep verzorgt. Nog steeds wordt aan determinatie van deze collectie gewerkt.

Inmiddels zijn de steenbergen bijna verdwenen en de activiteiten worden nu verlegd naar andere gebieden in Zuid-Limburg.

*De identiteit van de onbekende trechterzwam in de Schinveldse Bossen werd ontdekt in de Spectrum natuurgids: "Paddestoelen en schimmels van West-Europa" door Roger Phillips. Het bleek te zijn: de Tweekleurige trechterzwam (*Clitocybe metachroa*).*

De Paddestoelenstudiegroep houdt geregeld excursies en zo mogelijk iedere maandag een practicum.

Paddestoelen studiegroep

Secretaris: H. de Vries,
Ridder Hoenstraat 41,
Brunssum.

Lepiota ventriosospora. Steenberg Staatsmijn Hendrik, 27 augustus 1982. Foto: W.F. Buer.

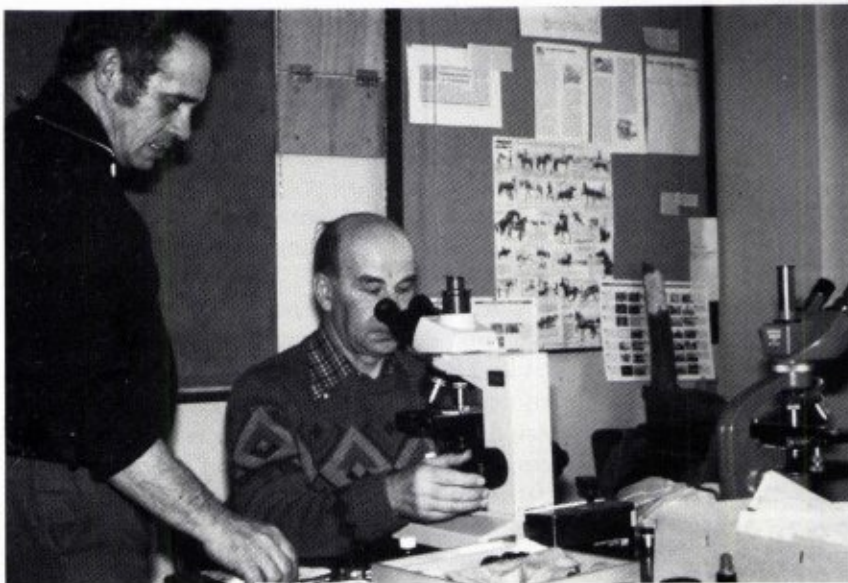
sterk varieert in vorm en kleur, uit vijf soorten bestaat. Deze zouden wel eens een verschillend pathogeen gedrag kunnen vertonen. Onderzoek hiernaar is pas begonnen.

Een zekere Parmasto heeft eens berekend dat de Zadelzwam (*Polyporus squamosus*) in acht dagen ongeveer 500.000.000.000 sporen uitstrooit.

Bomen moeten wel een heel effectief afweersysteem hebben om dergelijke massa aanvallen te kunnen doorstaan. De ervaring leert dan ook, dat gezonde, onbeschadigde bomen, die niet te oud zijn en op een voor hen gunstige plaats staan, vergaand gevrijwaard zijn van infectie door parasitische paddestoelen.

Een intakte bast en vooral buitenste schorslaag is de beste bescherming voor een boom. Door haar chemische samenstelling krijgen zwamhyphen hier geen vat op. De schors bevat weinig cellulose maar veel looizuren. Maar het voornaamste is dat de celwanden worden beschermd door de kurkstof suberin. Het is in de inheemse boomsoorten in verschillende concentraties aanwezig (2 - 9%). De bekende Kurkeik staat met ongeveer 40 % aan de top. De bast (en gedeeltelijk ook nog het hout) bevatten nog andere stoffen die een remmende werking hebben op de groei van zwamhyphen. Soms zijn deze stoffen nog aanwezig in het dode of reeds bewerkte hout, dat dan nog lang weerstand kan bieden aan de aanvallen van schimmelsoorten.

Een bijzondere mate van dit "zelfinpregneren" komt voor bij de Noordamerikaanse Reuzelevensboom (*Thuja plicata*). Dit opvallend lichte en makkelijk splijtbare hout bevat de merkwaardige stof thujidin, die wel zeer werkzaam is tegen infecties. Een gevallen stam van deze thuja is nog na 100 jaar volledig intact. Deze duurzaamheid was reeds lang bij de Indianen bekend, die van dat hout hun massieve kano's en hutten bouwden. De schimmelwerende stoffen in Europese bomen hebben geen vergelijkbare effectieve werking. Zij kunnen door menige zwamsort, die tegengestelde, ontgiftigende enzymen bezitten,

Practicum van de Paddestoelenstudiegroep. Foto: W.F. Buer.

vernietigd worden. De Biefstukzwam, die op eiken parasiteert, kan de looizuren van deze boom afbreken. Zulke aanpassingen zijn de voorwaarden voor het soortspecifiek zijn van sommige boomzwammen.

De natuurlijke bescherming van de boom wordt doorbroken, als de schors niet intact blijft. Deze kan gemakkelijk beschadigd worden door insectenvraat, stormschade, blikseminslag en zonebrand. Schaafwonden ontstaan door het vellen of omvallen van naburige bomen. Het onderste deel van de stam en de wortels kunnen verwond raken bij het afvoeren van stammen bij bosonderhoud. Op al zulke plaatsen kunnen sporen van paddestoelen ontkiemen.

Een bijzonder zwakke plaats bij een boom zijn de uiteinden van de wortels, die slechts omgeven zijn door een dun huidje. In optimale omstandigheden is dit huidje nog eens extra omhuld door een mantel van hyfen, aangebracht door mycorrhiza-vormende paddestoelen of schimmels, die bij de boom in de grond leven.

De gevaarlijkste houtparasieten, Honingzwammen en de Dennemoorder gebruiken deze "invalspoort". De

Dennemoorder gebruikt de uiteinden van de wortels van reeds bezette stammen of stobben als "springplank". Bij de Honingzwammen verplaatst zich het mycelium in de vorm van strengen (de rhizomorfen) door de bosbodem en kan zo via de worteluiteinden andere bomen binnendringen. Heel belangrijk voor de weerstand, die een boom kan opbrengen tegen dergelijke invasies, is zijn vitaliteit. Deze kan ongunstig beïnvloed worden door ouderdom, ziekte, beschadigingen en slechte ecologische omstandigheden als: te dichte opstanden, te sterke beschaduwning en het niet meer goed functioneren van de symbiose met mycorrhiza-paddestoelen.

Iedere verzwakking zal door de parasitische zwammen benut worden. Dit ter volbrenging van de taak, die hen is toebedeeld: oude en zieke bomen zo snel mogelijk weer om te zetten in de stoffen, waar uit ze oorspronkelijk gevormd werden.

Daarmee is hun taak beëindigd: de bouwstoffen staan weer ter beschikking van de groene planten.

In deze kringloop der stoffen spelen de boomzwammen een bijzonder belangrijke rol.

Spinnen - onbekend maakt onbemind?

M.H.G. Vossen,
Kerkstraat 78, Koningsbosch

Spinnen staan in het algemeen niet in hoog aanzien. De meeste mensen vinden het maar griezels, die ze het liefst het huis uitjagen of - nog erger - dood trappen.

Bijna iedereen heeft wel eens gehoord van iemand die vlinders verzamelt. Maar wie verzamelt er nou spinnen? Misschien komt het daardoor, dat over spinnen maar weinig bekend is. Toen men in 1938 een boek over de Sint-Pietersberg schreef, en men daarin alle op die berg voorkomende dieren vermeldde, kon men nog geen tien soorten spinnen noemen. In een onderzoek dat kort geleden plaatsvond zijn meer dan honderd soorten spinnen op de Sint-Pietersberg aangetroffen! Van de meeste andere plekken in Limburg weten we, wat spinnen betreft, vrijwel niets. Kortom: er is op dit gebied nog ontzettend veel te ontdekken!

De Spinnenwerkgroep Limburg

Op 6 januari 1984 is binnen het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg de Spinnenwerkgroep Limburg (S.W.L.) opgericht, waarin Belgische en Nederlandse spinnenliefhebbers verenigd zijn.

De S.W.L. heeft een tweeledig doel:
1. Het leveren van bijdragen aan de kennis van spinnen en andere spinachtigen in voornamelijk Belgisch en Nederlands Limburg. Het accent ligt daarbij op inventarisaties.

2. Het geven van voorlichting aan het grote publiek over spinnen. De S.W.L. wil duidelijk maken, dat spinnen, als je maar moeite neemt om ze werkelijk te bekijken, helemaal niet griezelig zijn, maar juist bijzonder mooie en interessante dieren die belangrijke functies in de natuur vervullen.

Activiteiten van de S.W.L.,

De leden van de S.W.L. onderhouden contact d.m.v. een maandelijks contactavond. Op zo'n avond worden de lopende zaken besproken (o.a. voortgang van individueel en gezamenlijk onderzoek), worden gegevens en literatuur uitgewisseld en helpt men elkaar met moeilijke determinaties. Het

gezelligheidsaspect wordt daarbij uiteraard niet vergeten!

De S.W.L. onderhoudt contacten met andere groepen van spinnenliefhebbers en zij verzorgt een nieuwsbrief, waarin naast excursieverslagen en verslagen van eigen onderzoeken, waarnemingen van spinnen, allerlei wetenswaardigheden en tips te vinden zijn.

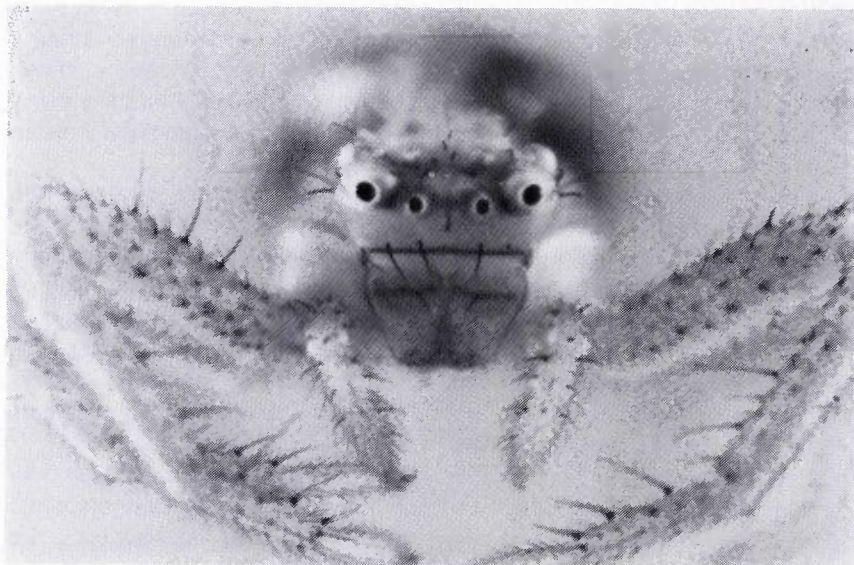
De S.W.L. organiseert verzamelexcursies naar bijzondere gebieden. In gezamenlijk onderzoek worden bepaalde terreinen in Limburg geïnventariseerd op spinnen. Dit jaar zijn de leden bezig o.a. met een inventarisatie van de Schiepersberg bij Cadier en

Keer. Dit onderzoek loopt van maart 1985 tot maart 1986. De resultaten van een dergelijk onderzoek kunnen een belangrijk gegeven vormen bij de bescherming en het beheer van de betreffende terreinen.

Spinnen verzamelen, determineren en opslaan

Bij de inventarisaties hanteert de onderzoeker verschillende vangtechnieken die elkaar aanvullen. Spinnen die in de hogere kruidlagen, de struiken en de bomen leven worden met sleepnet en kloptrechter bemachtigd. Spinnen die op de bodem lopen worden met vangpotten gevangen en spinnen die in de strooisellaag leven kunnen worden verzameld door het strooisel met een grofmazige zeef uit te zeven boven een laken.

Bij het kloppen, vegen en slepen kunnen spinnen op het oog van de andere, per ongeluk meegevangen dieren worden gescheiden. Bij de potvallen, die met een dodende en conserverende vloeistof gevuld zijn, kan dat niet. Hun inhoud wordt achteraf onder een

Krabspin (Thomisidae). Foto: J.C. Franssen, Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Omdat het een eerste verslag betrof voor dit gebied leek het ons van belang de literatuur eens na te speuren op evt. al bekendgemaakte soorten. Hiervoor is uitgegaan van de "Novus catalogus araneorum" van VAN HELSDINGEN (1980). In de totaalijst zijn deze gegevens verwerkt. Zij blijken vrnl. afkomstig van drs. H. Sanders uit Roermond (gepubliceerd door CHRYSANTHUS in 1951, 1953, 1954 en 1958) en Prof. J.T. WIEBES (1959 en 1974). Enkele zijn afkomstig van VAN DER HAMMEN (1950) en VAN HELSDINGEN (1978). Wanneer enige onduidelijkheid m.b.t. het voorkomen van een soort op de Meynweg geconstateerd werd, werd de soort van een ? voor zijn naam voorzien in de totaalijst. Uit de jaren 1979 t/m 1982 stammen enkele waarnemingen van de onderzoeker zelf. Het eigenlijke onderzoek startte in augustus 1983, dat beperkt bleef tot het reservaatgedeelte van de Meynweg. Gedurende augustus, september en oktober van dat jaar werden een 8-tal vangpotten vrij intensief onderzocht (de vangpotten bevatten geen conserveringsstoffen omdat er in het reservaat veel amfibieën en reptielen voorkomen). Hiernaast werden handvangsten, kloppen, slepen en zeven van plantenwortels als aanvullende technieken gehanteerd. Na nog een drietal eigen bezoeken in 1984 (januari en maart) werd het onderzoek afgesloten met een gezamenlijke verzamelexcursie van de leden van de S.W.L. Deze laatste excursie zorgde voor een aanvulling van maar liefst 40 soorten!

Nieuwe soorten voor de Limburgse fauna

Omdat de nadruk bij dit onderzoek ligt op inventarisatie is de indeling van de biotopen in de totaalijst vrij willekeurig. Het gaat er enkel om een idee te krijgen waar een soort aangetroffen werd. Nemen we het werk van VAN HELSDINGEN (1980) als uitgangspunt, dan werden de volgende soorten nog niet voor Limburg vermeld:

Haplodrassus silvestris (Blackwall), *Peponocranium ludicrum* (O.P. Cambridge), *Pardosa agricola* (Thorell), *Pirata latitans* (Blackwall).

Een aantal soorten, door VAN HELSDINGEN in 1980 nog niet genoemd, werden door VAN HELSDINGEN (1981), PEETERS (1983) en MEIJER (1985) voor het eerst voor Limburg gepubliceerd.

Met inbegrip van de literatuuropgaven staat het aantal spinnensoorten dat van de Meynweg bekend is op 122, afkomstig uit 20 families. Veel onderzoek zal nog verricht moeten worden wil het totaalbeeld van de spinnenfauna van dit gebied overeenkomen met de werkelijkheid.

Woord van dank

Een woord van dank is hier op zijn plaats voor het Staatsbosbeheer van Roermond, dat het hele onderzoek mogelijk maakte door het verlenen van vergunningen. Leden van de S.W.L. en dr. P.J.

van Helsdingen: dank voor het verifiëren van enkele waarnemingen.

Literatuur

- CHRYSANTHUS, P., 1951. Enkele goede spinnenvangsten uit Zuid-Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad*, 40: 77.
- CHRYSANTHUS, P., 1953. Spinnen uit Limburg II. *Natuurhistorisch Maandblad*, 42: 87 - 88.
- CHRYSANTHUS, P., 1954. Spinnen uit Limburg III. *Natuurhistorisch Maandblad*, 43: 39 - 40.
- CHRYSANTHUS, P., 1958. Spinnen uit Limburg VI (1954-1958). *Natuurhistorisch Maandblad*, 47: 143 - 144.
- HAMMEN, L. VAN DER, 1950. The arachnida of the artificial caves in Southern Limburg (Netherlands). *Natuurhist. Maandbl.*, 39: 108 - 113.
- HELSDINGEN, P.J. VAN, 1976. Aandacht voor "De Peel" en haar spinnenfauna. *Ent.-Ber.*, 36: 33 - 42.
- HELSDINGEN, P.J. VAN, 1978. De Nederlandse Clubionidae en hun verspreiding. *Zoöl. Bijdr.*, 15: 1 - 42.
- HELSDINGEN, P.J. VAN, 1980. *Novus catalogus araneorum hucusque in hollandia inventarum*, Leiden.
- HELSDINGEN, P.J. VAN, 1981. Nieuwe spinnen uit het Peelgebied (Arachnida). *Ent. Ber.*, 41: 33 - 39.
- MEIJER, A.W.F., 1985. Spinnen uit Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 74 (8): 135 - 137.
- PEETERS, J.H.G., 1983. Nieuwe spinnen voor de Nederlandse en Limburgse fauna. *Natuurhist. Maandbl.*, 73: 180 - 181.
- WIEBES, J.T., 1959. The Lycosidae and Pisauridae (Araneae) of the Netherlands. *Zoöl. Verh.*, 42: 1 - 78.
- WIEBES, J.T., en J. DEN HOLLANDER, 1974. Spinachtigen - Arachnoidea. II Nederlandse wolfspinnen (Lycosidae and Pisauridae). *Wet. Meded. K.N.N.V.*, 41: 1 - 24.

Spinnenwerkgroep Limburg.

Secretaris: M.H.G. Vossen, Kerkstraat 78, Koningsbosch.

De Herpetologische Studiegroep

A.J.W. Lenders,
Groenstraat 106, Melick

De Herpetologische Studiegroep werd opgericht op 2 februari 1979. Aan de oprichtingsvergadering namen 13 personen deel, die kort daarna uit hun midden een stuurgroep formeerden. De eerste opdracht van de

stuurgroep bestond uit de werving van meer leden zodat er een brede basis zou ontstaan van waaruit acties ondernomen zouden kunnen worden. Het hoofddoel dat de groep zich indertijd gesteld heeft is de be-

scherming van de inheemse herpetofauna in de ruimste zin van het woord. Dankzij een nog steeds groeiend ledenaantal (thans ± 150) zijn er al enkele zeer positieve ontwikkelingen op gang gebracht.

Vanaf de oprichting wordt getracht met doelgerichte acties de bestaande biotopen voor amfibieën en reptielen te behouden. Dit houdt in dat er bij de ter visie legging wordt ingespeeld op overheidsplannen zoals streekplannen, recreatieplannen, bouwplannen, hinderwetaanvragen e.d. Zo wordt geprobeerd al in de planvorming het belang van de herpetofauna veilig te stellen. Op deze manier werd bereikt dat bepaalde hinderwetvergunningen voor intensieve veehouderijen geweigerd werden en dat de bouwvergunning voor een mestbassin niet werd verleend. Bij de uitvoering van enkele recreatieve objecten werd rekening gehouden met bestaande poelen.

Sinds de oprichting in 1982 hebben twee leden van de Herpetologische Studiegroep zitting in de Overleggroep Poelenbeheer. In deze groep zijn verder het Staatsbosbeheer, het Ministerie van Landbouw en Visserij (directie Natuur-, Milieu- en Faunabeheer), de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, de Stichting Het Limburgs Landschap, het Rijksinstituut voor Natuurbeheer en de Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen vertegenwoordigd. Dit collectief van instanties die zich bezighouden met natuurbescherming en natuurbeheer, probeert vooral langs ambtelijke weg hetzelfde doel te bereiken als de Herpetologische Studiegroep. In de praktijk is gebleken dat een dergelijke overleggroep over het algemeen snel en effectief bepaalde herpetologische belangen kan opnemen en doorspelen naar bestuurlijke instanties.

De Herpetologische Studiegroep besteedt daarnaast veel aandacht aan de voorlichting omtrent de biologie van reptielen en amfibieën. Met lezingen en excursies wordt getracht het grote publiek voor de Herpetofauna te interesseren. Daarbij wordt gewezen op het feit dat deze "vergeten" diergroep zeker speciale aandacht verdient in natuurbeschermingsverband, temeer daar een aantal soorten in Nederland met uitsterven bedreigd worden. Voor dit doel heeft de Herpetologische Studiegroep een subsidie van f 15.000,— gekregen van het Ministerie van Landbouw en Visserij. Met dit geld zijn enkele leden begonnen met

Inventarisatie-excursie van de Herpetologische Studiegroep in 1985 bij de Revenvennen (gemeente Arcen en Velden).

het maken van een voorlichtingsfilm over deze sterk bedreigde diergroepen. Door het eindproduct tevens op videoband vast te leggen hopen we met name scholen te bereiken waar een dergelijke film goed als aanvullende informatie in het lesprogramma kan worden opgenomen. Educatief komt zo de film ongetwijfeld het meest tot zijn recht.

Om goed te kunnen inspelen op planologische en andere bedreigingen is een goed verspreidingsbeeld van de diverse soorten uiteraard onontbeerlijk. De Herpetologische Studiegroep steekt dan ook veel energie in inventarisatiewerk. Is het aantal leden van de Herpetologische Studiegroep thans gegroeid tot ver over de honderd, het aantal inventarisatiemedewerkers is nog veel groter. Voor de jaarverslagen hebben tot nu toe ongeveer 250 mensen gegevens aangedragen. De jaarverslagen zelf zijn voor velen een stimulant. met het inventarisatiewerk door te gaan om zo te komen tot een zo volledig en gedetailleerd mogelijk overzicht van de verspreiding der soorten. Het inventarisatiewerk wordt op voortreffelijke wijze ondersteund door het Ministerie van Landbouw en Visserij, dat ieder jaar weer voor de benodigde ontheffingen zorgt. Reptielen en amfibieën zijn allen opgenomen in de Natuurbeschermingswet en mogen als zodanig niet gevangen of

verstoord worden. Hierdoor wordt een inventarisatie zonder ontheffing in veel gevallen bijzonder moeilijk uitvoerbaar.

De verspreidingsgegevens worden verzameld op gemakkelijk hanteerbare waarnemingskaarten, die daarna worden opgeslagen in een archief. Daarnaast is een computerbestand aangelegd, zodat de gegevens ten alle tijde snel opvraagbaar zijn.

Behalve aan verspreidingsoverzichten wordt in de jaarverslagen ieder jaar aandacht besteed aan één bepaald aspect van de herpetofauna. Tot nu toe zijn de uiterlijke kenmerken, de voortplanting, de embryonale ontwikkeling en de voortbeweging aan de orde geweest. De jaarverslagen bevatten tevens artikelen, handelend over onderzoek dat door de leden van de Herpetologische Studiegroep verricht wordt. Ook in het Natuurhistorisch Maandblad verschijnen regelmatig publicaties over de herpetofauna.

Met onderzoeks- en verspreidingsgegevens worden overheidsinstanties ondersteund. Zo heeft de Herpetologische Studiegroep gegevens voor de tracé-keuze van Rijksweg 73 aangedragen en steunt het nieuw op te stellen streekplan voor Zuid-Limburg voor een deel op verspreidingsgegevens van de Studiegroep.

De data worden ook gebruikt voor het opstellen van nieuwe actieplannen

door de Overleggroep Poelenbeheer teneinde bestaande biotopen te beschermen of nieuwe voortplantingsbiotopen te creëren.

Dit laatste vormt een zeer belangrijk aspect in het werk van de Herpetologische Studiegroep. Uit onderzoek is gebleken dat de teruggang van veel amfibieënsoorten te wijten is aan het verlies van geschikte voortplantingsplaatsen. Met name poelen die vroeger voor de landgebruiker een duidelijke functie hadden (bijvoorbeeld als drinkpoel voor het vee), zijn in de moderne agrarische bedrijfsvoering vaak lastig en worden dan ook op grote schaal gedempt. Met behulp van subsidies en in samenwerking met ver-

schillende diensten van het Ministerie van Landbouw en Visserij heeft de Herpetologische Studiegroep tot nu toe ongeveer 60 nieuwe poelen kunnen aanleggen. Bij de herintroductie van soorten wordt gestreefd naar een natuurlijke kolonisatie van de poelen. Het uitzetten van dieren wordt over het algemeen niet als zinvol ervaren en is zoals gebleken, in veel gevallen ook niet effectief. De eerste resultaten van dit project kunnen zeker als bijzonder succesvol bestempeld worden. Er zal echter nog veel graafwerk verricht moeten worden om soorten als Geelbuikvuurpad, Vroedmeesterpad en Boomkikker voor Nederland te behouden.

Aangesproken door het succes in Limburg heeft de Herpetologische Studiegroep zijn werkgebied verbreed. Anno 1985 bezit de Herpetologische Studiegroep afdelingen in Limburg, Noord-Brabant en Gelderland. Er is contact opgenomen met andere natuurbeschermingsorganisaties om te komen tot een nauwere samenwerking, hetgeen misschien kan resulteren in soortgelijke succesvolle activiteiten op herpetologisch gebied in andere delen van het land.

Herpetologische Studiegroep
Secretaris: H. van Buggenum
Kantstraat M10, St. Joost

Bomen als leidend en lijdend voorwerp

H. Janssen,
Parallelweg 1c, Maastricht

Eens waren bomen de meest verspreide plantaardige levensvorm op aarde. Dat duurde tot enkele tienduizenden jaren geleden de mens ten tonele verscheen, die steeds meer behoefte kreeg aan brand- en timmerhout. Bomen werden schaarser, vooral ook toen de mens zich blijvend op bepaalde plaatsen ging vestigen en behoefte kreeg aan steeds meer bouw- en landbouwgrond.

Ook vandaag de dag nog worden dagelijks ontelbare bomen en vele hectaren bos vernietigd om aan de vraag naar hout en (land-)bouwgrond te kunnen voldoen. Bomen zijn een lijdend voorwerp van onze maatschappij geworden. Zo zeer zelfs dat vele soorten het gevaar lopen uit te sterven.

We kunnen op heel verschillende manieren naar bomen kijken: de houtteler ziet bomen als de oogst van zijn investeringen, de fruitteler heeft alleen belangstelling voor het fruit en de moderne stadsmens ziet bomen wellicht als aardige aankleding van het stenen stadsbeeld. De Bomenstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg ziet bomen vooral als lijdend voorwerp van haar studie.

Een korte terugblik

De Bomenstudiegroep werd opgericht in oktober 1978. Het idee hiervoor ontstond tijdens een protestwandeling op het Plateau van Margraten tijdens een gesprek tussen de heren J. Curfs (de latere secretaris van de studiegroep)

en H. Gilisser, toenmalig hoofd van de afdeling natuureducatie van het Natuurhistorisch Museum Maastricht en tevens secretaris van het Natuurhistorisch Genootschap. Bij de oprichting van de Bomenstudiegroep - waarbij o.a. mevrouw Coolsma en de heer en mevrouw Hensels aanwezig waren - sprak de heer Vaessen, die in

het begin een leidende rol zou spelen, o.a. de volgende woorden:

'Wanneer men door onze provincie rijdt valt het op dat Limburg toch relatief arm is aan oude bomen, en voor zover ze niet in de loop der tijden geveld zijn, verkeren ze vaak in zeer slechte staat, waardoor de hoop op lange levensduur ijdel is. Vaak zijn zeer oude bomen, vooral op particuliere maar ook op gemeente-eigendommen zodanig aangetast en verkommerd, dat men ze nog slechts weinige jaren van leven geeft.'

Duidelijk onderstreepte de heer Vaessen dat ook in onze directe omgeving bomen maar al te vaak lijdende voorwerpen zijn. De Bomenstudiegroep besloot bomen tot leidende voorwerpen te maken door ze als onderwerp van studie te kiezen. Doelstelling van de Bomenstudiegroep is dan ook het wekken van belangstelling, het bevorderen van studie en het (laten) nemen van beschermende maatregelen, overal waar bomen in het geding zijn.

Zonder bomen geen landschap, zonder landschap geen mensen.
Oude eik bij Kloosterbosch (Schimmert), januari 1985. Foto: H. Janssen.

Activiteiten

De Bomenstudiegroep komt iedere tweede woensdag van de maand bijeen in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Tijdens deze bijeenkomsten komen allerlei onderwerpen aan de orde. Vaak worden door leden meegenomen onderdelen van bomen (bladeren, bloeiwijzen, vruchten, takken of delen van de schors) bestudeerd en besproken, ter vergelijking van elkaars kennis. Ook worden vaak dia-presentaties verzorgd.

Naast deze maandelijkse bijeenkomsten zijn er ook de zogenaamde werkbijeenkomsten, doorgaans bij een van de leden thuis. Daar wordt vooral aandacht besteed aan de verschillende projecten waar de Bomenstudiegroep zich mee bezig houdt.

Vooraf in lente, zomer en herfst worden excursies georganiseerd voor nadere studie of om bepaalde parken, landgoederen of landschappen met

opvallende solitaire bomen te inventariseren. Ook naburig België en Duitsland worden wel bezocht.

De bevindingen van de Bomenstudiegroep worden vastgesteld in een archief en in een mededelingenblad, dat onregelmatig maar toch enkele malen per jaar verschijnt.

Activiteiten

Zoals gezegd vormen bomen in al hun facetten het leidend voorwerp van de Bomenstudiegroep. Dit komt tot uiting in de onderwerpen waar de Bomenstudiegroepen zich thematisch of projectmatig mee bezig houdt of gehouden heeft. Onderstaand wordt een indruk gegeven van deze thema's of projecten, zonder dat naar volledigheid gestreefd is:

Bomen en seizoenen. Vooral tijdens excursies en diapresentaties wordt geleerd hoe een bepaalde boomsoort in elk seizoen te herkennen is.

Boom en landschap. Bomen en

boomgroepen vervullen vaak een belangrijke rol in het landschapsbeeld. Bestudeerd wordt welke landschappelijk functies bepaalde bomen of boomgroepen hebben en welke maatregelen eventueel genomen zouden moeten worden om hun voortbestaan veilig te stellen.

Boom en bos. Iedere solitaire boom, en uiteraard ieder bos, vormt een aparte biotoop. Het zijn werelden apart met ideale leef- en woonmilieus voor vele andere organismen. Hier valt nog heel wat te bestuderen!

Ziekten en aantastingen. Het afgelopen jaar is een uitvoerig literatuuronderzoek gedaan naar allerlei aspecten van de lepziekte. Momenteel wordt veel aandacht besteed aan paddestoelen op of rond bomen. Actueel is momenteel ook de stormschade van afgelopen zomer. Juist hier blijkt hoe waardevol inventarisatiegegevens kunnen zijn.

Bomen in vele soorten. Het leren herkennen van de verschillende soorten, de vele cultuurvariëteiten vormt een niet te verwaarlozen onderdeel van de werkzaamheden van de Bomenstudiegroep. Zowel naald- als loofhout krijgt hierbij aandacht.

Advies bij nieuwe aanplant. Boompje groot, plantertje dood, zo luidt een bekend gezegde. De Bomenstudiegroep pleit voor het aanplanten van bomen voor de toekomst, zodat ook de generaties na ons nog kunnen genieten van de veelheid aan soorten en variëteiten.

Zo werden na overleg tussen de Bomenstudiegroep en de eigenaars van landgoed Vliet te Ulestraten heel wat voor onze omgeving nieuwe en bijzondere soorten en variëteiten aangeplant.

Bomenstudiegroep

Secretaris: H. Janssen, Parallelweg 1c, Maastricht

Het voorkomen van vleermuizen in enkele Midden-Limburgse kerken

J.C.A. Knoors & W.G. Vergoossen

Brugweg 20, 6102 TK Echt (kontaktadres)

Aansluitend op de kerkzolderinventarisatie in 1983 (KNOORS en VERGOOSSEN, 1984), hebben beide auteurs in augustus 1984 40 parochiekerken in Midden-Limburg bezocht teneinde de aanwezigheid van vleermuizen vast te stellen. Het verkrijgen van meer inzicht in de verspreiding van deze dieren gold hierbij als doelstelling. Het navolgende artikel bespreekt de resultaten.

Werkwijze

Het onderzochte gebied (fig. 1) is gelegen in Midden-Limburg. Het wordt aan de noorkant begrensd door de lijn Leveroy-Beesel en westelijk door Weert. Als zodanig sluit het aan bij het inventarisatiegebied van 1983. Zowel de beschikbare tijd, de bereikbaarheid van de lokaties, als de in de door het Ministerie van Landbouw en Visserij verstrekte ontheffing genoemde gemeenten, bepaalden deze keuze. Binnen dit gebied hebben wij ons beperkt tot de parochiekerken, waarvan er in totaal 40 zijn bezocht. Uiteindelijk konden deze niet alle in het onderzoek worden betrokken: bij twee kerken (10 en 13) kregen wij namelijk geen

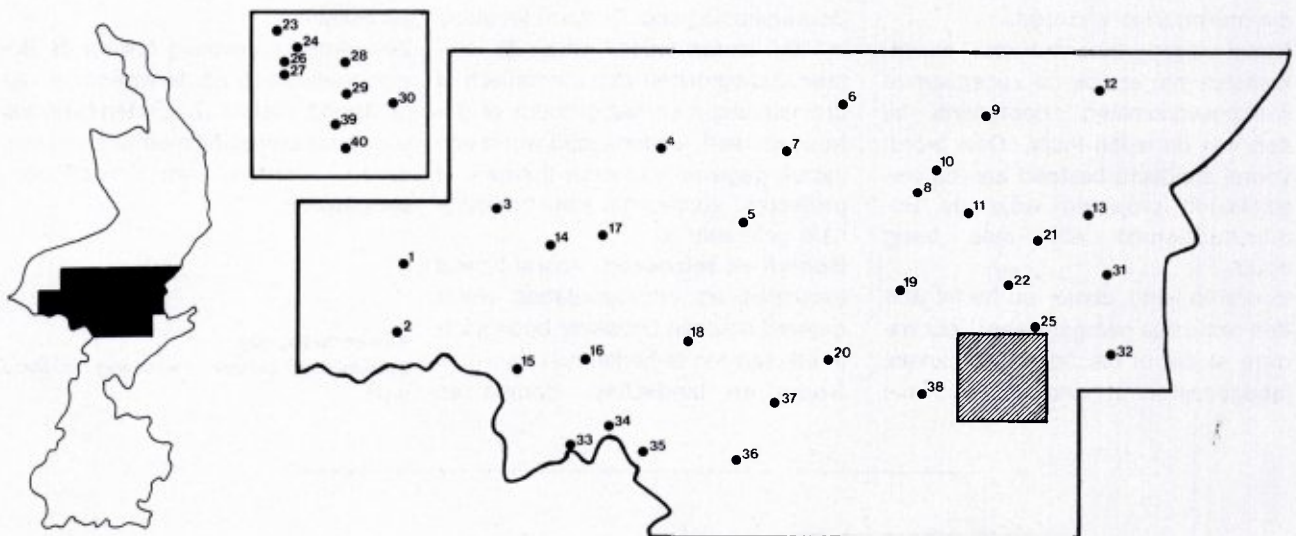
toestemming en zes kerken (3, 22, 27, 30, 34 en 40) bleken niet geschikt voor dit soort onderzoek (moderne bouw) of waren niet toegankelijk. Toch kunnen ook in dergelijke gebouwen wel degelijk vleermuizen voorkomen, hetgeen o.a. bleek uit de vondst van verse Laatvliegerkeutels op de stoep van de kerk in Leeuwen (22).

De manier van inventariseren week dit jaar nauwelijks af van die in 1983. Alle kerken zijn weer bezocht in augustus en wel in de periode 7-16. Deze keuze werd bepaald door de ons beschikbare tijd. In onze vorige publikatie gaven wij aan dat deze maand ongunstig is voor het vaststellen van Laatvliegers (*Eptesicus serotinus*) en Baardvleermuizen (*Myotis mystacinus/brandtii*), omdat de betreffende soorten dan al vertrokken kunnen zijn. Inmiddels is

ons elders gebleken, dat inventarisatie van beide nog tot ver in september goed mogelijk is.

De kerkbezoeken vonden alle plaats tussen 10.30 u en 20.00 u, en wel hoofdzakelijk tussen 12.00 u en 18.00 u. Het inventariseren gebeurde steeds door beide auteurs samen. Bij het afzoeken van de zolderruimten maakten wij gebruik van sterke zaklampen. Het in vorig artikel gestelde, dat hiermee wellicht dode vleermuizen over het hoofd worden gezien, blijkt niet helemaal op te gaan. Met dezelfde lampen en zoekmethode vonden wij in 1984 namelijk wel diverse mummies, zelfs op de meest afgelegen plaatsen.

Alle vleermuizen zijn op zichtwaarnemingen gedetermineerd. Nadrukkelijk willen wij opmerken dat in geen enkel geval dieren zijn gehanteerd. Waar de vleermuizen zeer hoog hingen, hebben wij gebruik gemaakt van een verrekijker óf een klimpartij geriskeerd, waardoor ook deze determinaties verantwoord zijn. Slechts in één geval kon een vleermuis niet benoemd worden.

Figuur 1. Het gebied van onderzoek. De nummers corresponderen met Tabel I.

Figuur 1. Het gebied van onderzoek. De nummers corresponderen met Tabel I.

Tabel I. Resultaten van de inventarisatie. **Legende.** No: nummer van de kerk, correspondeert met figuur 1.

Pleats: tussen haakjes geplaatste kerknamen hebben betrekking op de daarvoor vermelde pleatsnamen. *Vleermuizen:* Plec. = *Plecotus auritus/austriacus*, Ept. = *Eptesicus serotinus*. *Tussen haakjes geplaatste aantallen juvenielen* hebben betrekking op de daarvoor vermelde aantallen. Een negatieve weerneming wordt weergegeven door een stippellijn. *Opmerkingen:* Ou = oude uitwerpselen; Vu = verse uitwerpselen.

No.	Plaats	Aanwezigheid	Km-hok	Datum	Vleermuizen	Opmerkingen
1.	Tungelroy	G/T	57-48-24	13/8	1 Ept. 9 Plec. (? juv.)	Zeer veel Ou en Vu van Ept.; Ou en Vu Plec.
2.	Stramproy	G/T	57-48-44	13/8	1 Plec.	Duiven in toren; 1 Kerkuil
3.	Swartbroek	G/T	58-31-52	13/8	-----	Gewelf onbereikbaar
4.	Leveroij	G/T	58-32-33	14/8	-----	Ou van Plec.
5.	Baexem	T	58-32-55	14/8	-----	-----
6.	Roggel	G/T	58-33-23	14/8	9 Plec. (7 juv.)	Ou en Vu van Plec.
7.	Heythuysen	G/T	58-33-31	14/8	18 Plec. (? juv.) + 2 Plec. dood	Ou en Vu van Plec.; duiven in zijgewelf.
8.	Haelen	G/T	58-33-55	14/8	1 Plec.	Zeer veel Ou en Vu van Plec.
9.	Neer	G/T	58-34-22	14/8	-----	Ou Plec.
10.	Nunhem	G/T	58-34-41	14/8	geen toestemming voor inventarisatie	-----
11.	Buggenum	G/T	58-34-52	14/8	1 Plec.	Ou en Vu van Plec.
12.	Beesel	G/T	58-35-11	7/8	-----	-----
13.	Swalmen	G/T	58-35-11	7/8	geen toestemming voor inventarisatie	-----
14.	Eil	G/T	58-41-14	13/8	1 Plec.	Zeer veel Ou en Vu van Plec.
15.	Haler	G	58-41-53	13/8	-----	-----
16.	Hunsel	G/T	58-41-55	13/8	11 Plec. (? juv.)	Ou en Vu van Plec.
17.	Kelpen	G/T	58-42-11	16/8	-----	Ou van Plec.
18.	Grathem	G/T	58-42-53	14/8	1 Plec.	Ou en Vu van Plec.
19.	Horn	G/T	58-43-35	14/8	-----	Zeer veel Ou en Vu van Plec.
20.	Beegden	T	58-43-53	14/8	-----	-----
21.	Asselt	G/T	58-44-14	7/8	-----	1 dode spreeuw
22.	Leeuwen	G/T	58-44-33	10/8	-----	Ontoegankelijk; op stoep Vu van Ept.
23.	Roermond (Kathedraal St. Christoffel)	G/T	58-44-42	9/8	-----	-----
24.	Roermond (Munsterkerk)	G/T	58-44-43	10/8	-----	Ou van Ept.; Ou kleine spec.; 3 dode + 1 levende duif.
25.	Maasniel	G/T	58-44-44	9/8	2 Plec.	Veel Ou en Vu van Plec.
26.	Roermond (Reformatorische kerk)	G/T	58-44-52	9/8	-----	-----
27.	Roermond (H. Geestkerk)	---	58-44-52	9/8	-----	Ongeschikt voor onderzoek (koepelkerk)
28.	Roermond (O.L.V. van Altijdurende Bijstand)	G/T	58-44-53	10/8	-----	Ou en Vu?
29.	Roermond (H. Hart van Jezuskerk)	G/T	58-44-53	10/8	1 ongedetermineerd	Ou?
30.	Roermond (Thomaskerk)	---	58-44-54	10/8	-----	Ongeschikt voor onderzoek
31.	Boukoul	G/T	58-45-21	7/8	-----	Ou van Plec.
32.	Asenray	G/T	58-45-42	9/8	2 Plec.	Ou en Vu van Plec.
33.	Neeritter	G/T	58-51-35	13/8	6 Plec. (5 juv.)	Veel Ou en Vu van Plec.
34.	Ittervoort	T	58-52-21	13/8	-----	Toren ontoegankelijk
35.	Thorn	G/T	58-52-32	13/8	1 Plec.	Ou en Vu van Plec.
36.	Wessem	G/T	58-52-35	13/8	-----	-----
37.	Heel (St. Stephanuskerk)	G/T	58-53-11	16/8	4 Plec. dood	Ou en Vu van Plec.
38.	Herten	G/T	58-54-11	9/8	-----	In grafkelder Vu van Ept.
39.	Roermond (Kapel in 't Zand)	G/T	58-54-13	10/8	-----	-----
40.	Roermond (H. Jozefkerk)	---	58-54-13	10/8	-----	Ongeschikt voor onderzoek

Bij het op soort brengen van de aangetroffen keutels hebben wij dit jaar gebruik gemaakt van een kleine vergelijkingscollectie. In combinatie met de publicatie van WIERSEMA (in: PUNT ET AL., 1980), leverde dit in de regel geen problemen op.

Van alle kerken zijn tenslotte een aantal wetenswaardigheden (indeling, bespuiting, dakbedekking, enz.) genoteerd, die ons van belang leken voor het al dan niet aanwezig zijn van vleermuizen.

Van alle dieren zijn verder de hangplaats en bij grootoorvleermuizen (*Plecotus spec.*) tevens de snuit- en vacht kleur vastgesteld.

Resultaten

In 15 van de 32 onderzochte kerken waren vleermuizen op de gewelven aanwezig, met een totaal van 65 levende en 6 dode exemplaren. In nog eens 7 troffen wij alleen (oude en/of verse) keutels aan en in de resterende 10 kerken werd geen enkel spoor van oude en/of recente bewoning gevonden. Echter, in één van deze laatste kerken (38) waren wél verse keutels van een Laatvlieger in de grafkelder aanwezig en verder werd bij een van de acht niet voor het onderzoek geschikte kerken (22) verse Laatvliegermest op de stoep gevonden.

Op basis van de in tabel I samengevatte resultaten is het nu mogelijk om een kerkelijk bezettingspercentage uit te rekenen en dit te vergelijken met voorgaande inventarisaties (VAN WESTREENEN en VAN DER COELEN, 1982; KNOORS en VERGOOSSEN, 1984). Hierbij gaan wij uit van twee opposities:

1. Oude én recente bewoning tegenover recente bewoning. In het eerste geval worden alle tijdens de inventarisatie vastgestelde sporen van aanwezigheid (ongeacht hoe oud ze zijn) meegeteld en in het tweede geval gaan wij enkel uit van levend aangetroffen vleermuizen, verse slachtoffers en/of verse mest. Dit om aan te tonen welk deel van de geïnventariseerde kerken nu nog door vleermuizen gebruikt wordt.

2. Het gehele gebied (alle onderzochte kerken) versus het gehele gebied zonder de stedelijke concentratie van kerken. Dit om aan te tonen waar de grootste achteruitgang plaatsvindt en welk belang plattelandsgebieden voor vleermuizen hebben. Hiervoor zijn bij de onderzoeken in 1981 en 1984 resp. Maastricht en Roermond buiten beschouwing gelaten. In 1983 is geen enkele stad met een concentratie van kerken geïnventariseerd.

Het moge uit de gepresenteerde gegevens duidelijk zijn, dat over de hele lijn een achteruitgang plaatsvindt. Een onduidelijke variabele blijft het tijdsbestek waarbinnen dit gebeurt, maar op basis van 18 door Braaksma tussen 1964 en 1981 één of meerdere malen en in 1984 tevens door ons geïnventariseerde kerken, kunnen wij dit enigszins aantoonbaar maken. In voornoemde periode stelde Braaksma namelijk in 17 van deze kerken (= 94%) recente bewoning vast, een aantal dat in 1984 al was gedaald tot 11 kerken, ofwel een achteruitgang van liefst 35.5% in het aantal bewoonde kerken binnen een tijdsbestek van 20 of minder jaren!

Het bezettingspercentage is vooral in steden bijzonder laag (bijv. Maastricht 11.8%) en lijkt bovendien van noord naar zuid af te nemen. Oorzaken voor deze veranderingen kunnen legio zijn en liggen ten dele wellicht binnen de onderzoeksmethodiek. Men dient de cijfers dan ook met enig voorbehoud te bezien.

Tijdens de inventarisatie werden de navolgende soorten vastgesteld:

Grootoorvleermuizen (*Plecotus auritus/austriacus*)

Beide soorten vormden met in totaal 63 levende en 6 dode exemplaren (= 97%) de hoofdmoot. Deze kwamen op 14 kerkzolders voor. Bovendien werden in nog eens 5 kerken oude en/of verse keutels gevonden. In de meeste gevallen ging het om 1 à 2 grootoorvleermuizen, terwijl grotere groepjes zonder uitzondering kraamkamers betroffen. Deze waren aanwezig in Tungalroy (1), Roggel (6), Heythuysen (7), Hunsel (16) en Neeritter (33). Met mogelijke uitzondering van Roggel en

De Zoogdierenwerkgroep

De Zoogdierenwerkgroep is begin 1980 opgericht met de bedoeling om mensen die zich in Limburg bezighouden met allerlei aspecten van de zoogdierenstudie te bundelen. Reeds vanaf het prille begin vindt een nauwe samenwerking plaats met de Landelijke Contactgroep Zoogdiereninventarisatie.

De hoofddoelstelling van de werkgroep bestaat uit het gericht verzamelen van gegevens over verspreiding, habitat en leefwijze van de in Limburg in het wild voorkomende zoogdieren. Al deze gegevens worden in een centraal archief opgeslagen.

Het verzamelen van waarnemingen gebeurt zowel individueel als groepsgewijs. Bijvoorbeeld door:

- muizeninventarisaties in bepaalde gebieden;
- vleermuistellingen tijdens de winterperiode in samenwerking met de Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven;
- inventarisatie van vleermuizen op kerkzolders in de zomerperiode;
- soortgericht onderzoek naar Hamster, Wasbeer, slaapmuizen e.d.

Voor een goede samenwerking en een uitwisseling van gegevens en ervaringen, vinden regelmatig ledenbijeenkomsten, lezingen en excursies plaats.

Al de vergaarde kennis komt tot uitdrukking in o.a.:

- overleg met en adviesverlening aan instanties op regionaal en provinciaal niveau over beheer en bescherming van gebieden en soorten;
- een doorsluizen van gegevens naar beroepsonderzoekers en het landelijke zoogdiereninventarisatieproject;
- de binnenkort te verschijnen verspreidingsatlas van de Limburgse zoogdieren.

Het bijgaande artikel over het kerkzolderonderzoek in Limburg, kan als voorbeeld dienen van een van de activiteiten van onze leden.

Tabel II. Aandeel van door vleermuizen bewoonde kerken op het totale aantal geïnventariseerde kerken.

jaar onderzoek gebied aantal kerken	percentage oude en recente bewoning in het gehele gebied	percentage oude en recente bewoning in het gehele gebied zonder de steden	percentage recente bewoning in het gehele gebied	percentage recente bewoning in het gehele gebied zonder de steden
1981 Zuid-Limburg N = 79 kerken	51,9	62,9	39,2	45,2
1983 Zuid- en Midden- Limburg N = 23 kerken	78,3	78,3	56,5	56,5
1984 Midden-limburg N = 32 kerken	71,9	76,9	56,3	65,4

Neeritter, bestaan de overige drie al minstens vanaf het einde der zestiger jaren. Verder lijkt het, gezien de grote hoeveelheid gevonden mest, aannemelijk dat er ooit kraamkamers zijn geweest in Haelen (8), Ell (14), Horn (19) en Maasniel (25).

Bij de grootoorvleermuizen kan de snuitkleur een indicatie vormen voor het onderscheid in Bruine grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*) en Grijszwart grootoorvleermuis (*Plecotus austriacus*). Volgens JOORIS (schrift. meded.) vormt de zwarte snuit bij deze laatste soort, onder goede belichtingsomstandigheden en tot op zekere afstand (± 3 m.) een betrouwbaar kenmerk. Van de in totaal 63 dieren bleken er uiteindelijk 52 een duidelijk vleeskleurige snuit te bezitten, 8 een zwarte en bij de overige drie konden wij dit niet vaststellen. Van de acht exemplaren met een zwarte snuit zijn er 2 met zekerheid als Grijszwart grootoorvleermuis gedetermineerd. Zij bezaten bovendien aan de toppen gepigmenteerde tragi.

Maasniel: 1 ex. Dit dier werd tot op 20 cm. afstand benaderd.

Neeritter: 1 ex. Deze vleermuis liet zich langdurig op korte afstand bekijken. Zelfs in de vlucht vielen de zwarte snuit en de donkere uiteinden van de tragi goed op. Bij het betreden van de zolder vloog dit ex. weg uit een groep van minstens vijf juvenielen. Deze bezaten eveneens allen een zwarte snuit en hadden een buitengewoon donkere rugkleur. Alle andere

juvenielen die wij tijdens de inventarisatie gezien hebben, waren aanzienlijk lichter van kleur. De tragi konden niet duidelijk worden waargenomen. Het lijkt ons op grond van het voorgaande aannemelijk dat het hier een kraamkamer van de Grijszwart grootoorvleermuis betreft.

In **Heythuysen** (7) en **Heel** (37) werden resp. 2 en 4 dode grootoorvleermuizen gevonden. Alle exemplaren bleken achteraf eveneens Grijszwart grootoorvleermuizen te zijn (determinatie C. Smeeke, R.M.N.H. Leiden). Tot slot zagen wij in **Thorn** (19) nog een grootoorvleermuis met zwarte snuit. Door een te grote afstand was het onmogelijk om evt. gepigmenteerde tragi te ontdekken.

Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*)

Deze soort werd alleen in Tungalroy (1) levend waargenomen. De enorme hoop verse mest wees hier op een groter aantal eerder in het seizoen. Minstens vanaf 1968 is de Laatvlieger al op deze kerkzolder vastgesteld.

Alle overige waarnemingen van deze vleermuis beperkten zich tot keutelvondsten: Roermond (24), Leeuwen (22) en Herten (38). In beide laatste kerken overigens niet op de zolders, maar resp. op de stoep en in een grafkelder.

Ongedetermineerde vleermuizen

Roermond (24): oude keutels van een kleine soort (Baardvleermuis?);

Roermond (28): oude en verse keutels (Grootoorvleermuis?);

Roermond (29): zeer hoog en onbereikbaar tegen de nokbalk een middelgrote, donkere vleermuis. Zelfs met een verrekijker niet te determineren. Bovendien oude keutels van een onbekende soort.

Tijdens het inventariseren van vleermuizen hebben wij tegelijkertijd gekeken naar de aanwezigheid van Kerkuil (*Tyto alba*). In zes kerken werden sporen van oude bewoning aangetroffen: Boukoul (2), Asselt (4), Herten (5), Roermond (15 en 17) en Heythuysen (32), en in vier kerken, die wij verder niet aanduiden, bleek nog min of meer regelmatig een exemplaar voor te komen. Broeden werd in geen van deze gevallen vastgesteld. Op een van de lokaties bevond zich ten tijde van ons bezoek nog een levende kerkuil. Amper een week later werd dit dier (dankzij een tussentijdse ingazing van de kerk) verhongerend teruggevonden.

Dankwoord

Een woord van dank willen wij richten aan alle kerkbeheerders, het Ministerie van Landbouw en Visserij voor de verleende ontheffing, Staatsbosbeheer Limburg, in het bijzonder Berco Hoegen, voor de prima coördinatie van het kerkzolderonderzoek, dhr. R. Jooris voor de verstrekte informatie, dhr. C. Smeeke voor de determinaties, en heel in het bijzonder aan dhr. S. Braaksma voor het belangeloos ter beschikking stellen van zijn historische kerkzoldergegevens en zijn goede adviezen.

Literatuur

KNOORS, J.C.A. en W.G. VERGOOSSEN, 1984. Het voorkomen van vleermuizen in enkele Midden- en Zuid-Limburgse kerken. *Natuurhistorisch Maandblad* 73 (4): 77-80.

PUNT, A., P.J.H. VAN BREE, J. de Vlas en Gerbrandt Wiersema, 1980. De Nederlandse vleermuizen. *Wetenschappelijke Mededelingen K.N.N.V.* nr. 104, tweede druk.

WESTREENEN, F.S. VAN en W. VAN DER COELEN, 1982. Het voorkomen van vleermuizen in enkele Zuid-Limburgse kerken. *Natuurhistorisch Maandblad* 71 (6/7): 121-126.

Summary

On the occurrence of bats in churches in Middle Limburg (Netherlands).

In august 1984, the authors inspected 32 parish churches in the middle part of the Dutch province of Limburg in search for bats. In 15 churches, they found a total of 65 living and 6 dead animals, mainly specimens of the Long-eared Bat (*Plecotus auritus*) and the Grey long-eared Bat (*P. austriacus*). In 7 other churches, only traces of former occupation were found.

The discovery of a nursing roost of the Grey

Long-eared Bat in the village church of Neeritter is most interesting. This species was also found in 3 other villages.

A specimen of the Serotine (*Eptesicus serotinus*) or faeces of this species were found in 4 churches. A comparison between recent and former data seems to indicate a strong decline of numbers of bats in the whole area of investigation.

Zoogdierenwerkgroep

Voorzitter: W.G. Vergoossen, Brugweg 20, 6102 TK Echt.

Secretaris: J.C.A. Knors, Kapl. Hermkensstraat 6, 6065 BW Montfort.

De Keverstudiegroep

G.J.M. van Buuren

Handvorm 9, Schaesberg.

De soms prachtige kleuren, bizarre vormen en leefwijze van kevers hebben reeds lange tijd mensen gefascineerd en aangezet tot het verzamelen en oecologisch onderzoeken van kevers.

Evenwel is het aantal mensen dat zich meer serieus met studie van deze Insectenorde bezig hield ook in onze provincie eigenlijk maar klein geweest.

Het verzamelen op soort is als regel lange tijd de drijfveer geweest om kevers te bestuderen. Oecologische verbanden en relaties werden meestal bij toeval ontdekt en onderling als ervaringen uitgewisseld.

Dit werk heeft toch er toe geleid dat thans nagenoeg de volledige keverfauna van West Europa en ook van Nederland bekend is, met tal van bijzonderheden omtrent hun voorkomen en verspreiding.

Een aantal keversoorten blijkt vooral onder invloed van de huidige milieuomstandigheden sterk verminderd voor te komen of zelfs sedert jaren helemaal niet meer gevonden te worden.

Nadat vooral in de vijftiger jaren een kleine groep zeer ijverige "Keveraars" actief was in ons land is er o.a. in Limburg sedert 1981 weer een groepje mensen gestart met onder-

zoeken en verzamelen van gegevens van kevers.

Hierbij staat momenteel vooral het bekwamen in het determineren van deze diertjes met behulp van de tegenwoor-

dige literatuur centraal. Verder worden er op gezette tijden gezamenlijk excursies gehouden naar interessant gevonden terreinen.

Waarom keveronderzoek

Ook in Nederland komt eigenlijk een overweldigend aantal keversoorten voor (ca. 3.850).

Deze groep van insecten (schildvleugeligen of Coleoptera) is geologisch gezien zeer oud te noemen want reeds uit het Perm zijn kevers bekend. Vele soorten zijn voor hun voortbestaan gebonden aan zeer specifieke milieus en biotopen. Soms zijn ze zelfs afhankelijk van één enkele soort plant of specifiek micro-klimaat of een

Klein vliegend hert (*Dorcus parallelipedus* L.)

Het elzenhaantje (*Agelastica aloni* L.) met vraatbeeld.

reliëfactor in de natuur. Zowel aan de zeereep, het strand, de schorren en slikken (zoutminnende soorten), leven in grotten (kelders) en overige onderaardse ruimten (blinde soorten), in stuifzand, heiden, vennen, hoogveenmilieu's, huiden, beenderen, mest en ander afval, schimmels en in de strooisellaag van bossen, weiden en velden, in stengels, stammen, bladeren, wortels en bloemen komen kevers voor.

Verder zijn tal van soorten gebonden aan mieren- en mollennesten of andere dierenverblijven (roofvogelhorsten). Een aantal soorten leeft zelfs als predator van andere keversoorten.

Er is soms een zeer groot verschil tussen de levenswijze van de larve en het volwassen dier. Ook is er soms een zeer groot verschil in de levensduur tussen het larvenstadium en het volwassen insect. Bijvoorbeeld de larve van het Vliegend hert (*Lucanus*) leeft 4 à 6 jaar in dode eikenstammen terwijl het volwassen insect slechts 3 à 4 weken leeft.

De tegenwoordig helaas steeds zeldzamer voorkomende Oliekevers (*Meloidae*) hebben zelfs meerdere larvestadia (polymorfisme). Deze triungulinen gaan eerst op een bloem zitten en laten zich door een (solitaire soort) bij naar haar nest vervoeren om op de larven hiervan te parasiteren. Vervolgens ontstaat er een tweede larvevorm, een pseude-popstadium en uiteindelijk nog een derde larvevorm.

Voor het vervaardigen van cocons worden de meest uiteenlopende materialen gebruikt; behalve aarde, houtzaagsel en uitwerpselen (Goudentor en Mierenzakkever) worden ook darmuitscheidingen gebruikt.

Inventarisatie van de aanwezige soorten kevers in een bepaalde streek of (natuur)-gebied biedt dan ook een goed en bruikbaar overzicht omtrent de toestand i.c. de (on-)natuurlijkheid van die terreinen en de daarin te onderscheiden biotopen.

Indicaties ten aanzien van de beheersvormen, gaafheid en ongestoordheid en kwetsbaarheid kunnen mede op basis van het al of niet voorkomen getrokken worden.

Met name die soorten kevers die gebonden zijn aan rijke in de tijd gevormde oecosystemen of structuren zijn voor het stellen van waarderingscriteria mede van groot belang in de gehele natuurbescherming gebleken.

Hoe vindt keveronderzoek plaats

In een of meerdere natuurgebieden worden gedurende een of meer jaren kevers gevangen in uiteenlopende milieu's o.a. (bodem, strooisel, hout,

gras/planten, aas en mest). Het is gewenst dat dit gedurende alle jaargetijden en meest uiteenlopende tijden van de dag plaatsvindt. Er zijn diverse vangmethoden noodzakelijk.

De gevangen exemplaren worden op soortnaam gebracht, waarbij goede determineerwerken en een binoculair absoluut noodzakelijk zijn. Vervolgens worden de dode en geprepareerde exemplaren in insectendozen verzameld volgens een bepaald systeem om te dienen als referentie en bewijsmateriaal. De aldus gevonden soortnamen worden op lijsten verzameld en middels een erkend geografisch bepaalde indeling van onze provincie aangetekend als "voorkomend".

Daarnaast worden op aparte lijsten per soort, per dag zoveel mogelijk waarnemingen vastgelegd aangaande biotoop, voedselplant, weertype, tijdstip van de dag enz., zodat er per soort een zo compleet mogelijk beeld omtrent de levenswijze ontstaat.

Aan de hand van deze soortenlijsten alsmede van de andere gegevens kunnen in een aantal gevallen beheersconclusies of soms adviezen geformuleerd worden voor de onderzochte natuurgebieden.

Keverstudiegroep

Secretaris: G.J.M. van Buren, Handvorm 9, Schaesberg.

De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven

E. de Grood, Reutjesstraat 1, Bemelen.

De Studiegroep Onderaardse Kalksteengroeven was één der eerste studiegroepen van het zich omstreeks 1977 verjongende Genootschap. Haar voorgeschiedenis gaat terug tot 1969, als er voor het eerst een poging wordt gedaan om geïnteresseerden in de Sint-Pietersberg bijeen te brengen en zodoende een vereniging op te richten: de Vereniging tot bevordering wetenschap-

pelijk onderzoek Sint-Pietersberg. Na een ambitieuze start verloor deze vereniging al spoedig haar wetenschappelijk karakter met als gevolg dat de meer serieuze vleugel zich afsplitste en voortaan als Instituut voor Groevenonderzoek in Limburg "In oprichting" door het leven ging.

Met het inzicht dat het beter zou zijn aansluiting te zoeken bij een

bestaande organisatie, vond deze afgesplitste groep einde 1977 het Natuurhistorisch Genootschap op zijn weg, een Genootschap dat op dat moment danig vergrijsd was en broodnodig nieuwe actieve leden behoefde. Zo werd het Genootschap de "paraplu" waaronder de jonge, in de bergwereld immer kwetsbare, groep als het ware beschutting vond.

Vanaf haar oprichting, op 1 november 1977, heeft de studiegroep haar levensvatbaarheid gedemonstreerd. Acht jaar na de oprichting mogen we voorzichtig vaststellen dat zij een functie heeft, niet alleen als bindend element in de traditioneel versnipperde wereld van berglopers, maar ook als vertolker van de stem van al diegenen die de bergwereld een warm hart toedragen.

De vrijbuiters gebonden

De ondergrondse wereld van de "mergelgrotten" blijkt vooral vrijbuiters aan te trekken, meestal individualisten, die op zoek zijn naar een authentieke beleving in een schijnbaar slechts aan hen toebehorende eindeloze onderwereld. Het mag een wonder heten dat het toch mogelijk is gebleken enige structuur aan te brengen; een noodzaak overigens, want allengs werden steeds meer groeven afgesloten waardoor het als privé-persoon moeilijker werd het werkterrein te betreden.

Ook groeide langzaam een onderling vertrouwen, waardoor men van elkaars kennis ging profiteren.

Bij wijze van bestuur fungeert thans een stuurgroep, bestaande uit zeven personen. De dagelijkse beslommeringen zijn voor rekening van de voorzitter en de sekretaris. Leden zijn al diegenen die betalend lid zijn van het Natuurhistorisch Genootschap en te kennen hebben gegeven zich op serieuze wijze te willen bezighouden met de studie van de onderaardse kalksteengroeven. Een van de taken van het bestuur is het stimuleren van onderlinge contacten, onder meer door het regelmatig organiseren van "berglopersavonden". Ook contacten met vroegere "coryfeeën" uit de bergwereld worden gekoesterd.

Naar buiten toe kent de studiegroep een vertegenwoordiging in de Overleggroep groevenbeheer en in de Commissie voor onderzoek en bescherming van vleermuizen.

Figuur 1. Op weg naar een andere wereld: een wereld van stilte en duisternis. Niet iedereen ervaart de onderaardse doolhoven als een aantrekkelijk werkterrein. Voor liefhebbers is het "berglopen" echter een verslaving. Foto: J. van Eijk.

Voorts stelt het bestuur zich tot taak om bestaande initiatieven te coördineren en te ondersteunen. Zij tracht voorwaarden voor onderzoek te scheppen; onder meer door het aanboren van subsidiebronnen, het verzorgen van vergunningen en de aanschaf en het beheer van materialen.

Van grottespin tot valsmunterij

De ledenactiviteiten zijn het hart van de studiegroep; zowel individueel als

groepsmatig wordt er -meest in projectvorm- gewerkt. De meest uiteenlopende onderwerpen blijken te kunnen samenhangen met deze door mensenhanden ontstane, vaak honderden jaren oude, "grottenwereld". Onderwerpen welke thuishoren in meerdere disciplines: de biologie, de klimatologie, de geologie, de mijnbouwkunde, de historie en de cultuurhistorie.

Te denken valt onder meer aan: vleermuizen, insecten, schimmels, luchtstromingen, fossielen, vuursteen, karstverschijnselen, gesteentedruk, breekmethoden, steenformaten, boekhouding steenzagers, eigendomsmerken, gereedschappen, bloktransport, winning van losse mergel, roofofbouw, historische opschriften, militair gebruik en schuilplaatsen.

Met betrekking tot dit laatste onderwerp ter illustratie het volgende: recent werd een valsmunterij ontdekt, waarvan na bestudering is komen vast te staan dat de duisternis van de groeve haar illegaliteit moest toedekken. Ruim vierhonderd jaar geleden!

In het kader van de ledenactiviteiten dienen nog enkele ondersteunende werkzaamheden te worden genoemd: het opmeten en in kaart brengen van gangenstelsels, het fotograferen en dokumenteren van de diverse onderwerpen en het archiefonderzoek annex de paleografie. Ook de verwerking en het beheer van eigen groeven (thans vier in getal) kunnen gezien worden als ondersteunende activiteiten.

Enkele "hot-items" met maatschappelijke relevantie

Mede op grond van de resultaten van de SOK-vleermuistellingen wordt momenteel bij het Rijksinstituut voor Natuurbeheer te Leerssum een publicatie voorbereid over de bestandsontwikkeling van de Nederlandse vleermuizen.

De studiegroep is door het Ministerie van Landbouw betrokken bij de advi-

Figuur 3. Discussie "te velde". Contacten met de oudere generatie onderzoekers zijn erg belangrijk: leden van de studiegroep in het gangenstelsel Caestert in gesprek met J.A.Th. Dielis, van 1949 tot 1952 als historicus verbonden aan het door de provincie Limburg geïnitieerde "St. Pietersbergonderzoek". Foto: J. Spee.

Tabel I. Resultaten van de SOK-midwintertellingen van vleermuizen in het seizoen 1984/1985. Alle in het overzicht vermelde groeven werden nauwkeurig onderzocht op aanwezige winterslapende vleermuizen. (Cobben, De Grood, Heijnen/Van der Coelen, Van der Hoorn, Van Netten/Verdonk, Poels, Verwijst).

Nr.	Groeve	d	m/b	da	my	em	n	PI	Pip	i	tot
35	Koeleboschgroeve	153	101	26	—	8	1	4	—	14	307
43	Roothergroeve	58	5	6	—	—	—	2	—	20	91
91	Leraarsgroeve	22	5	1	—	2	—	—	—	6	36
88	Mussenputgroeve	13	—	1	—	1	1	—	—	—	16
92	Ravengroeve	15	1	8	—	3	1	1	—	7	36
89	Bronsdaelgroeve	13	13	—	—	—	—	—	—	3	29
42a	Mettenberggroeve V	3	1	—	—	—	—	2	—	5	11
1	Noordelijk Gangenstelsel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	24
8	Zonnebergstelsel	—	—	—	—	—	—	—	—	—	194
13	Restant Slavante (+ "L")	—	—	—	—	—	—	—	—	—	131
96	Apostelgroeve	8	3	—	—	—	—	3	—	4	18
30a	Kasteelgroeve Nc.	46	8	4	2	3	1	1	10	16	91
26	Groeve De Scharck	52	10	—	—	1	—	2	5	16	86
33	Cluysberggroeve	17	4	4	—	—	—	—	4	7	36
68	Gemeentegroeve	19	1	4	—	2	—	1	—	1	28
143	Flessenberggroeve	10	16	—	—	4	—	1	—	1	32
84a	Amorgroeve	6	2	—	—	—	—	—	—	—	8
36+	Gasthuisdelgroeven	6	3	—	—	—	—	—	—	1	9
83	Barakkengroeve	130	46	7	13	2	—	2	—	10	210
49+	Riessenberggroeven	15	31	3	—	5	—	3	—	11	68
112	Groeve De Hel	23	20	4	5	2	—	2	—	2	58
28ged.	Voorberg	9	6	—	—	—	1	1	—	6	23
97ged.	Fallenberggroeve (Jez.)	2	—	1	—	—	—	—	—	—	3
146	Wilhelminagroeve	20	13	—	—	—	—	—	—	4	37
146b	Groeve onder de Kabelbaan	7	16	—	1	1	1	—	—	—	26
32	Winkelberggroeve	5	1	—	—	—	—	—	—	2	8
	totaal										1616

d = *Myotis daubentonii* (watervleermuis)

m/b = *Myotis mystacinus/brandtii* (snorvleermuis)

da = *Myotis dasycneme* (meervleermuis)

my = *Myotis myotis* (valse vleermuis)

em = *Myotis emarginatus* (ingekorven vleermuis)

n = *Myotis nattereri* (franjestaaftvleermuis)

PI = *Plecotus* species (grootoorvleermuizen)

Pip = *Pipistrellus* species (dwergvleermuizen)

i = indeterminabel (niet op naam te brengen)

tot = Totaal per groeve

sering voor de besteding van enige honderdduizenden gulden, welke in het kader van het Proefgebied Nationaal Landschap Mergelland aan de gangenstelsels besteed kunnen worden. Mede naar aanleiding hiervan is de studiegroep gestart met een geheel nieuwe en uitgebreide documentatie van alle groeven.

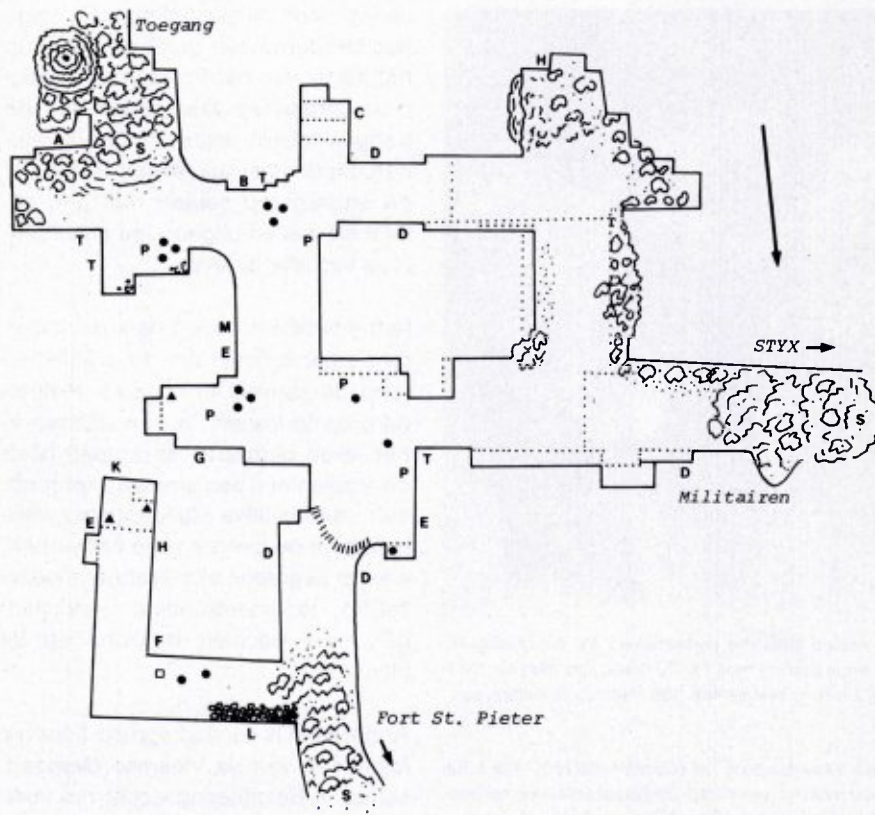
In het Groevenoverleg nam de studiegroep het initiatief om de problemen rond de stelsels in de Sint-Pietersberg op te lossen. In een daartoe in het leven geroepen werkgroep heeft de studiegroep een creatieve inbreng: een alternatieve toegangsmogelijkheid voor bezoekers werd ontworpen, waarin begrepen alle daartoe noodzakelijke landmeetkundige verrichtingen. Het wachten is thans op de uitvoering.

Andermaal is de studiegroep door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap in België aangezocht om voorlichtingsdagen te verzorgen voor de Dienst Monumenten en Landschappen, teneinde een adequate bescherming van de Belgische groeven te kunnen nastreven.

Wat treedt er zoal aan het licht?

Het ontsluiten van de bijeenvergaarde informatie vindt voornamelijk plaats door publikatie in het eigen orgaan: "SOK-Medelingen", waarvan thans het achtste nummer verschijnt. Het publiceren in dit periodiek is niet alleen van belang om kennis en feiten vast te leggen -naar wij hopen voor het nageslacht-, maar heeft ook een duidelijk stimulerende functie voor de leden. Niet zelden lokt een artikel een reactie uit en blijkt het blad een podium voor discussie.

De "grotten" genieten -om uiteenlopende redenen- regelmatig de belangstelling van schrijvende pers, radio en televisie. De studiegroep beschouwt het als haar taak om -indien zij daarvoor gevraagd wordt- dergelijke gelegenheden aan te grijpen om dié informatie te verstrekken, die in

A = VIPO OBER 1815	M = P. MAAS "s'lands opzigter"
B = A: MASSON, Ih: MARGRY, M: DEPAY en LIBERTE	P = Gevonden pijpfragmenten
C = ALBERTUS KOECKEN en ARNOLDVS BROCCART	S = Instorting
D = DEBRUIJN Kaptein der Artellirie
HENNEQUIN Kaptein der Mineurs	T = Telraam (ingekrast)
BOSQUET Kaptein Ingenieur 25 januari 1837	● = Gevonden munten
DERKS sergeant, LUCHTENBERG sergeant e.a.	▲ = Stookplaats
E = JOHANNES VAN DEN BERGH 1789
(woont op den berg)	= Hoger of lager gelegen deel of nis
F = SILVIUS	▲▲ = Stapel kalkmergelpuin
G = QUINARIUS WAROVX	☪ = Aardpijp
H = BARTELEMEUS 1681	☪☪ = Gang + 1 m uitgegraven in Noordelijke richting
K = MARCELLI 1601	* = Vindplaats prehistorische vuursteenbijl
L = DEMONT	□ = Vindplaats vingerhoed

Figuur 2. Het Vossehol 1837. Voorbeeld van een stukje historische inventarisatie in enkele gangen van de Sint-Pietersberg (H. Bochman).

het belang is van een verdergaande bescherming en waardering van deze onderaardse monumenten.

Tot twee keer toe heeft zij daar ook zelf het initiatief toe genomen, en wel middels een tentoonstelling. We herinneren aan "Van Pötsjesjtoete en

Ratnakke" (1978) en "Myenen Mergel" (1984). Tenslotte, om geïnteresseerden een idee te geven over wat de studiegroep is en wat ze wil, is er een bescheiden folder beschikbaar. Deze is op aanvraag verkrijgbaar bij de sekretaris. Ook voor alle overige inlichtin-

gen kan men daar terecht.

Studiegroep Onderaardse Kalkstaengroeven
Sekretaris T. Breuls,
De Bosquetplein 6-7,
6211 KJ Maastricht.

Vogels in Limburg

'Vogels in Limburg' is niet de eerste Limburgse avifauna. Ruim twintig jaar geleden, in 1965, publiceerde het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg de laatste bijgewerkte editie van de 'Avifauna van Limburg', samengesteld door P.A. Hens. Jarenlang is 'de Hens' - zoals het boek doorgaans werd genoemd - het ornithologisch standaardwerk voor de provincie Limburg gebleven.

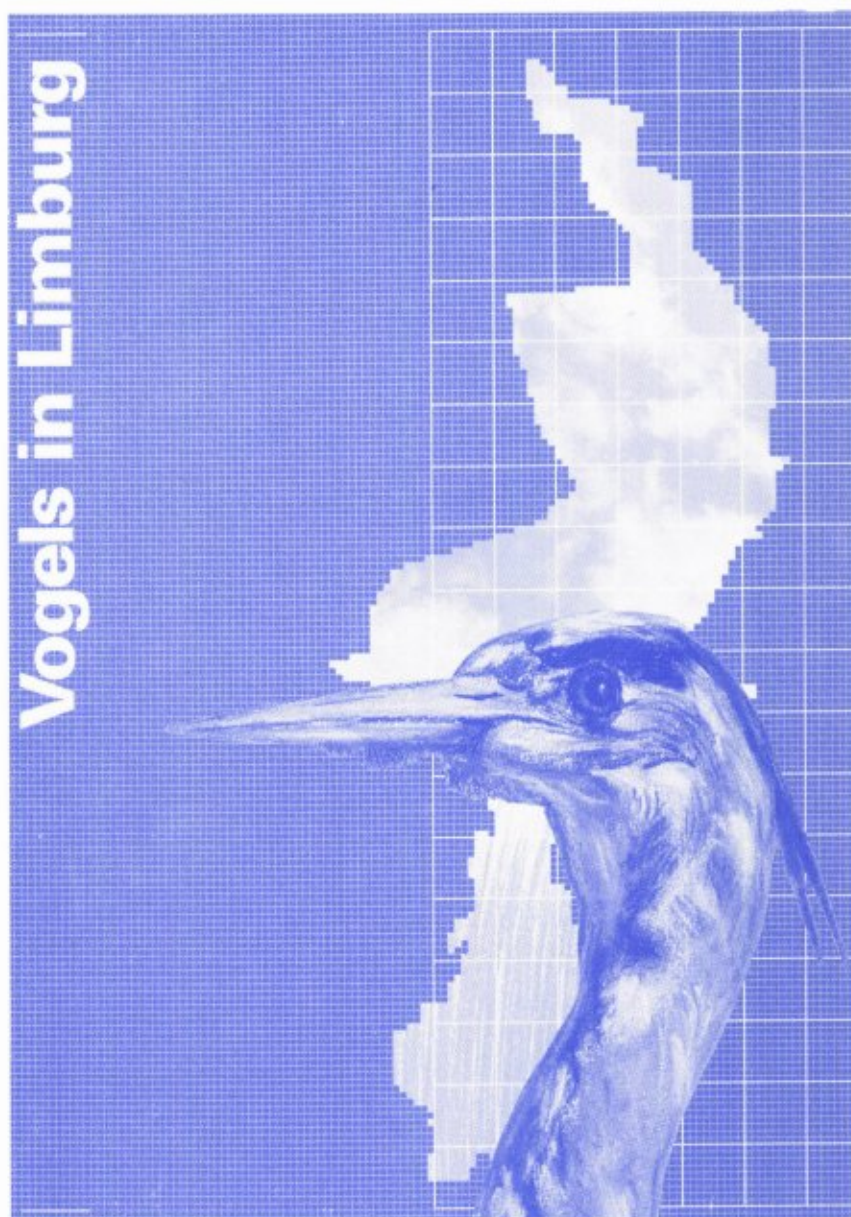
Door de groeiende belangstelling voor vogels, tot uiting komend in een nog steeds groeiend aantal 'vogelaars' en het daarmee gepaard gaande intensievere veldwerk zijn de gegevens uit dit standaardwerk echter achterhaald. Het landschap in de provincie Limburg is de laatste decennia drastisch veranderd en deze veranderingen zijn niet onopgemerkt gebleven aan de (overtrekkende) vogels.

'Vogels in Limburg' omvat dan ook als een van de eerste hoofdstukken een verhandeling over het landschap in de provincie, gevolgd door een uiteenzetting over veranderingen in de broedvogelstand gedurende de laatste decennia. Daarna volgen hoofdstukken over o.a. kwantitatief broedvogelonderzoek, systematisch onderzoek naar overtrekkende vogelsoorten, tellingen van aan water gebonden soorten en wintertellingen van roofvogels. De dan nog niet uitvoerig behandelde soorten komen in een apart hoofdstuk aan bod gevolgd door een statusomschrijving van alle ruim 330 in Limburg waargenomen vogelsoorten.

Een literatuuroverzicht en een uitgebreid soortregister maken dit nieuwe standaardwerk, dat zeer zeker óók van grote waarde is voor vogelaars buiten de provincie Limburg, compleet.

De vlot leesbare teksten, worden ondersteund door duidelijke tabellen en grafieken terwijl vele speciaal voor dit boekwerk vervaardigde foto's, tekeningen en een twintigtal aquarellen landschap en vogels uitvoerig portretteren.

'Vogels in Limburg' is het resultaat van vele jaren intensief veldwerk door leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg in samenwerking met de Vogelwacht Limburg.

formaat 21 x 29,7 cm. omvang 224 pag. geïll. kleur en zwart/wit tekeningen en foto's. paperback f 34,50. Voor leden van de bij het Sovon aangesloten verenigingen is de ledenprijs f 27,50. "Vogels in Limburg" kan door leden worden gekocht bij het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Activiteiten van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Aankondigingen voor deze rubriek dienen uiterlijk de 15e van de maand **voorafgaande** aan die waarin de activiteiten plaatsvinden schriftelijk bij de redactie te zijn aangemeld.

Kring Maastricht

Voorzitter: Dr. A.J. Lever, Saturnushof 57, Maastricht

In december is er geen bijeenkomst van Kring Maastricht.

Donderdag 2 januari is de eerstvolgende bijeenkomst van Kring Maastricht. Traditiegetrouw zal deze avond in het teken staan van de jaarlijkse inventarisatie van vleermuizen in de onderaardse kalksteengroeven in Zuid-Limburg. Het programma voor deze avond, waarop alle deelnemers aan de inventarisatie welkom zijn, wordt in het decembernummer van dit Maandblad bekend gemaakt.

De avond begint zoals gebruikelijk om 20 uur in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

Kring Heerlen

Secretaris: P. Spreuvenberg, Aan de Slagboom 2, Schaesberg.

Maandag 9 december zal de heer H. de Bruijn een voordracht houden over Marokko. Spreker maakte per landrover een tocht door de Sahara naar het Anti-Atlasgebergte en bezocht tijdens deze trip ook oude Berbersteden.

De wadi Oued Massa, gelegen aan de Atlantische Oceaan, waar de reis vervolgens heen voerde, bleek een rijke en rijkgeschakeerde vogelwereld te herbergen.

Behalve aan vogels wordt in deze voordracht ook aandacht besteed aan natuur en landschap, aan mensen, steden en cultuur.

De bijeenkomst wordt gehouden in café-restaurant A Gene Bek, Mgr. Schrijnenstraat 20 (zijstraat Bekkerveld) in Heerlen en begint om 20 uur.

Kring Venlo

Secretariaat: Sjaak en Riëtte Gubbels, Gesresstraat 245, Venlo.

Vrijdag 13 december is er een dia-avond in het Goltziusmuseum in Venlo, aanvang 20 uur.

Op deze avond willen we eens afwijken van het normale patroon en niet een gastspreker de

avond laten verzorgen, maar de leden van de Vrienden der Natuur zelf de mogelijkheid bieden iets te doen. We denken dan bijvoorbeeld aan natuurdia's of foto's van vakanties of uitstapjes. Het hoeven geen afgeronde series te zijn, enkele dia's van typische of opvallende dingen mag natuurlijk ook. Bent u nog op een ander gebied met de natuur bezig (bijvoorbeeld het maken van geluidsoptnamen, verzamelen van diersporen of "schilderen met vogelveertjes") dan kunt u dit op deze avond natuurlijk ook aan de andere leden laten zien.

Ook vreemde vondsten in de natuur gedaan zijn welkom. Hebt u vragen over door u waargenomen onverklaarbare dingen dan kunt u ze op deze avond stellen. We proberen er een gezellige varia-avond van te maken waarop iedereen vragen kan stellen of antwoorden kan geven.

Om een beetje inzicht in het verloop van de avond te krijgen is het wenselijk dat u enkele dagen voor de bijeenkomst even aan Sjaak Gubbels (adres en telefoon staan hiervoor vermeld) laat weten wat uw bijdrage zal zijn.

Vlinderstudiegroep

Secretaris: E.J.M. Verheijen, Havenweg 74, Buchten.

Woensdag 11 december is er een bijeenkomst voor leden van de Vlinderstudiegroep in het Natuurhistorisch Museum Maastricht, aanvang 20 uur. De heer J. Pfennings zal dan een uiteenzetting geven over het onderscheiden van het mannelijke en vrouwelijke geslacht bij de Europese dagvlinders.

Bomenstudiegroep

Secretaris: A. Janssen, Parallelweg 1c, Maastricht

Woensdag 11 december is er een bijeenkomst voor leden van de Bomenstudiegroep in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Op deze avond, die om 20 uur begint, zijn ook andere belangstellenden van harte welkom.

Plantenstudiegroep

Secretaris: D.Th. de Graaf, Saturnushof 45, Maastricht.

Vrijdag 13 december is de eerstvolgende bijeenkomst voor leden van de Plantenstudiegroep in het Natuurhistorisch Museum Maastricht, aanvang 20 uur.

De volgende bijeenkomsten zijn op 24 januari, 21 februari en 28 maart 1986.

Als vast onderdeel van de eerste drie bijeenkomsten staat op het programma het verzamelen van verspreidingsgegevens (tijdsduur 1/2 - 1 uur). De bedoeling is dat in groepen van 4 à 5 personen vindplaatsen van belangrijke soorten worden genoteerd. Voor leden die niet over een ijzersterk geheugen beschikken is het raadzaam om aantekenboekjes e.d. mee te nemen. Op de eerste avond (13 december a.s.) worden de volgende soorten behandeld:

Heggevogelmuur	Blauw guichelheil
Bosmuur	Kattekruid
Christoffelkruid	Hartgespan
Bosboterbloem	Kleine steentijm
Bitter barbarakruid	Voorjaarskruid
Doorgroeide boerenkers	Smalbladig kruiskruid
Veldkruidkers	Bosdroogbloem
Steenkruidkers	Blaasvaren
Hondsviooltje	Zwartsteel
Ruig viooltje	Rechte beukvaren

De stuurgroep stelt verder voor het secretariaat te splitsen in een bestuurlijk- en een waarnemingssecretariaat. D.Th. de Graaf zal dan de bestuurlijke kant voor zijn rekening (blijven) nemen terwijl J. Cortenraad het waarnemingssecretariaat op zich zal nemen. De stuurgroep hoopt dat de leden hiermee accoord kunnen gaan.

Deze avond zal tevens gediscussieerd worden over de mogelijkheden en wenselijkheid om de Jeneverbes door nader toe te lichten aanplant van "autochtoon" plantgoed weer in Zuid-Limburg te introduceren.

Tenslotte is er gelegenheid om herbariummateriaal, dia's en nieuwe boekwerken te tonen.

Spinnenwerkgroep Limburg

Secretaris: M. Vossen, Kerkstraat 78, Koningsbosch.

Dinsdag 17 december begint om 19 uur een bijeenkomst voor leden van de Spinnenwerkgroep Limburg in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.